

Székesfehérvári Szemle.

DOLGOZATOK

Székesfehérvár és Fejér megye életéből.

1934.

III-IV.

Marosi Arnold:

A tác-füvenypusztaí ásatás.

Schoen Arnold:

Fischer U. festő levelei a Szent István-főoltárképről. (folyt.)

Juhász József:

A baratskai Jupiter oltárkö és Kőveaszó (Kevházá).

Dormuth Árpád:

A Vörösmarty család multja.

KÜLÖNFÉLÉK: A Horthy Miklós téren feltárt falak. — Középkori Szent Imre-szobor a püspökkert kövei között. — Fejér megye gazdasági és népességi viszonyai a XVIII. század elején.

Muzeumi értesítő:

MAROSI ARNOLD: A székesfehérvári honfoglaláskori kardok.

Kisebb közlemények:

MAROSI ARNOLD: Ősmeradványok Kislángon. — Adatok Ivánca régészetéhez. — A sárosdi árpád királyok korabeli temető. — Római telepnyomok Székesfehérvár határában. — Csákrberényben római alapfalakat ástak ki. — Kőkori leletek Nagylángról.

FELTÖBZÉSEK: Ritka madártani jelenség. — Árpádkori éremlelet. — Néprajzi gyűjtőt Szabadbattyán községben.

Hivatalos tudósítások:

DORMUTH ÁRPÁD: Titkári jelentés a Muzeumegyesület 1933. évről. —

MAROSI ARNOLD: Igazgatói jelentés a Muzeum 1933. évről. — Zárószámadás a Muzeumegyesület 1933. évről. — Az egyesület tisztikara és 1934. évi választmánya. Választmányi ülések. — Gyarapodás.

A FEJÉRMEGYEI ÉS SZÉKESFEHÉRVÁRI MUZEUMEGYESÜLET KIADVÁNYA
SZÉKESFEHÉRVÁR 1934.

ÁRA 2 P.

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLÉ.

Szerkesztette: **MAROSI ARNOLD**
muzeumi igazgató

és

DORMUTH ÁRPÁD muzeumi titkár.

Kiadásért felelős: **Dr. KEPES JÁNOS**
ügyvezető alelnök.

Bognár utca 3.

A „Székesfehérvári Szemle“ kiadásához a Muzeumegyesület **vidéki tagjai**-ból adományaikkal hozzájárultak Adamecz Elek (Nagylók); Dr. Brunner István (Lovasberény); Csokonay Zsigmond (Zirc); Dr. Czapáry László (Zirc); Deáky Lajos (Csákvár); Eszterházy Mary grófnő (Csákvár); Faller Jenő (Várpalota); Dr. Freund István (Budapest); Dr. Grasser József (Csákvár); Grimm Rudolf (Martonvásár); Hajós József (Martonvásár); Huszár Dezső (Sárbogárd); Jurcsék Béla (Rétszilas); Dr. Kerbolt László (Sárosd); Richter Mátyás (Eger); Rusznyák Lajos (Lovasberény); Dr. Seidel János (Budapest); Szántó Miklós (Budapest); Veiland József (Csákvár); Zichy Livia Clára grófnő (Adony).

Helybeli tagjaink közül az 1. számban közöltekén kívül hozzájárultak; Grész Leó, Dr. Kaposy Endre, Koltay Ferenc, Krécsy Károly és Dr. Morvay Béla. — Helyi intézményeink közül előfizettek: Ferenc József Nőnevelő Intézet és a „Prokászka Ottokár Egyháziroldalmi Iskola“ (Szeminárium) és az Ybl Miklós Reálisk. Tanári könyvtára.

Vidéki tagjainkhoz jelen számunkhoz felhívást és utalványt mellékelünk, kérvén őket, hogy helyismeretünk ápolását előmozdító tudományos kiadványunkhoz miként a multban legalább 2 P. adománnyal hozzájárulni sziveskedjenek.

A Muzeumegyesület tagjainak sorába mindenki felvehető, akit az egyesület titkársága, a választmány elé terjeszt. Tagsági díj évi 4 Pengő, intézményeknek, községeknek 12 Pengő. **A tagok** tagsági igazolványt kapnak, mellyel **mindenkor díjtalanul megtekinthetik a muzeum gyűjteményeit.** 2 Pengő hozzájárulással az Egyesület kiadványát a „Székesfehérvári Szemle“-t kapják, mely a város és megye multjáról, a muzeum külső s belső életéről és az egyesület működéséről nyújt bő felvilágosítást.

A muzeum gyűjteményei vásár- és ünnepnapon 9—12 óráig belépődíj nélkül is megtekinthetők. Tavasszal és ősszel vasárnap d. e. 11 órakor rövid népszerű ismertetés keretében mutatjuk be egy-egy korra vonatkozó gyűjteményünket. Hétköznapokon 50 fillér a belépődíj. Helybeli és vármegyei tanintézetek tanulói csoportos látogatás esetén díjmentesen tekinthetik meg a muzeumot, mások fejenként 10 fillér lefizetésével. Hétfőn a muzeum zárva.

A tác-fővenypusztai ásatás.

A fővenyi római telep.

KUZSINSZKY BÁLINT az Ókori lexikonban *Herculia* címszó alatt (I. k. 895. l.) azt írja, hogy az Itinerarium Antonini adatai szerint ez a *Herculia* nem azonosítható Székesfehérvárral, miként azt Mommsen teszi (C. I. L. III. p. 432.). Ebben Kuzsinszky-nak igaza van. Eddigi székesfehérvári római adataink nem igazolják Mommsen feltevését. Az itt levő római kövek ugyanis nagyrészt a bazilika és más régi épületek falaiból kerültek napfényre. Eredeti lelőhelyük a város környékén elterülő római telepek lehettek, ahonnan mint építőanyag jutottak Fehérvárra.

Annyit azonban Kuzsinszky is elismer, hogy annak a római vallási központnak, melyet Mommsen Székesfehérvárra helyez és Kuzsinszky *Herculia*-nak nevez, nem lehetett tőle messze. Véleményét a Székesfehérvár környékéről származó felírtos emlékekre alapítja. E kövek között legfontosabbak: a C. I. L. III. 3342, mely szerint Severus és Caracalla egy elpusztult templomot újra építettek; a másik a C. I. L. III. 3343 oltárkö, melyet a tartomány papjai állítottak Jupiter Dolichenus-nak; a harmadik C. I. L. III. 3345 az istenné avatott Marcus császár papjait említi, tehát ennek is kellett itt templomának lennie. (V. ö. Szilágyi S.: Magyarország története I. k. CXXXIX és CXL. l.) E kövek kettejét (C. I. L. III. 3342 és 3343) Kuzsinszky szerint *Sárpentelén* találták és ennek alapján ide helyezi azt a bizonyos *Herculianak* nevezett központot.¹⁾

Kuzsinszky e feltevésével szemben meg kell jegyeznünk, ha *Sárpentele* csakugyan ilyen jelentős római telep volt, akkor ennek, amint ez minden nagyobb római telepénél megvan, sírokban, épületmaradványokban és egyéb leletekben is nyomának kellene lennie. Erre azonban nincs adatunk. Sőt még a fenti kövek sárpentelei eredete is kétséges. Römer-Desjardin szerint (A M. N. Muzeum római felírtos emlékei) a C. I. L. III. 3342-nek származási adatai: Cattaneo kézírata szerint *Pusztafővenyről*, (Fejér m.) Katancsich szerint *Sárpenteléről* szár-

mazik. Miller szerint *Kömlöd* (Tolna m.) a lelőhelye, de az Opera I. Ferd. Miller-féle kézirat szintén *Fövenyről* valónak mondja és farádi Vörös Ferenc ajándékozta a N. Muzeumnak (J. m. 62. l. 113. sz.). — A Jupiter Dolichens oltárkönek (C. I. L. III. 3343) lelőhelye Katancsich szerint *Sárpentele*, másik adat szerint farádi Vörös Ferenc 1810-ben mint *velencei* leletet adta a N. Muzeumnak. — Az isteni Marcus-nak szentelt templomról szóló harmadik követ *Székesfehérvárott* a püspökkert falában találta meg Dr. Alföldi András. Az eredeti kő alapos megvizsgálása után arra az eredményre jutott, hogy felírata nem vonatkozik Marcus-ra, az istenített császárra vagy annak templomára, eredete pedig a sopronmegyei Gyórára vezethető vissza. (Dr. Alföldi András közlése).

Ezek a kövek tehát kétséges lelőhelyük miatt nem lehetnek támasztó pontok a Mommsen által feltételezett és Kuzsinszky által *Herculia*-val azonosított római telep helyének megállapítására. Más nyomokon kell indulnunk. Kuzsinszky számítása szerint *Herculia* Sopianaétól (Pécs) 85, Aquincumtól 50 római mérföldre feküdt. (Ókori lexikon I. 896. l.). Ez a távolság megfelel Székesfehérvár környékének. Most már csak az a kérdés, hogy a város körül a sírok, épületmaradványok, különféle leletek számát és minőségét tekintve, melyik római telep felel meg ama feltevésnek, hogy méreteivel a többi közül kiemelkedve csakugyan vallási központ lehetett.

Székesfehérvár körül eddig ismert római telepek a Székesfehérvári Múzeum adatai szerint: A város határában a *kisbasaréti* dűlőben feltárt római lelőhely, aztán *Seregélyes*, *Pátka*, *Iszkaszentgyörgy*, *Csősz*, *Szabadbattyán*, majd *Tác* határában *Föveny-pusztá*. Mindezen helyeken nem szórványos leletek, hanem épületalapok, sírok és sírkövek jelzik az egykori római telep helyét. E helyek közül *Föveny* a telep nagy kiterjedésével, a leletek nagy számával és archeológiai értékével oly magasan áll a többi felett, mint város a falvak felett. E leletek legfontosabbjait a Székesfehérvári Múzeum őrzi. Legtöbbjük 1898 és 1903 között a fövényi szőlőtelep (Margit-telep) rigolirozása közben került felszínre. Előbb Tácon, aztán Nagylángon voltak őrizetben, majd 1912-ben *gróf Zichy János* adományaként a Székesfehérvári Múzeumba kerültek.²⁾ Legbecsesebb darabjuk Athene és Hephaisztos mitoszát ábrázoló körelief (Lt. sz. 2850), melynek jelentősége Dr. Oroszlán Zoltán szerint tárgyánál fogva túlnő a pannoniai provinciális művészet keretein és helyet kér az egész antik mitológiai emléktanyag nevezetesebb és fontosabb ábrázolásai között.³⁾ Egy 86 cm. magas kőszobor Aeneas-nak Trojából való menekülését ábrázolja. (Lt. sz. 2852.)⁴⁾ A harmadik mitológikus ábrázolás Icarus kőszobra. A törzsön és karokon látható szalagok

jelzik a szárnyak mesterséges felerősítését. (Lt. sz. 2851).⁵⁾ Egyéb emlékek: hengeres oszlopláb (Lt. sz. 2853), domborműves sírkőtöredék három alakkal (Lt. sz. 6009), viasztábla öntésére szolgáló kőtál (Lt. sz. 2854)⁶⁾ és két téglá (Lt. sz. 2855—56). Edényfélék: 18 különböző alakú agyagedény, terra sigillata tányér, 21 terra sigillata töredék (Lt. sz. 2834—49, 2862—2865), füles korsó, tál (1334—1335). Nagylángról beszállított leletek között szerepel egy vaskard is (Lt. sz. 2857), melynek római eredete azonban kétséges. Újabb szerzemények: Gévay—Wolf Károly ajándékából egy pohár (Lt. sz. 8830) és Andráskovics volt fővenyi intéző adományából 4 agyagedény.

A nagylángi jószágfelügyelői lakás két domborműve szintén Fövenyről való, valamint Dr. Bankó Lajos táci lakása kertjében látható és delfinen ülő Ámort ábrázoló faragvány is. Tácon még sok római kő rejtőzhetik a régebbi épületek falaiban. Néhány jelentéktelen töredék szabadon is látható: a bíró házánál sírkő levéldíszes alsó része, oltárkö lábazat, a református tanítói lak udvarán egy ívelt bevágású töredék. A községből Margit-telepre kivezető út mentén a Nádor-csatornán átvezető hid előtt és után a római út maradványa kiálló kövei nyomán egész jól követhető.

Rómer-Desjardin adatai szerint *Fövenyről* származtathatjuk, miként már említettük, a Septimius Severus és Caracalla templom-építésről szóló kövét (C. I. L. 3342), egy síremléktöredéket Atenatis Marciana és Salonius nevével. (C. I. L. III. 3323). Ez utóbbival kapcsolatban Rómer azt is említi, hogy Fövenyen római castrumnyom van és sok régiséget találnak.⁷⁾ Jupiter Dolichenus kétséges sárpentelei oltárköve (C. I. L. 3343, Rómer-Desjardin 30), ha csakugyan ott találták, nagyon könnyen kerülhetett oda eredeti helyéről, a hozzá közelfekvő Fövenyről. Ugyanez áll azokról a székesfehérvári római kövekről is, melyek 1874. évi ásatások alkalmával Szent István bazilikájának alapfalaiból kerültek elő és jelenleg a püspöki palota kertjében láthatók.⁸⁾ Így történhetett ez a Kuzsinszky által említett ama kövekkel is, melyek egyikén Aquincum egyik duumvirje (C. I. L. III. 3347), másikán a colonia egyik sexvirje (U. o. 3354), a harmadikon Canaben(ses) (U. o. 10336) említetnek és mint a Székesfehérvár környékén fekvő *Herculia* jelentőségének tanui szerepelnek.⁹⁾

Ugyancsak Rómer Flóris 1866-ban *Fövenyről* azt írja, hogy „ott sok római érmet találnak, a Nyakas-táblán pedig, ahol a táci országút szögelik, mint legemelkedettebb helyen kerestem a római castrumot, melyre Érdy János figyelmeztetett. Mintegy 30 ölnyire a pusztá kanálistól keletre sok árok és gödör látszik, előfordulnak tégladarabok is, de valóban itt volt-e maga az erőd, biztosabb adatok hiányában nem merem állítani, bár mocsár ál-

tal védett hely volna. Azonban a földek végén sok cserepet és téglát találtam.¹⁰⁾ (Ez a hely összevág a most feltárt bazilika helyével.) Hampel J. 1895-ben Lichtneckert József székesfehérvári gyűjteményében látott néhány fővenyi régiséget és pedig Kr. u. első vagy második századból való fibulát, antik bronzedény fülének alsó végtagját geniust ábrázoló domborművel, vérjaspisból való kétoldalú intagliót két kígyóval körülvelt gorgófével és görög felírral, két keresztalakú bélyeggel jelzett középkori edényperem töredéket.¹¹⁾ (Ugyanílyen keresztos bélyegű bögréje a Székesfehérvári Muzeumnak is van Lt. sz. 538). 1896-ban fővenyi bronzfibulát ajándékozott Lichtneckert J. a N. Muzeumnak.¹²⁾ 1899-ben római bronzfibulát és más hét darab kisebb római bronzéktményt,¹³⁾ 1903-ban kígyófejben végződő ezüst karperecet és az újabb korból csatabárdot, kopjacsucot, XVIII. sz. kengyelt és vele egykorú zablát¹⁴⁾ szerzett a N. Muzéum *Fővenyről*. Rómer alapján Károly J. Fővenyre helyezi a Severus és Marcus Aurelius által újra épített Dianatemplomot és az itt talált sok éremről is megemlékeznek.¹⁵⁾

Ez adathalmaz volt az oka annak, hogy kénytelenek voltunk szakítani Kuzsinszky Bálint véleményével és Pannónia inferior vallási központjának, *Herculianak* helyét nem Sárpentelén, hanem Tác határában Főveny-puszta területén sejtettük és e sejtelmünk megerősítésére ennek tüzetes átkutatását elhatároztuk. A gondolat már 1932-ben megfogamzott bennünk, amidőn bejárva Főveny-puszta határát a telep helyét közelebbről is sikerült megállapítanunk. A telep központja, mintegy capitoluma, a gróf Zichy János tulajdonát képező margittelepi szőlőültetvény legmagasabb pontja, a deszkából épített munkatánya környéke lehetett. A székesfehérvári muzeum mitologikus köveit itt vetette föl a gőzeke. E központ körül több négyzet kilométernyi területen majd mindenütt találhatók római edény- és téglá töredékek, épületalapok és érmek. A terep fekvése is rendkívül alkalmasnak kínálkozott a megtelepülésre. Mint szelid dombhát magasodik ki a Sárviz mocsaras völgyéből és lassan emelkedve éri el azt a magassági pontot, mely uralkodik a vidék felett, és méltó helyként kínálkozott az istenek szentélyének. Az egész terület önként kínálkozott a kutató ásatásra és várva-vártuk az alkalmat annak megkezdésére.

Az ásítás menete.

Kedves tervünket, az ásítást *gróf Zichy János és Tác község* tették lehetővé azért, hogy ingyen munkásokat ajánlottak föl a próbakutatás megejtéséhez. A munkát 1934 március 20-án a margittelepi vincellérháztól északra fekvő fiatal szőlőültetvény te-

rületén kezdtük meg, ahol bemondás szerint a megelőző években csontvázsírokat szórtak ki. Négy napi itteni fáradságunkat azonban nem kísérte a várt eredmény. A kiásott öt kutató árokban csak feldúlt sírhelyeket találtunk. Rendszeres sírfelbontás helyett meg kellett elégednünk azokkal a szórványos leletekkel, melyek az ásó nyomán kerültek felszínre. Március 23-án a vincellérház bekerített udvarára tettük át kutatásunk színterét, miután az bolygatatlan területnek látszott. A vincellérháztól északra fekvő törkölyös gödrök mellett kutató árkot húzva épületfalak kerültek felszínre, a továbbiakban tehát ennek feltárása volt ásatásunk célja. Több napi munka után egy nagyobb szabású római ház alapfalai bontakoztak ki előttünk. Közeli közelükben két téglasírt is sikerült feltárnunk.

Ásatásunk közben kiterjedt figyelmünk Fridinger Ferencnek közeli szántóföldjére is, ahol ő követ bányászott. A kövek épületmaradványokból származtak, melyek első pillanatra római fürdő alapfalainak mutatkoztak. Ez az eredmény oly műértéknek látszott, hogy a további kutatásokra szükségesnek véltük a *Muzeumok Országos Felügyelőségéhez* fordulni az enemű ásatásokhoz már jártas, külön szakértő kiküldésére. A felügyelőség *Dr. Paulovics Istvánt*, a Nemzeti Múzeum római gyűjteményének igazgatóörét bízta meg a helyszíni szemlével, ami április 12-én történt meg. E helyszíni szemlén megjelentek *gróf Széchenyi Viktor* főispán és *Dr. Havranek J.* alispán is. *Dr. Paulovics I.* jelentése alapján az Orsz. Felügyelőség az ásatás mikéntjének további irányítására *Dr. Paulovicsot*, az elrendelt munkálatoknak helyszínén való vezetésére *Horváth Tibort*, a Nemzeti Múzeum régészeti osztályának gyakornokát ajánlotta, akik a Székesfehérvári Múzeum meghívására készséggel vállalták a reájuk bízott feladatot a múzeum vezetőjének bevonásával. Az új ásatást május 1-én kezdtük meg egyszerre két helyen. A vincellérháznál folytattuk a római ház feltárását. Ezt az újabb eredmények lerajzolása és fényképezése után május 3-án beszüntettük és minden erőnket az őskeresztény bazilika meglepő, nagy arányokban kibontakozó falainak kikutatására fordítottuk.

E romokra, melyek a Margittelep szomszédságában, a Nyakas-dűlőben Fridinger Ferencnek a Sárviz kiszélesedő völgye felé lejtő szántóföldjének végén fekszenek és melyekről, mint római castrumról, a fentebb említettek szerint Érdy és Rómer is megemlékeznek, székesfehérvári Múzeumot már 1932-ben is figyelmeztették. Ekkor a kis mértékben feltárt kiálló falmaradványoknak nagyobb jelentőséget nem tulajdonítottunk. Midőn azonban mostani ásatásunk kezdetén, március 20-án *Dr. Polgár Ivánnal* azokat újból megtekintettük, meglepődve láttuk, hogy a tulajdonos a földben rejlő falakból mily nagy mennyiségű követ bányászott ki, sőt a már kibontott falak körül található egyéb falakról, csa-

tornákról is beszélt. A legérdekesebb megfigyelésünk az volt, hogy a kőbányászat folytán előkerült fal félkör alakot mutatott és tőle befelé 40—50 centiméternyi távolságban vele párhuzamos fal is húzódott. *Dr. Polgár Iván* azonnal megjegyezte, hogy ilyen berendezés az apsisos római fürdőknél szokott előfordulni és első jelentésünk ben mint ilyenről számoltunk be az érdekes felfedezésről. *Dr. Paulovics István* azonban már az első megtekintésnél fölismerete, hogy minden valószínűség szerint fürdőnél sokkal értékesebb dologgal, őskeresztény bazilikával van itt dolgunk és ajánlotta a leggondosabb feltárást. Amit aztán meg is fogadtunk a már efféle ásatásokban gyakorlott *Horváth Tibort* bízva meg az állandó munkavezetéssel.

A május 1-től 26-ig terjedő ásatás eredményéről *Horváth Tibor* jelentése a következő:

Az ásatás ideje: 1934. május 1—8, 11—19, 22—26.

A felásandó objectum nagysága miatt az eddig végzett munka jórészt csak felderítés, bevezetés volt. A kutatás ebben az időszakban kb. 46x26 méteres földkomplexumot ölelt fel, keresve ebben az épület határvonalait. Mivel már az első napokban meg lehetett állapítani, hogy igen ritka műemlék, egy, a IV. századból származó, őskeresztény bazilika maradványairól van szó, a kutatás minden körülményre tekintettel igen óvatosan haladt előre.

Teljes bizonyossággal a bazilika határát csak észak-kelet irányban találtuk meg. A feltárt falak alapján meg lehet állapítani, hogy a bazilika három apsisos volt, a fő és a két oldali kis templomokhoz jobbról-balra két-két helyiség, a baloldali részen ehhez a helyiségekhez pedig dél-keleten még egy hosszúkas terem járult.

Az észak- és dél-keleten megszakadó falak valószínűleg egy faoszlopos narthexban, vagy tornácban folytatódtak.

A három templomban egészen a padlózatig lementünk. Sem mozaikra, sem falfestésre nem találtunk. A főtemplomban húzott két 1:25 m. mély és 1 m. széles kutató árok metszete szerint a felső padlózat alatt 40—60 cm-re volt az első padlózat, melyet a templom leégése után emeltek fel. Ezekből a rétegekből előkerült leletek a templom minden építési fázisára korhatározók.

Az előkerült leletek közül igen kiemelkedtek: vas diatretum töredékek és u. n. »trák lovasisten« fogadalmi ólomtábla. A pénz leletek a kronológiára fontosak.

A további ásatásnak elsősorban a bazilika délkeleti kiterjedését kell tisztázni. A helyiségeknek földtől való megszabadításuk, valamint az ezekben vont kutatóárkok bizonyára további

fontos eredményeket hoznak. Átalluk várhatjuk a templomokban huzódó csatornarendszer megfejtését is.

Székesfehérvár, 1934. május 26.

Horváth Tibor

a Magyar Nemzeti Muzeum
által kiküldött munkavezető.

A május 26-án befejezett feltárások záró eredménye volt, miután időközben a Múemlékek Országos Bizottsága a tác-fővenypusztai őskeresztény bazilika maradványait a hatósága alá tartozó műemlékek közé sorozta, hogy a jelzett napon annak kiküldöttjei *Dr. Szőnyi Ottó* előadó, *Lux Kálmán* mérnök, *Dr. Paulovics István* szakértő archeológus, a vármegye részéről pedig *Dr. Havranek József* alispán és *Marosi Arnold* muzeumigazgató az eddigi eredmények számbavételére helyszini szemlét tartottak. Ez alkalommal a kiküldöttek legnagyobb elismerésüket fejezték ki a látottak felett, és jövőre vonatkozólag pedig a legmesszebbmenő erkölcsi támogatást helyezték kilátásba, hogy ez a maga nemében páratlan műemlék minél tökéletesebb feltárással kerüljön felszínre és konzerválva állandó tárgya lehessen a hazai és külföldi tudománynak, látványossága a tanulni vágyó, érdeklődő laikusoknak.

A hála kötelez bennünket, hogy jelentésünkben megemlékezünk azokról is, kik az eddigi munkálatokban támogatták vállalkozásunkat. Elsősorban köszönettel tartozunk *Dr. Havranek Józsefnek*, ki mint Fejér megye alispánja mindent elkövetett, hogy a vármegyét e nagybecsű műemlék megmentésében, a tudomány számára hozzáférhetővé tételében vád ne érhesse, sőt a legnagyobb elismerést vivja ki magának. *Dr. Paulovics István* igazi önfeláldozással vállalta az irányító munkát és fáradságot nem kímélve látogatott le időközönként Budapestről az utasítások megtételére. Elsősorban őt illeti az elismerés a mintaszerű feltárásért és utána *Horváth Tibort*, az utasítások pontos megtartásáért és azért a lelkiismeretes buzgóságért, amellyel a munkát vezette, a leleteket megmentette és a naplói feljegyzéseket elvégezte. *Joachim József* a Székesfehérvári Muzeum tb. öre a földméréseket végezte és kiváló rajztudásával rögzítette meg a feltárt eredményeket. Rajzai szakemberek részéről is a legnagyobb elismerést váltották ki és ezt fokozza az az önzetlenség, amellyel vállalt feladatát teljesítette. *Tóth Károly*, a kiváló fényképész jutányos munkadíjával volt támogatásunkra, majd *Dr. Polgár Iván*, ciszt. r. tanár az adatok gyűjtésében, feldolgozásában fejtett ki nagy buzgóságot. A költségeket elsősorban a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Muzeumegyesület pénztára állta, a munkások napszámát *Pethő József*, táci

vezető jegyző által a nagybirtokosok körében összegyűjtött adományok fedezték, *gróf Zichy János* jószágfelügyelősége ingyen munkásokat adott az ásatáshoz, *V. Laczkó Béla* fogatát bocsájtotta rendelkezésre. A sokirányú tevékenység összekötő kapcsa *Marosi Arnold*, muzeumigazgató volt, ki ezúton köszöni meg szíves áldozatkésztségét mindazoknak, kik bármivel is előmozdították az ásatás sikerét.

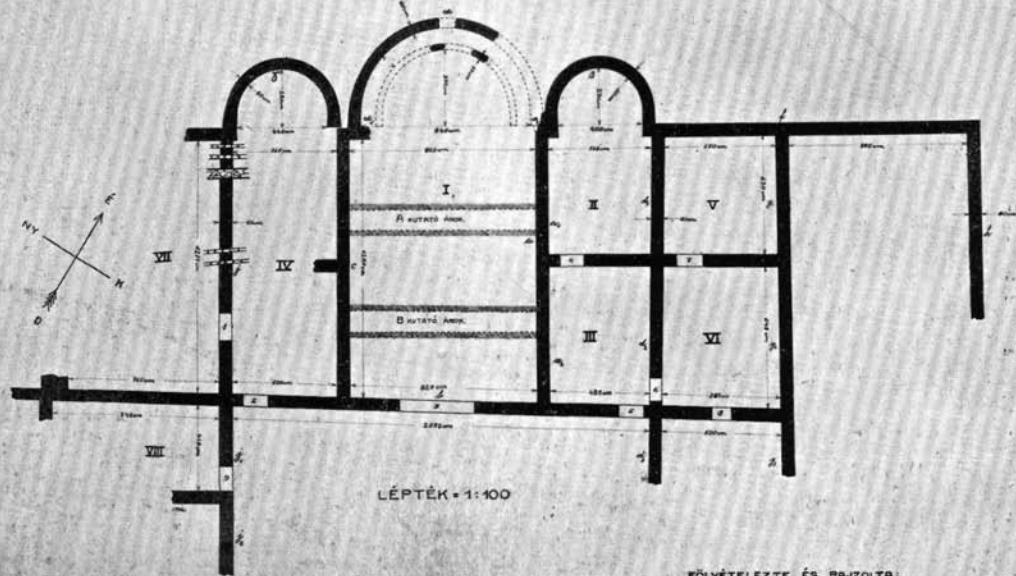
A feltárt őskeresztény bazilika.

Az ásatást minden várakozást felülmúló eredménye a *dr. Paulovics I.* által IV. századra datált őskeresztény bazilika, mely méreteivel, berendezésével székesegyházként emelkedik ki eddigi kápolnaszerű, hazai őskeresztény építményeink sorából. Ilyen emlékeink a kisdíópusztai temetőkápolna (Veszprém m); a Pécsről, Óbudáról ismert cella trichorák; Dunapenteléről egy apszisszal ellátott kápolna; Szentendréről egy négyszögű cella és a kékkuti, (Zalamegye) apsis nélküli teremtemplomok.¹⁶⁾ E magányos, kisebb méretű építmények mellett a fővenyusztai hatalmas épülettömb, mely nagyjában egy előcsarnokra és öt egymás mellett elhelyezkedő, nagyobb teremszerű helyiségre tagozódik. E helyiségek közül istentiszteleti célokra valószínű csak a három középső, apsisban végződő terem szolgált. E három helyiség mindegyikének külön bejárója van. Oldalfalaik között az átjárónak semmi nyoma és így három egymástól teljesen elkülönített templomnak tekinthetők. A két oldaltemplom között a középső helyzetével, nagyobb méreteivel főtemplomként szerepel. A homlokzat délkeletnek, az apsisok északnyugatnak néznek, a két oldaltemplom a főtemplom mellett mint nyugati és keleti templomok helyezkednek el.

A főtemplom (1. kép. I.) A főtemplom méretei: az apsis (α) szélessége 8·40 m., kiugrása 4·80 m., falvastagsága középtájon 60, a végek felé 70 cm. A hajó nyugati falának (c.) hossza 13·20 m, a keletié (a) 13·45 m. Szélessége (b) 9·20 m. Falvastagság 60 cm.

Az apsis (α) félkör alakú fala csak részben van meg. Középe 90, keleti része 500 cm. hosszúságban kövének kitermelése folytán elpusztult. Meglevő része fent 18 cm. magasságban vakolt, ez alatt 63 cm. széles elkent falazás és ez alatt 32 cm. magas, kissé kiugró, vakolatlan alapfal következik. A külső fallal párhuzamosan haladó belső falból csak a középen és keleti félen maradt fenn egy-egy kis részlet. Megmérhető magassága 70, vastagsága 35 cm. A két fal közötti csatornaszerű hézag szélessége 70 cm. Felszínének magassága egybeesik a külső fal vakolatának alsó határával. Ennek alapján *dr. Paulovics I.*-nak az a véleménye, hogy ez az építmény, miként az az őskeresztény temp-

A TÁC-FÖVENYPUSZTAI ÖSKERESZTÉNY BAZILIKA FÖLTÁRT FAL-
MARADVÁNYAI.

FÖLVÉTELEZTE ÉS RAJZOLTA:
JOACHIM JÓZSEF
T. B. FŐBEVONÓ, SZÉCHÉNYVÁR, 1884. X. 12.

A TÁG-FŐVENYPUSTZAI ÓSKERESZTÉNY BAZILIKA KÖZÉPHAJÓJÁBAN HÚZOTT KUTATÓ ÁROK FALAINAK METSZETEI.

ÉSZAKI ÉS DÉLI FALAK LÉPT. = 1:25.

NYUGATI ÉS KELETI FALAK L. = 1:125.

ÉSZAKI ÁROK

ÉSZAKI ÁROK ÉSZAKI FALA.

NYUGATI FALA.

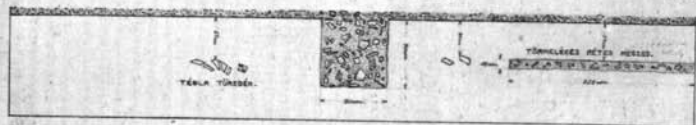
KELETI FALA.

A NYUGATI ÁROK FELŐL
EMELKEZŐ SÁVVAL FALAZT
MÁRKÁK.

ÉSZAKI ÁROK DÉLI FALA.

DÉLI ÁROK

DÉLI ÁROK ÉSZAKI FALA.

NYUGATI FALA.

KELETI FALA.

DÉLI ÁROK DÉLI FALA.

FELVÉTELEK ÉS RAJZOK
JÓZSEF JÓZSEF
T. MŰVÉSZ
FELVÉTEL: 1911. ÉV.

lomoknál szokásos, padként emelkedett ki a félkörű apsis mentén és itt volt a presbiterium ülő helye (Priesterbank). Az esetleges püspöki szék, oltáralapépítmény meglelése végett külön kutatógödört ástunk a szentély közepén. A talaj azonban már bolygatott volt és így kutatásunk eredménytelen maradt.

Sok tanulsággal járt a főtemplom hajójának két 1·35 m. mélyen húzott kutató árka (2. kép.) Velük feltárult előttünk a falak szerkezete; miként ezt a déli (B) árok keleti falának képe mutatja. A fal magassága itt az alaptól számítva 1·5 m. Ebből a padozat feletti, vakolt rész 50 cm. A vakolatlan alsó rész alulról számítva 50 cm. magasságban kiugrik és 5 cm. széles párkányt alkot. A kép bal felső részén látható árnyékkal körvonalazott fehér folt négy rétegű, fehérszínű burkoló vakolat, az utána következő homályosabb mező egy rétegű alapvakolat. Itt tehát öt vakolatréteg fekszik egymáson. Az alapvakolat felszínén előmlő felhőszerű folt füstöt jelent. E füstfolt a négy burkoló vakolatréteg alatt fekszik, tehát náluk régebbi. Folytatólagosan átterjed a vakolatlan alapfalazatra, sőt nyoma feltalálható a fallal érintkező padozat alsó részén is, ahol a burkoló terrazzo erősen kormos. A falazás módja: a legalsó részen 15 cm. magasságig vakolat nélkül illeszkednek egymáshoz a szabálytalan alakú kövek és egyikük lapjával, másikuk élével érinti a földet. Felettük 75 cm. magasságban vakolatba ágyazott kövek következnek. Az e felett következő 50 cm. vakolt fal felső részén a burkolattól megfosztott kövek kissé ferdén rakva következnek egymásra. Ugyanitt az árok északi falában a felszíntől 50 cm.-nyire, a falkiugrással egyenlő magasságban burkoló réteg és égési nyomok vannak.

Az árok nyugati falának magassága 1·8 m. Alsó kiugrása 55 cm., a felette levő alapfalrészlet 70 cm. elkent vakolattal. A padozat feletti, vakolt fal magassága 55 cm. A kiugrással egy magasságban az árok déli falán szabálytalan kősor és téglatöredékek, továbbá padozatréteg (törmelékes réteg meszes) voltak láthatók.

Az északi A.) árok keleti falának magassága 85 cm. 45 cm. magas kiugrással. Az alapfalnak ágyazatlan kövekből álló része 15 cm., elkent vakolattal fedett része 70 cm. Nagyon szemléltető ugyanitt a nyugati árokfal. Rajta a falnak beágyazatlan (35 cm), elkent (85 cm) és felszíni vakolt része (50 cm) élesen elkülönülnek. Az egész falmagasság 1·70 m., ebből a kiugrás 70 cm. Itt az árok déli falán a nyugati faltól 2·5 m. távolságban és 50 cm. mélységben nagyon jól kivehető 8—10 cm. vastag bedőlési törmelékreteget találtunk apró téglatöredékekből, továbbá kövecskékből és kavicsokból álló burkolatmaradvánnyal (törmelékes réteg meszes). A szemközti északi falon 50 cm.-nyire a

nyugati faltól mintegy 150 cm. hosszúságban és 6 cm. vastagságban apró szénrészecskék kerültek elő.

A kiemelkedő falak felszínét 50—60 cm. magasságban egyenletesen elkent vakolatréteg takarja. A bejárati fal (b) közepén, honnan a kövek nagyrésztét kiszedték, kissé kihajlik. E tájon volt a küszöb is, melyet szintén elvittek, helye azonban az ajtónyílás nyugati sarkán tisztán látható. Az ajtónyílás szélessége 375 cm.

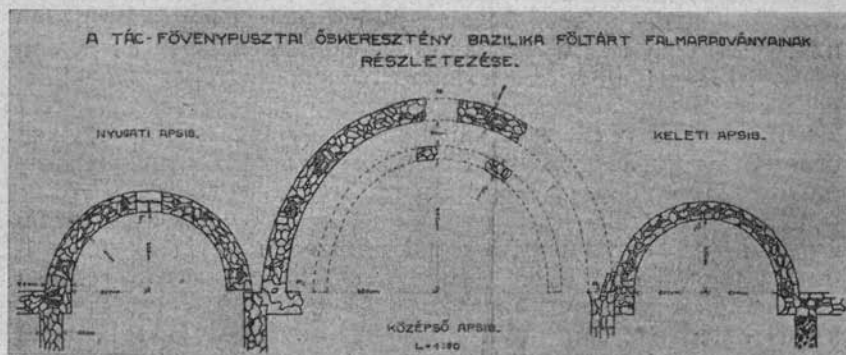
Az oldaltemplomok. A nyugati templom (I. kép IV.) méretei: az apsis (γ) szélessége 4·40, hossza 2·80 m. A hajó két oldala itt is, miként a főhajóban, eltérő hosszúságú: a keleti 13·10, a nyugati 12·65 m., szélessége 5·20 m. A keleti templom (I. k. II—III.) apsis mélysége 2·70, ivnyílása 4 m. A hajó nyugati fele közös a főhajóval, de az apsis ivének benyulása folytán 60 cm.-mel rövidebb; a keleti fal 13·05 m. A hajó szélessége az apsisnál 5·20, a bejáratnál 4·85 m. Az oldalfalak vastagsága 60 cm. A sarkokban fekvő bejárók szélessége 1·25 m.

Belsejük két részre oszlik. A nyugatinak (IV) választófalából csak kis rész maradt fenn. A keletinél (II—III) teljes hosszában megvan a két helyiséget összekötő ajtónyílással. A választófal vastagsága itt 50 cm., az ajtónyílás szélessége 130 cm. A homlokzati zárófal bejáratainak méretei: a nyugatin 125, a keletin is 125 cm. E bejáratoknál az egy darabból faragott küszöb is megvan, a nyugatinál még az ajtósarok forgójának lyukja is látható. Érdekes, hogy az ajtónyílások nem középen, hanem oldalt helyezkednek el, bizonyára azért, mert ez kevésbé gyengítette a falak erősségét. A nyugati templom nyugati falán is van ajtónyílás, szélessége 130 cm. Ugyane fal mentén az apsistól 2·30 m. távolságra a tőle nyugatra fekvő ki nem ásott földmetszetet megvizsgálva a gyepes felszíntől 70 cm. mélységben egy burkolat sávot és felette téglákból álló törmelékréteget találtunk.

Az oldalhajókat csak a padozatig tártuk föl. A nyugatiban az apsistól kiindulólág az estrich burkolat alatt kőlapokkal, téglákkal fedett csatornát találtunk. Feltárásuk egyenlőre elmaradt és így lefutásukat, rendeltetésüket még teljes bizonyossággal nem ismerjük. Ugyanilyen csatornának a főtemplomban is megtaláltuk nyomát, amely a templomot az apsistól a homlokzatig középtájon szelte keresztül. A csatorna kövei itt azonban már nem voltak meg. A helyükön visszamaradt és behányt földdel kitöltött árokyszerű mélyedés világosan jelezte az egykori csatornát.

Összefoglalva megfigyeléseinket az épület történetét illetőleg bizonyos, hogy leégett és újra épült, amikor feltöltötték. Ezt igazolják a középhajó kutató árkában feltárt szén- és törmelék rétegek, továbbá a két padozat burkolat, melyeket 40—50 cm. vastag közbeeső feltöltési réteg választ el egymástól. Építészeti

szempontból érdekes jelenség a mellékapsisoknak a főapsis-hoz való kapcsolódása (3. k.) A nyugati és középsőapsis egymás melletti végei (α) nem érintkeznek egymással, közöttük 40 cm. hézag van. A mellékapsis még a főhajó oldalfalába sincs beépítve. Kötés helyett csak hozzásimul a főhajó fálához. Hasonló eset észlelhető a keleti apsisnál is ($\alpha 2$). Itt a két apsis közötti hézag csak 20 cm. A főtemplomnál a hajót és apsist izevet

3. kép. A bazilika apsisrészletei.

választotta el egy mástól. Ennek maradványa a nyugati oldalon látható benyuló kis falrészlet (α), az izevet pillérének alapja. A másik oldalon is meg volt, de kibányászták. A melléktemplomoknál ezek hiányzanak, tehát izevetük sem volt. A keleti apsis a keleti záródásánál érdekes megfigyelés, hogy a falnak itt félkör alakú, fülkeszerű mélyedése van téglalappal. Oszlop állhatott helyén.

A bazilika területén talált leletek.

A leletek előfordulásuk szerint három csoportra különülnek. Legtöbbjük a felső padozatot takaró felszíni földrétegből került elő. A második csoport a főhajóban húzott kutató árok két burkoló sávja közti rétegből, a harmadik az alsó burkolat alól kiásott földből való.

A legelső, harmadik rétegből kerültek elő az északi árokban A): Tálperem kiöntő vályuval világos téglaszínű cserépből, belső felületét nagyon apró, kavicsszemes bevonat takarja. (Dörzsölő tál) Az előbbihez tartozó (?) kisebb peremrészlet. — Szürkeszínű, pannóniai készítésű cserépdarabok kör alakú, benyomott díszítménnyel. Összesen 13 db. (Lt. sz. 9108 B.)

A déli árok (B) legelső rétegből valók: Nagyméretű, hordóalakú edény felső töredéke, befelé hajló, vízszintes peremmel. Peremátmérője 28 cm. Anyaga piros festékkel bevont, jól kiégetett,

világos téglaszinű cserép. Peremének felső részét és alját árok-szerű mélyedés, lejjebb körbenfutó egyenes és hullámvonalas barázda díszíti. A peremet négy darabból ragasztottuk össze. Hozzátartozik egy nagyobb hullámvonalas oldalrészlet és egy kisebb sima töredék. — Nagyobb méretű fazék töredéke peremmel. Színe sűrű, felületén korombevonat. Díszítése körkörös hornyolások, alattuk hullámvonal. — Hat jobb minőségű edénytöredék, közöttük három peremes. — Nagyobb tál peremtöredéke, belső felületének szélén ugyanolyan kavicsos réteg, mint a fenti kiöntős tálnál. — Terra sigillata töredékek: lapos táltöredék fenék és peremrészlet, két darabból ragasztottuk össze; bélyeges fenéktöredék; csésze oldalrészlete két darabból összeragasztva; három kisebb peremes részlet; három domborműves darab: az egyik onroszlán és kutya, a másikon delfin, a harmadikon meghatározhatatlan díszítmény. Összesen 20 db. (Lt. sz. 9109 B).

A két burkolat közötti rétegből származó leletek az északi árokban (A): Három nagyon kopott bronzérem. — Üvegkehely nodus-os talptöredéke zöldes színben, a talp egyharmad részben megmaradt, kerületének átmérője 4,6 cm, a nodus magassága 2, kerületátmérője 2 cm. — A talppal egy anyagból készült, tehát hozzátartozó peremrészlet: hossza 5, szélessége 2 cm. — Serlegalakú üvegpohár talptöredéke opálos színezettel: peremes talpának átmérője 4 cm., oldalának megmaradt legnagyobb része 5,6 cm. — Egyszerűbb fajtájú edénytöredékek: fülrészlet, talptöredék, oldal-fal, fedőfül. — Faszénmaradvány. Összesen 11 db. (Lt. sz. 9108 A.)

A déli kutatóárok (B) két burkolat közötti rétegből valók: Két »vas diatretum« töredék, az egyik oldalrészlet (hossza 4, szélessége 1,4 cm.) betűtalp-maradvánnyal, opalizáló fénnel, a másik galléros részlet (hossza 1,3, szélessége 1,15 cm.) — Edénytöredékek: durva anyagból készült tálka talp- és peremtöredéke összeragasztva, belsején körkörös, külső felületén hosszanti barázdák; két egyszerűbb kidolgozású fenékdarab; durva fedőfül; egy peremes és két oldaltöredék finomabb anyagból; sárga és piros sávokkal díszített kis cserépdarab; négy terra sigillata darabka. — Üvedény talptöredéke: hossza 3, szélessége 1,5 cm. Összesen 15. db. (Lt. sz. 9109 A.)

Az egész felásott terület legfelső rétegből előkerült leletek: edénytöredék 219, orsógomb 3, üvegtöredék 67, vastárgy 27, ólomtábla 1, bronztárgy 8, bronzérem 17, téglá és egyéb építési anyag 6, embercsont 11, állatcsont 58. Összesen 318 db.

E leletek közötti kormeghatározás szempontjából legfontosabb darabok az edénytöredékek. Végigtekintve rajtuk, feltűnő a másik két réteggel szemben silányságuk. Terra sigillata töredék alig van közöttük: egy sima, két domborműves és egy bélyeges fenékrészlet. Csekély számuk annál feltűnőbb, mert hisz jóval na-

Kigyókkal díszített sárgamázos edény fül.

Trák-istenséget ábrázoló ólomtábla.

gyobb területrészen kerültek elő, mint a két alsó rétegeket szolgáló kutató árkok területe. Jobb minőségűek még két csikos festésű és négy pannóniai szürke cserép: három mintás, egy sima. E leletek mellett a felszinnel határos rétegnek az alsóbb rétegekből teljesen hiányzó sárgamázás edénytöredékek és silány kivitelű, mázatlan, festetlen, benyomott mintákkal díszített cserépek adnak megkülönböztető jelleget.

A sárgamázás töredékek között különös érték öt domborműves díszítésű töredék, melyek sajátos motívumaik miatt a legnagyobb ritkaságok és Pannónia területén eddigi ismereteink szerint talán egyedülállók. A töredékek anyaguk, színük alapján minden valószínűség szerint egy edény darbjai. Közös lelőhelyről származnak. A közép- és nyugati apsisívek találkozásánál (z) kerültek elő. Anyaguk külső felületén pirosra égett, belül szürkés színű agyag. Mázuk zöldes-sárga helyenként sötétebb foltokkal. Fennmaradt részek: két négy cm. széles szalagalakú fül, két erősen domborodó hasitöredék, egy kisebb trapéz és háromszög. Az egyik fülön a vízintes perem is meg van. Díszítése három a fül hosszában húzódó kigyó, a két szélsőn gyűrűsen visszahajló fej. A másik fülről a fejrészek letörték. A hasi darabokon a kigyóknak csak farki része maradt fenn. Egyéb díszítésük: három hornyolósos szalag, felette félkörös barázdák, alatta négyágú csillagokból álló szegély. E szalagdíszít mindegyik darabon egy középbordával kettéosztott, gombostűfej-nagyságú gömböcskével díszített halalak (?) szeli keresztül. Az egyik példányon a halat ugyanilyen felületű köralakú és rézsút fekvő hosszúkás díszítmény követi. Ez utóbbinak teljes képe a kis háromszögalakú töredéken látható scarabeus, galacsinhajtó bogár (?) hátán keresztalakú rajzzal. A trapézalak díszítése gyűrűben végződő hornyolás közepén pont. Ugyanez az egyik hasi töredéken is föllelhető.

A sárga mázás edények között egyéb jól felismerhető darabok: mécses szalagalakú füllel a nyugati apsisból (Lt. sz. 9084 a) és egy fültöredék (Lt. sz. 9097); vízszintes peremű tálka-töredék négy darab, az egyik peremén dudorok, hátlapján ezeknek megfelelő mélyedések vannak (Lt. sz. 9081 a, 9096 b, 9115, 9120); fenékrészlet és peremes szájszél (Lt. sz. 9083 h, 9091); fazékszerű edény oldalrészlete két darabból, egyikén hullámos díszítés (Lt. sz. 9085 c és 9091); függélyes falú tál peremes részlete két darabban három rovátkás szalaggal (Lt. sz. 9090, 9122); két nagyobb vízszintes peremű edénytöredék. (Lt. sz. 9083 h, 9122).

A máz nélküli, egyszerűbb kidolgozású töredékek jellegzetesebb darbjai: peremes és oldaltöredékek körkörös díszítésekkel vöröses, szürke és fekete anyagból (14 db.); három vöröses színű cserép benyomott kalászos díszítménnyel (Lt. sz. 9083, 9084 b, 9111); két darab edényrészlet két sorban elhelyezkedő

hosszúkás, négyszögű benyomásokkal (Lt. sz. 9083, 9112); két darab peremes töredék ugyanilyen motívumokkal, de közben át-lós négyszögek is vannak (Lt. sz. 9111, 9112); egy nagyobb fa-zék pereme, töredékét rombuszidomú benyomások és egymást ke-resztesztő, kiemelkedő szalagok díszítik (Lt. sz. 9111); függélyes falú tálrészlet lyukakkal (Lt. sz. 9096 b); profilos fedőtöredék (Lt. sz. 9103); talpastál talprészlete (Lt. sz. 9105). Agyag tárgy még három orsógomb (Lt. sz. 9094, 9099 b, 9117); egy másik gombszerű tárgy csontból van. (Lt. sz. 9116 c).

Az üvegtárgyak közül különös figyelmet érdemelnek azok a töredékek, melyek áttört díszítésük alapján a rendkívül ritka és drága »vas diatretum« edények csoportjába tartoznak. A legna-

6. k. Áttört díszítéses üvegedény töredéke.

gyobb ilyen töredék nagy-jában háromszögalak: szélessége 38, magassága 37. mm. (6. k.) Felső széle peremes. A perem szélessége 15 mm. és közép-tájon gyengén kiemelke-dő, éles körvonal díszíti. A perem alatt lefelé haj-ló, fogszerű nyulványok-ból álló gallért látunk. A megmaradt nyulványok száma nyolc, felületükön köszörült levéldísszel. Vé-gük egymással érintkezik és ezáltal a gallér ovális hálószemekkel áttört di-szítménnyé válik. A gallér hossza 7 mm., magassá-ga 3·4 mm. A gallér alatt, a peremtől 3·4 mm. távolságban egy kis kiemelkedés látható. Ez a nyulvány a »vas diatretum«-okon szokásos feliratok egyik betűjének csapja, mely a kiálló betűt az edény falához kapcsolta. Szépségét emeli opálszerűen színjátszó fénye. Lelőhelye a főtemplom bejárati fala három ásonyomra a felszíntől, ahol a földet a falak kiszedésekor megbolygatták és lehet, hogy az alsóbb rétegekből került ily ma-gasra. Ugyanitt később egy háromszög alakú díszítmény töredék is került elő. (Lt. sz. 9099 a). A peremes töredéknek megfelelő teljes példány a N. Múzeum szekszárdi vas diatretuma (Arch. Ért. 1930, 116—117 l. 83. és 84. k.) Hasonló dísz látható még a biregetioi és aquincumi leleteken (U. o. 82 és 86 k.)

Az előbbivel megegyező galléros díszítménye van még két

másik kisebb töredéknek, két, illetőleg három gallértaggal. Az egyikén itt is meg van a betűcsap. Lelőhelyük a főhajó nyugati falának apsis melletti része, ahonnan egyéb üvegdarabok és terra sigillata is kerültek elő. (Lt. sz. 9097). Hálós díszítés nyomai láthatók még egy, a főtemplom hajójának középtáján előkerült vasdiatretumonis négy hegyes kiemelkedéssel. A közelében talált három egyéb üvegtöredék egyike, egy peremrészlet, szintén vasdiatretumhoz tartozhatott. A velük együtt lelt három kis bronzérem: Constantius Gallus és két Valens. (Lt. sz. 9103). Az összes vasdiatretum töredékek száma, beleszámítva a főhajó kutatóárkának már említett darabjait is, összesen 8, ami, tudva azt, hogy Pannónia területéről eddig csak négy leletről¹⁷⁾ van tudomásunk, igen nagy eredmény.

A többi üvegtöredékek közül a domborúak edényrészek, a laposak tükör, ablaküvegdarabok lehetnek. Némelyik gyönyörű, irizáló színével kelt figyelmet, öt darab gömbös diszével, egy hegyesen végződő törött ékítménnyel válik ki. (Lt. sz. 9097, 9110, 9113, 9117, 9122). Egy kis töredék sajátos pereme hasonlít a fentemlített nodusos kehely pereméhez, valószínű ez is kehelymaradvány. (Lt. sz. 9122).

Az *ólomtábla* a keleti hajó északi részének keleti fala mellett került elő. (5. k.) Alakja hosszukás négyszög, magassága 92, szélessége 77 cm. Formája, domborműves ábrázolása teljesen megegyező a dunapentelei lelettel. Méretekben is nagyon kevés az eltérés, ennek ugyanígy szélessége 8, magassága 94 cm.¹⁸⁾ Egy műhelyben, ugyanazon mintával készülhettek, mert a dunapenteleinek leírása teljesen vág a miénkével. A tábla hosszabb oldala mellett két ferdén hornyolt oszlop emelkedik lábán magas párnalappal, fent leveles fejezettel. Az oszlopok felett medailionokkal díszített, félkör alakú ívezet zárja a teret. Ez ívhajlason kívül a sarkokat tarajos, szakálas kigyóalak és csillag töltik ki.

Az ívezettel és oszlopok által körülzárt tér díszítése négy sávra oszlik. Az ív alatti részt Sol, a Nap-isten sugarasfejű alakja foglalja el négyes fogatával. Fejét csillagok környezik. Testét övvel átkötött, rövid chiton és lebegő chlamys takarja. Jobbját fölemelve tenyerét kinyújtott újjakkal mutatja felénk, balkezeivel gömböt fog. A közepén látható pontozott körszalag és alatta három levéldísz a kocsi elejét jelzi. A kétfelé száguldó lovak közül a szélsők kifelé ágaskodnak, a belsők fejüket visszafordítva rohannak.

A második sáv közepén álló nőalak Eppona, a lovak védőanyja volna, újabban pedig a sziriai Atargatis istennőnek tartják. A feléje tartó lovasok kabir lovasok vagy Dioscurok. Mögöttük és alattuk az egyik oldalon sisakos, lándzsás, paizsos katona és

halalak, a másikon egy nőalak és hosszában elterülő ember látható.

A harmadik sáv közepén asztal körül három alak ül és rajta halas tál. A középső alak nőnek látszik, a két szélső meztelen ifjú, kik kezét nyujtanak egymásnak. Tőlük jobbra két meztelen ifjú egymás kezét fogja, balra szélről egy kosfejű ember áll, előtte lépő helyzetben ifjú két kezét egy fáról lelógó, fejetlen, négylábú állat felé nyújtva.

A legelső negyedik sávban a baloldalon kezdve legelőbb háromlábú asztalt látunk, rajta hal (?) fekszik, mellette jobbra ugró oroszlán, közepett szélesöblű kétfülű crater, tőle jobbra erős tekerődzéssel balra ágaskodó kigyó, melynek farka végén balra fordultan kakas áll.

Az e fajta ólomtábláknak és egyéb idetartozó emlékeknek, (például a Székesfehérvári Múzeumnak egy kis töredékes domborműves kőtáblácskája lovasalakkal, háromlábú asztalkával, fölötté fályolos női alak (Lt. sz. 527),¹⁹⁾ ma még nem tudja biztos magyarázatát adni az irodalom. Általában a thrák lovas isteneknek felajánlott emléktáblácskáként szerepelnek, melyeknek a titokzatoság varázsával felruházott domborműveiről még nem tudjuk, mit jelentenek.²⁰⁾ Még titokzatosabb kérdés, miként kerülhetett ez a pogány fogadalmi tárgy a keresztény templom falai közé. Mindezt a bővebb kutatásoknak kell eldönteni. Annyi azonban ma is bizonyos, hogy ólomtáblánk lelő körülményeinél fogva igen érdekes emléke annak az együttélésnek amely itt Pannóniában a IV. században a már letűnő pogány és a már erősebben előretörő keresztény társadalom között fennállott.

A bronzleletek között szerepel két fibula töredék (Lt. sz. 9084 d és 9086), gyűrűalak (Lt. sz. 9093) és öt szeggel átütött bronzlemez (Lt. sz. 9106)

A vastárgyak között akadt egy teljesen ép fokos fejsze. Lelőhelye a főhajó keleti falának középtája. Éle szögben hátrahajló lemezt alkot, nyéllyukával két oldalán előre is, hátra is csúcsos nyulványa van. (Lt. sz. 9106c). A szórványos leletek között is van egy fejszefok. (Lt. sz. 9122d). Késből egy csontnyeles (Lt. sz. 9110), egy nyél- és két penge töredék került elő. (Lt. sz. 9084e, 9110, 9111, 9117). Egyéb vastárgyak: szeg, vas-pántok és különféle töredékek.

Az építészeti anyagból összegyűjtött tárgyak: meszes vakolattörmelék nádszálaktól származó csöves szerkezettel (Lt. sz. 9116), agyagtömbök vesszőnyomokkal a keleti hajó keresztfalának aljából (Lt. sz. 9094). A közismert római fedőcserepek között akadt egy aszfaltszerű anyagból készült példány. (Lt. 9129). Nyilásos fűtőcsövek is kerültek elő. Egy kis vakolattöredéknek éppen megmaradt meszelési rétege az érdekessége. (Lt. sz. 9135).

A téglák között érdekesebbek azon példányok, melyek léces felülete csatornaszerű mélyedéseket nyomott a hozzájuk tapadt vakolatrétegben. (Lt. sz. 9143—44) A kőtörmelékek között is akadt néhány megőrzésre érdemes, megmunkált darab, de rendeltetésük meghatározhatatlan.

Éremlelet 17 db. kis bronz. Köztük szerepel Dr. Alföldi András meghatározása szerint: Constantius 2 db. (Lt. sz. 9104, 9118), Constantius Gallus 1 db. (Lt. sz. 9103), Valentinianus 4 db. (Lt. sz. 9107, 9108, 9111, 9122) Valens 5 db. (Lt. sz. 9085, 9089, 9103, 9106), Gratianus 1 db. (Lt. sz. 9106). Valamennyi a negyedik századból és pedig a 2 Constantius kivételével annak második feléből való.

Az összes leletek száma 377.

Összefoglalás.

Összefoglalva az eredményt a feltárt falak korát illetőleg döntő, hogy terra sigillata töredékek nagyobb számban csak az alsó burkolat alól kerültek elő, a többiek utólag kerülhettek mostani lelőhelyükre a felsőbb rétegekbe. A falak építése tehát abból a későbbi római időből való, mikor már a terra sigillata edények kimentek az általános használatból. Közlebbi korhatározó leletek a vas diatretum és a szimbolikus motívumokkal díszített sárga mázas cserepek. Ezek a IV. századra datálják az épület korát. (V. ö. Nagy Lajos: A brigetiói vas diatretum. Arch. Ért. 1930, 111. l.) Tovább menve azok a silány kidolgozású edény maradványok, melyek hullámvonalas, benyomott mintás díszítményei rokonok a népvándorláshoz hasonló mintájú edényeivel, az V. századba vezetnek bennünket. Ezekkel azonban bezárul a fejlődési folyamat. A római birodalom bukása utáni népvándorlás-kori kultúrának eddig semmi nyoma.

A másik eldöntendő kérdés, mire szolgált az épület? A három apsisos alaprajz, a nodusos üvegkehely töredék kétségtelen keresztény jelleget árulnak el. A sárgamázás edények díszítményei is: scarabeus, hal, ha csakugyan azok, mint jelképek, szintén keresztény vonás. A vasdiatretumok is mint őskeresztény emlékek szerepelnek. Az épület tehát minden valószínűség szerint IV. században épült őskeresztény templom. E megállapítás mellett vannak tisztázandó kérdések is. Így miként került a pogány thrák-istenségek tiszteletét szolgáló ólomtábla az őskeresztény templomba; vajjon a főapsis belső falazata csakugyan a presbyterium ülőhelye volt-e vagy a két fal közti csatorna talán más célra szolgált; mi lehetett a rendeltetése a padozatok alatti csatornáknak vagy minő célt szolgáltak a templomhoz tartozó mellékhelyiségek? Mindezek azonban részletkérdések. A lényegét il-

letőleg a fővényi őskeresztény bazilika már ma is mint páratlanul becses műemlék szerepel a tudományos körökben. Mi teszi ily becsesté? Először mert őskeresztény építészeti emlék nagyon kevés van. Magyarországon eddig, mint már említettük, őt ily istentiszteleti építmény ismeretes. Ezek azonban csak kápolnaszerű építmények, míg a fővényi bazilika beosztásával, nagy méreteivel külföldi vonatkozásban is nagy ritkaság és szinte páratlan értékű műtörténelmi objektum. Tudományos jelentősége, hogy világot vet az itteni őskereszténység helyzetére, mely, ha ekkora temploma volt, bizonyára már a IV. században is jelentős részét alkotta Pannonia lakosságának.

Helytörténeti szempontból a kutatás eredménye eldönti azt a vitás kérdést, melyik volt az a római telep, mely Mommsen, Hampel, Kuzsinszky szerint Székesfehérvár környékén, mint vallási központ szerepelt. Ujból hangsúlyozzuk, csak a fővényi római telep lehetett, mely mellett az itt található többi római lelőhely, akár kiterjedésüket, akár leleteiket vesszük, eltörpül. Fővény azonban nemcsak a pogányságnak volt központja, amiről mithologikus kövei tanuskodnak, hanem a most feltárt bazilika bizonyossága szerint, az őskereszténységnek is. Ugyanazt a szerepet töltötte be, mint később Székesfehérvár. Székesfehérvár nem római alapokon épült föl, mint eddig hittük. Tisztán Szent István alapítása és adta neki azt a magasztos, vallásos hivatást, amit valamikor a vele tőszomszédságban fekvő fővényi őskeresztény bazilika és talán püspökség képviselt.

1) Ókori Lexikon I. k. 896. l.

2) A Fejérvárm. és Székesfehérvári Muzeumegyesület jelentése 1912, 22 és 28. l. — Muz. és Könyvt. Ért. 1913, 192—193. l.

3) Oroszlán Zoltán: Athene és Hephaistos ritka mítosza a Székesfehérvári Muzeum egy római kőemlékén. Arch. Ért. 1932—33. (XLVI) 54—61. l., 11. k. — Muz. és Könyvt. Ért. 1913, 191. 3. k.

4) Muz. és Könyvt. Ért. 1913, 192. l. 4. k. — Székesfehérvári Szemle 1932, 15. l.

5) U. o. 192. l. 5. k. — Székesfehérvári Szemle 1931. 5. sz. 7. l.

6) Muz. és Könyvt. Ért. 1913, 193. l. 6. k.

7) Romer-Desjardin: I. m. 113. és 202. sz.

8) Pauer J.: Historia Dioecesis Albaregalensis, Albae—Regiae 1877.

X—XI. t.

Károly János: Fejér vármegye története. Székesfehérvár 1998, II. k. 11. l.
Marosi Arnold: Székesfehérvár művészeti emlékei. Magy. Művészet. 1930, 395. l.

9) Ókori Lexikon I. k. 896 l.

10) Arch. Közl. VI. 103. l.

11) Arch. ért. 1895, 286—287 l. 4—7 á.

12) U. o. 1896, 177 l.

13) U. o. 1899, 429. l.

14) U. o. 1903, 428. és 446. l.

15) I. m. I. k. 100. l. és IV. 145. l.

16) Nagy Lajos: Keresztény-római emlékek Magyarország területéről Arch. Ért. 1931 (XLV. k.) 29–42 l.

17) Arch. Ért. 1930, 114. l.

18) Arch. Ért. 1903, 343, 345. l. — A harmadik ezekkel teljesen egyező ólomtábla Taliándörögdről ismeretes. L. Kuzsinszky Bálint: A Balaton környékének Archeológiája. Bpest 1920, 160 l. 202. á. — A negyedik és ötödik példány a somogy megyei Magyarregresről és Szerbiából ismeretes. Arch. Ért. U. o. 44. és 46. sz. Kuzsinszky B.: I. m. 160. l.

19) Arch. Ért. 1903. 339. l.

20) V. ö. Hampel J.: Lovas istenségek a dunavidéki antik emlékeken Arch. Ért. 1903 305–365. l. — U. az: Thrák vallásbeli emlék Aquincumból. Bpest régiségei, VIII. k. (1904) 1–47 l. — Dolgozatok a M. kir. Ferenc József Tudománygy. Arch. Intézetéből 1926–28. számában Buday Árpád cikke.

Marosi Arnold

Fischer V. festő levelei a Szent István-főoltárképről.

(Folytatás.) ¹⁾

ASZÉKESFEHÉRVÁRI városi tanács április 16-i levelére, amelyet Keller stukkátor kézbesített Bécsben Fischernek az oltárkép árának 600 forintnyi félösszegével, Fischer ismét a képtartalmi ábrázolásához szükséges fölvilágosításért fordult a magisztrátushoz. Ezúttal a történeti hitelességű vonatkozásokat keresve István király templomépítő tevékenységére vonatkozó adatokat illetőleg tőle alapított valamelyik, kiváltképen székesfehérvári templomról való vázlat vagy tervrajz másolatát kért, amelyet ő a mellékalkokul használt angyalok egyikének a kezébe óhajtott illeszteni. Erről szóló levele a következő szövegű:

„Wohl Edl Gebohner

Wohlweiser und Hochgelehrter Stadtmagistrat

Hoch zu Ehrende Herrn Herrn.

Dero werthestes Schreiben von 16-t April habe ich den 23-t erhalten, Herr Keller Stukatormeister hat mir den brif samt der mir a Conto des Altarblats ausgezahlten halbscheid nämlich 600 fl den 23 April richtig eingehändiget. Für welche gefälligkeit verbundenen Dank abstatte. Herr Keller wird ohne zweifel Ihnen darüber eine Quitung eingehändiget haben, solte aber von mir Eigenhändige verlangt werden bitte es mir zuberichten.

Bitte nicht ungütig zunehmen! Ich kome schon wieder mit einer Neuen bitte.

1) Előző cikke Székesfehérvári Szemle 1933. III. 24–25. és 38. l.

Sye Edle Herrn wer den sich vielleicht erinnern das ich in dem Entwurf den ich Ihnen überschikte, unten an dem Bild etliche Engel angebracht, die sich mit verschiedenen Kirchen Zierrathen beschäfftigen, mit den der Heilige Stephan in grosser anzahl die Kirchen bereichet hat. Nun der Heilige hat auch viele Kirchen gebaut: ich möchte also auch von demselben etwas anbringen. Wenn also vielleicht bey Ihnen von dergleichen Zeichnungen oder Kirchenrisse die der Heilige gebaut, vor allen die Kirche zu Stuhlweisenburg vorhanden were. Bitte überhaupt abzeichnen zulassen, und mir zu überschicken: damit auch Kenner dieser alten dentwürdigken sehen, das auch diesfals so viel möglich geschehen ist. Der ich in erwartung dieser Gefähligkeit in Schuldigster Hochachtung verbleibe. Eines Wohl Edl gebohrn und gelehrten Stadtmagistrat

Wien den 27-t April 1775

Gehorsamster Diener

Vincentius Fischer

der K: K: Academie d bildenden
Künste Professor“

Válaszolt-e Fischernek erre a levelére a magistrátus, nem-tudjuk. Csak annyi bizonyos, hogy az oltárképnek, amelyet Fischer engedélyezett egyhavi haladékkal július végére befejezett, egyik anyala templom-tervrajzot tart kezében. Az oltárkép befejezéséről, annak a bécsi művészeti akadémián keltett kedvező hatásáról, sőt az özvegy királynő Mária Terézia személyes érdeklődéséről és a bevégzett olajfestménynek Székesfehérvárra leendő szállításáról meg a főoltárra való illesztéséről nemkülönben kezeléséről Fischer a következő levélben számolt be a városi tanácsnak:

„Edl Gebohrner

Wohlweiser und Gelahrter Stadt Magistrat

Hoch zu Ehrende Herrn Herrn.

Für den in dero Werthesten Schreiben von 16 April mir auf ein Monat verlängerten Termin sage schuldigsten dank, das Bild habe ich nun vor etlichen Tügen vollständig fertig. Ich wünsche mir von Ihnen jenen beyfahl darüber den mir die hiesigen Künstler der gantzen Akademie (denen ich selbes zeugte) gaben.

Ich hoffe auch Ihro K: K: verwittibte Mayestät würden das Bild ansehen: Allein da von etlichen Tügen der Hr v Hillerprand destwegen fragte und dabey erinnerte das selbes den 20 Aug: im Altar stehen, und die Andacht dabey sollte gehalten werden. ware die Antwort: Wir sind mit Cathar befallen, und wissen nicht wan wir in die Stadt kommen, und weil das Bild

so gross ist, were es beschwerlich selbes nach Schönbrun zubringen. man solle es in Göttes Namen einpaken, wir wollen das vorhaben der Stuhlweissenburger und Ihre Andacht nicht hintern, gehet ihr aber (cum Hillerprand) und sehet das Bild an, und sagt es Uns wieder.

Herr Kellner Stukatormeister wird also das Bild, mit seinen noch übrigen zum Altar gehörigen Sachen überbringen, meine gegenwarth bey aufrichtung des Bilds wird nicht nothwendig seyn, weil Sye Selbst einen geschikten Maller haben Es ist. nichts dabey nöthig als das dass Bild, nachdem es gut auf gespannt, mit Reinem Wasser abgewaschen, und wen es getrücket, mit Eyerweis überzogen wird. Ich werde auch alles was mit dem Bild zuthun ist Herrn Kellner sagen, der ohne dies dabey seyn wird. Auch bitte demselben, die Lezte Halbscheid für mich ausfolgen zu lassen, er wir dafür in meinen Namen quitiren.

Ich ware wegen Überschikung des Bilds in dem hiesigen Dreisigst Amte, der Obereinnehmer hat mir aufgetragen, ich sollt von Stuhlweissenburg eine Zeignus; entweder von dem Pfarrer oder von dem Löbl Magistrat: das dass Bild wirklich dahin gehört zuihme bringen, so wird das Bild frey pasiert: Bitte also sobald möglich, mir ein solches zu überschiken, damit der Stukatorer mit seiner Reise nit verhintert wird. Der ich in erwartung dies in Schuldigsten Hochachtung allzeit verbleibend.

Eines Wohl Edlen und Wohl weisen gelehrten Stadt-Magistrats

Wien den 2-t Augusti 1775

Unter thänigster Diener

Vincentius Fischer Professor
und Rath d vereint K: K: Academie
der Bildenden Künste“

E levél szerint Hillebrandt udvari építész, aki a székesfehérvári plébánia-templom főoltárát tervezte, Fischer festőtanár főoltárképét be akarta mutatni Mária Teréziának. Az uralkodónő azonban hurutja miatt Schönbrunnból nem mehetvén Bécsbe, lemondott a főoltárkép megtekintéséről és Hillebrandt építészt bízta meg annak felülvizsgáló megtekintésével véleményezés végett, hogy ne késleltesse annak Székesfehérvárra való szállítását, mivel a székesfehérváriak a közeledő augusztusi szent István napján már e főoltárképnél óhajtották végezni ájtatosságukat. A festmény szállítását Fischer és Hillebrandt egyetértőleg Kellner stukkátorra ruházta, aki a főoltár plasztikai díszét csinálta s evégett állandóan jött-ment Bécs és Székesfehérvár között. A főoltárkép

szakértelmes kicsomagolására s a főoltár keretébe való illesztésére Fischer maga helyett a városi tanácsnak egy székesfehérvárott élő és Fischertől levélileg ügyesnek elismert festőt ajánlott, aki bizonyosan Linser György Anzelm festővel, a főoltár aranyozó festőjével azonos. Bár így minden megtörtént a főoltárkép akadálytalan szállítására, mégsem érkezett az Székesfehérvárra szent István napjára, amiről Hillebrandt építész alábbi leveléből értesülünk:

„Koch Edler. Weisser und Gelehrter

Magistrat

Hoch zu Ehrendte Herrn Herrn!

Mittels diesser gelegenheit als Überbringer dessen, habe zu benachrichtigen, dass, das mit kommende Altar Blatt beaugenscheiniget habe, und sothann nach meiner Einsicht befunden, das der Mahler dessen Herr Profesor Fischer sowohl in der zeüchnung und arbeith sich velle Mühe gegeben habe, und nicht zweiffle das Erein Hoch Löbl: Magistrat: werdte andurch in einer zufriedenheit setzen, welches ich hertzlich wintsche. Annebst solte es mich erfreuen zu vernehmen wann der Stuckathor Herr Kellner (wie ich nicht zweyffle) ebenfahls seyne Arbeith werdte gut gemacht habe, anbey habe aber höfflig zu ersuchen nicht ungehalten zu seyn, das dem H: Keller solangvon Wienn dahin absugehen nicht Erlaubnus gegeben habe, in deme Ihme wegen nothiwendigen arbeithen in allerhöchsten K: K: gebäuden nicht entlassen könnte, folglich in der Ursacher der spaden ankunft seye. Der ich übrigen mich zu fernern Wohlwohlen empfehle, und gebleibe mit aller Hochachtung Eines Hoch Edlen und Gelehrten Magistrat

Wienn d: 4tn Oct: 775.

gehorsamster Dienner

F: A v Hillebrandt

K: K: Würchhl: Rath
und Ober Hof Architect“

A főoltárkép csak október első felében került mai helyére. mivel annak szállítóját, Kellner stukkátort Hillebrandt építész a császári épületeken folyó munkánál foglalkoztatta egész nyáron. A jobb alsó sarkában VIN FISCHER P. MDCCLXXV. mester jeggyel szignált főoltárkép, amelynek története a közölt levelekben tükröződik, általánosan tetsző hatást keltett. A festmény hatásának mértékét leginkább az a körülmény bizonyítja, hogy az uralkodónő csakhamar megfestette azt a budai királyi palota szent Zsigmond-kápolnájának egyik mellékoltárképeül. A lényeg-

telen módosításokkal készült változat illetőleg másolat-kép a 20. század első éveiben a Hidegkut mellett álló máriaremetei templom szentélyének leckeoldalai falára jutott királyi adományozás alapján, ahol az most is függ. Elhelyezésénél fogva tüzetesebb vizsgálatra alkalmatlan úgy, hogy esetleges mesterjegyét nem állapíthattuk meg, csak restaurálásának mesterét és idejét, amely szerint azt Récsy Gy. restaurálta 1906-ban Budapesten.

Forrásaim: Acta Politica et Judiciaria 1772. II. 188. — 1774. 106. — 1774. 154. — 1774. 156. — 1774. 191. — 1774. 205. — 1775. I. 97. — 1775. II. 111. — 1775. II. 144. — 1774. II. 144. továbbá Prothocoll. Senat L. R. C. Albaregalensis a székesfehérvári városi levéltárban.

Schoen Arnold.

A baracskai Jupiter oltárkő és Köveaszó (Keveháza).

IRODALOMTÖRTÉNETÜNKNEK sokat vitatott problémája a hún mondák kérdése. Jelen kis dolgozatunk céljának megfelelően el kell mellőznünk e probléma bővebb fejtegetését és az idevágó gazdag irodalom részletes ismertetését. A megyénk multjával foglalkozó kutatót egyébként is az egész hún história csak két szempontból érdekelheti. Először a ránk maradt feldolgozás szerzőjének, Kézai Simonnak, személye, másodsor a törtélemben található helyi vonatkozások miatt.

Ami Kézai Simon mestert illeti, róla Csánki Dezső megállapította,¹⁾ hogy a Bicske mellett fekvő Kinza pusztáról származott, amely a középkor folyamán mindig »Kéza«, »Kéza föld« (Terra Keza) néven fordul elő és csak később lett belőle Kinza, majd e vidék sváb lakóainak ajkán »Génza«. Feltevését arra alapítja, hogy a különben szófukar krónikás a stillfriedi csata elbeszélésénél csupán a Rozgonyi-család őseit, a Boszteh vagy Bászteh nemzetség tagjait emeli ki, bár ott más nemzetség tagjainak vitésége is teljes bizonyossággal kimutatható. A vitéségeknek ez a külön kiemelése valamiféle kapcsolatot tételez fel a nemzetség tagjai és krónikásunk között, amit bizonyít az a körülmény, hogy az említett Kéza, amely Kézainak nevet adott, a Boszteh nemzetség birtoka volt.

Kézai Simonnak e vidékről való származásához további és nem kevésbé fontos bizonyítékul szolgálnak a hún törtélemben található helyi vonatkozások. Ismeretes, hogy a hún törtélemben pannóniai

része csaknem kizárólag a mai Fejér megye északkeleti részére lokalizálódott. Ha ugyanis az Óbuda és Fehérvár közti vidékre helyezhető hat helynevet vizsgáljuk, azt látjuk, hogy közülük négy utal Fejér megyének említett vidékére, amelyhez Kézai feltételezett származási helye igen közel esett. Egyrészt ebből magyarázható, hogy Kézai miért helyezte ide krónikájának említett részét. Különben pedig ez a vidék, amely a római népvándorlási kornak számos emlékét őrizte, alkalmas is volt mondaképződésre.

Mert hogyan jön létre egy helyi monda? Úgy, hogy az egyszerű nép az ő naiv képzeletével valamely történelmi emlék, vagy különös természeti tárgy magyarázatára kitalál egy történetet és azt az illető objectumhoz hozzáfűzi.

Kérdés már most, hogy Kézai pannóniai hún történetének négy fejérmegyei helyén (Szászhalom, Tárnokvölgy, Potentiana és Köveaszója) vannak-e, vagy voltak-e olyan tárgyak, amelyek ama bizonyos mondai eseményeknek e helyre való lokalizálását indokoltá tették? Mielőtt e kérdésre válaszolnánk, vizsgáljuk meg külön-külön az egyes helyeket.

Az első Zazholm=Százhalom, a Fehérvár névvel együtt ősrégi magyar földrajzi név, amellyel őseink még délorosz és oláhországi tartózkodásuk idején ismerkedtek meg.²⁾ Előfordul már Anonymusnál is a latinos »Centum montes« formában. A névben lévő »halom« szó azokra a részben ma is létező tumulusokra vonatkozik, amelyek voltaképpen kelta sírok, de amelyeket a középkor Európában mindenütt hún síroknak (Hunengräber) tartott. A következő Potentiana civitas v. Potentia, költött neve az Érd és Batta között fennállott Matrica nevű limes-tábornak, melynek romjait csak nem régen hordták széjjel. Kézai nem ismerte az akkor még valószínűleg jól látható romvárosnak igazi nevét, tehát elkeresztelte Potentianának.

Láthatjuk tehát, hogy Kézainak ezen a helyein valóban megvolt az alap a mondaképződésre. Nehezebb azonban hasonló tárgyat találni ahhoz az eseményhez, amelyet krónikásunk Köveaszóhoz, vagy amint később mondták, Keveházához kapcsolt. Pedig különös érdeklődésünkre számíthat ez a hely azért is, mert a hún história szerint nemcsak a Tárnokvölgyben elesett Köve és a cezómmauri csatában elesett Wela, Rewa és Caducha vezéreket temették ide, hanem később magát Atillát is. A krónikás felfogása szerint ugyanis Köveaszó lett volna a hún vezérek közös temetője, mint ahogyan a székesfehérvári templom szolgált a magyar királyok temetkezési helyéül. Nem lehet tehát érdektelen annak a pontos megállapítása, hogy hol volt ez a mondai temető, és hogy miféle tárgy szolgált alapul ily nevezetes hagyománynak e pont-hoz való kapcsolására.

Köveaszó néven ma már nem találunk helyet megyénkben.

Hajdani létezését azonban bebizonyította a baracskai születésű Szalay József.³⁾ Az ő megállapításai szerint oklevelekben legelőször 1271-ben fordul elő⁴⁾, de már 1337-ben következőképpen említik: „Keueiazou vagy Zenthyuan“, később pedig csakis Szentiván néven ismeretes. A krónikák és az oklevelek adatainak egybevetése után pedig megállapítható, hogy a mondai Keveháza helye a mai Szentiván puszta Baracskánál. E mellett vonult ugyanis az a régi római út, amelynek maradványai Érdnél és Battánál ma is láthatók.⁵⁾ Ezen a helyen tényleg egy nagyobb római város létezéséről tudunk, amelyet Jasulones néven említenek.

Itt kellett lenni valami olyan római kö emléknek, amely külső formájával és nagyságával lehetővé tette, hogy a képzelet a hún vezérek temetőjét ide tegye. Ezután következnek vizsgálódásunk legfontosabb része, az a kérdés, vajjon mi lehetett ez a római emlék?

Sebestyén Gyula⁶⁾ kőbálványnak sejtji, Bleyer Jakab⁷⁾ pedig úgy vélekedik, hogy „ez a kőbálvány is bizonyára síroszlop volt, a mint ezen a vidéken... számos sírhalom található, melyből faragott köveket, fegyvereket, csontokat, urnákat, hamut nagy mennyiségben ástak ki.“ Nagy Géza⁸⁾ mérföldmutatónak gondolja, legújabbán pedig Eckhardt Sándor véleménye érdemel figyelmet. Nála azt olvassuk, hogy Kézai azért temetteti el a hún vezéreket Köveaszón, mert „ott van a római út és mellette egy különös kő, valami írásos emlékoszlop vagy szobor, ami magához köti a hagyományokat.“ Majd alább: „Mi lehetett ez a kő vagy szobor, nem tudjuk. Abból, hogy a római út (strata) mellett volt, talán arra lehet következtetni, hogy mérföldjelző kő volt. De ez nem is fontos. A lényeges, hogy egy feliratos kő állt ott, amelynek mondatafejlesztő ereje akkora volt, hogy egy roppant nagy hún-római ütközet emlékéül fogadták el.“⁹⁾

Eckhardt véleményét két forrásra alapítja. Az egyik Kézai krónikája, amelyben a kérdéses emlékkőre vonatkozólag a következőket olvashatjuk: „Küve kapitányt pedig amaz út mellett, ahol kőszobor van felállítva, szittyá módon ünnepélyesen eltemették s e terület bizonyos részét róla Küve aszójának [Küve völgyének] hívták.“¹⁰⁾ A második egy idegen szerzetesnek 1308 körül készült keleteurópai leírása, amelyben ezt találjuk: „... és a győzelem emlékére ott (sc. inter Sicambriam¹¹⁾ et Albam Regalem) egy óriási nagy márványkövet emeltek, amelyre felírták az említett győzelmet, s ez a mai napig megmaradt.“¹²⁾

Az idézetek alapján tehát megállapítható, hogy itt valami szokatlan nagyságú római feliratos kő szolgálhatott mondaképző tényező gyanánt. Kérdés már most, hogy Köveaszó-Szentiván területén hol keressük ezt az emléket, Köve vezér és Atila hún fejedelem temetkező helyét? Nagy Géza már 1909-ben ezt helyes

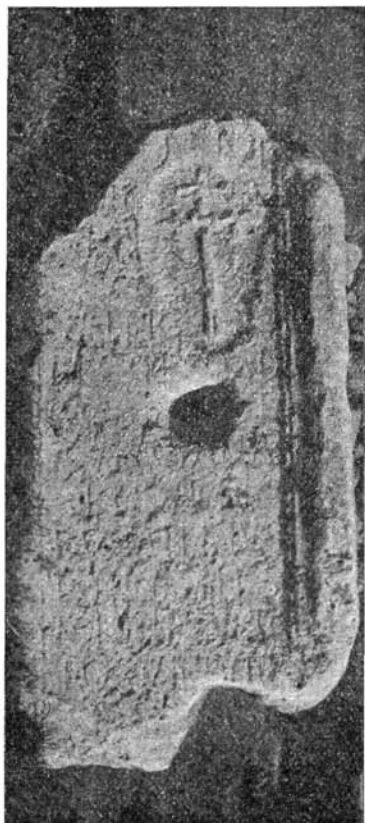
érzéssel az u. n. „Pusztatemplom“ körül vélte megtalálhatni. Ő ugyanis a helyszínen járva, a kérdéses síremlékre vonatkozólag a következőket jegyezte meg: „Részemről, úgy vélem, hogy leginkább számba jöhetne a Kajászó-Szent-Péterre vívő kocsitűt mellett, a déli vaspályához nem messze fönnálló Pusztatemplom nevű falmaradvány környéke. Egy Csörgey nevű 80 év felé járó öreg ember tudni véli azt is, hogy itt van elásva a krónikában említett „statua lapidea“, egy igen nagy kő, melyet látott valamikor fiatal korában s olyan nehéz volt, hogy meg sem tudták mozdtítani.“¹³⁾

Sajnos többet említett régészünknel nem találunk, valamint arról sem tudunk, hogy valaki tovább kutatott volna a helyszínen. 1925-ben azonban, amidőn az említett Pusztatemplom utolsó köveit, középkori emlékünknék egyikét is széthordták, egy nagy méreteinél fogva ritka feliratos és domborműves kőoszlop került elő, amely most Baracskán a Hősök-terén hever. A kő dr. Polgár Iván leírása szerint mai állapotában is 170 cm. magas és 83×60 cm. vastag.¹⁴⁾ A különös maradványt az elmúlt nyáron megvizsgálta dr. Alföldi András, a budapesti egyetem professzora is, akinek megállapítása szerint egy Jupiternek szentelt oltárkövel van dolgunk. Ezt bizonyítják a rajta látható O. M. betűk, amelyek a letördezett I. betűvel együtt szokásos rövidítései a lovi Optimo Maximo szavaknak. A kő három oldalát féldomborművek díszítik, amelyek közül az egyik Athenét ábrázolja kezében lándzsával, a másik Bacchust, a harmadik pedig Junot ülő helyzetben és kezében jogarral. A negyedik oldalon feliratos mező van, amelynek betűi közül azonban ma már alig egy-kettő vehető ki. Ezért nehéz lesz a felirat kibetűzése és így annak a megállapítása, hogy ki és mi célra állíttatta. Az emlék érdekességét emeli az a körülmény is, hogy rajta, a feliratos mező egyik sarkán, egy nyilván a középkorban kivésott kereszt látható.

Egybevetve a fentieket, a baracskai Jupiter-követ Köve és a többi hún vezér mondai síremlékének tarthatjuk. Véleményünket a következő tényekre alapítjuk: Hatalmas méretei miatt igen ritka az enemű emlékek sorában, felirat, dombormű van rajta, tehát eredeti felállításában — amikor bizonyára még nagyobb volt és még jobban kiemelkedett — teljesen ráillik az, amit a krónikákból róla eddig is tudunk. Ugyanonnan került elő, ahova a hún história és a helyi hagyomány a kérdéses síremléket helyezte. Ha pedig ez így van, a hely ahonnan a kő előkerült, a hún nagyságoknak, Kövének és vezértársainak, valamint a hatalmas Atilának is mondai temetője. Talán kereszttel is azért jelölték meg őseink az előttük ismeretlen eredetű emléket, mert képzeletük a rokonnak tartott hún nép vezéreinek és a világhírű Atilának sírjával hozta kapcsolatba. Nem lehetetlen továbbá, hogy Köveaszó (Keve-

háza) hajdani temploma is azért épült ide, mert a magyarság kegyelele szentegyházat óhajtott emelni a hún hősök hamvai fölé,

A baracscai oltárkö két lapja felirattal és Junó alakjával. Dr. Alföldi András felv. mint ahogyan Árpád fejedelmi sírjával tette Fejéregyházán. Mind-ezek azonban olyan kérdések, amelyekre feleletet, — ha az egyáltalán lehetséges, — a további kutatásnak kell adnia.

Végül reméljük, hogy a nevezetes kő nem marad sokáig mostani bizonytalan helyén, hanem a legilletékesebb helyre, a székesfehérvári múzeumba kerül.

- 1) CSÁNKI D.: Kéza. SZÁZADOK, XXXVII. (1903.) 885–890.
- 2) MELICH J.: A honfoglaláskori Magyarország. Bp. 1929. 9–10.
- 3) SZALAI J.: Keveháza. ARCH. ÉRTESÍTŐ. XIII. (1879.), 151–154.
- 4) G. FEJÉR: C. D. V./1. 129., 171. l.
- 5) KÉZAY: »prope stratam«, BONFINI: »in celebri via«.

6) SEBESTYÉN GY.: A magyar honfoglalás mondái. I. 423.

7) BLEYER J.: A magyar hun—monda germán elemei. SZÁZADOK. XXXIX. (1905.) 723.

8) NAGY G.: jelentése kajászószentpéterii ásatásáról. (JELENTÉS a M. N. Múzeum 1909. évi állapotáról.) Bp. 1910. 142.

9) ECKHARDT S.: A pannóniai hún történet keletkezése. SZÁZADOK. LXII. (1928), 626—27.

10) »... Cuwemque capitaneum prope stratam, ubi statua est erecta lapidea, more scitico solempniter terre commendarunt, partesque illius territorii Cuwe azoa propter hoc vocauerunt.«

11) Aquincum, amelynek igazi nevééről egyáltalán nem tudott a középkor.

12) »... et in signum victorie perpetuum erexerunt ibi lapidem marmoreum permaximum, vbi est scripta prefata victoria, qui ad huc perseuerat usque in hodiernum diem.« ANONYMI Descriptio Europae Orientalis ed O. GÓRKA. Cracov. 1916. 43. l. Id. SZÁZADOK LXII. (1928.) 610.

13) Id. h. 143. l.

14) SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE. I. 7—9. sz. 13. l.

Juhász József.

A Vörösmarty család multja.

A SZÉKESFEHÉRVÁRI Szemle ezévi 1—2. számában megjelent dolgozatom kapcsán fenti cím alatt napilapi polémia indult meg, majd egy füzet hagyta el a fehérvári sajtót és kopogtatott az iskolák, könyvtárak, kulturális intézmények ajtaján, mely a tudományos bírálatban szokatlan szenvedelmes hangon kétségbevonta a költő leszármazására vonatkozó adataimat.

Nem céлом kitérni a polémia kicsinyeskedő részleteire, csupán a két leglényegesebb állítást akarom az adatok bizonyosságával az olvasóközönség és tudományos világ elé tárni, hogy megítélje, vajjon az adatok felhasználásánál a fontos mérlegelést és alapos vizsgálódást mellőztem-e..

A bíráló kétségbevonta abbéli állításomat, hogy *a költő családí ágának őse nem György, hanem Gergely.*

Alapítja pedig szinte apodiktikus állítását egyesegyedül a fejérmegyei levéltár anyagára, más forrást nem vesz tudomásul.. Adatai közül közli fenti levéltár nemesi anyagának (Nobilitaria) V. csomójában található 1817. évi nemesi bizonyáglevél fogalmazványát, az 1817. évi április 15—17-i közgyűlési jegyzőkönyvnek 433 sz. ügyét és az ennek alapján 1846 december 14-én Bács Bodrog vármegye által Zomborban kiadott nemesi bizonyáglevelet. Mindezek a Tolna vármegye által 1749. évi apr. 29-én Simontornyan kiadott nemesi bizonyáglevél szövegét idézik,

amely a másolatban a család őseül a nemességszerző János unokáját *Györgyöt* (Georgius) nevezi meg.

A leszármazás igazolása, abban az időben tanuvallomásokkal történt, ezt a bíráló is elismeri. Tolna vármegye a tanukat megidézte, kihallgatta, a vallomások valósága ellen az ügyész kifogást nem emelt, tehát a megye, a leszármazást feltétlenül bizonyosnak elfogadta és a testimoniálist ennek alapján kiadta. (Dr. Hadnagy Albert Tolna vármegye levéltárnokának 1934. évi nov. 28-i közlése).

A tanuvallatás jegyzőkönyvét annak idején magam kértem Dr. Hadnagy Alberttől, ki azt készséggel lemásolta és megküldötte, amiért néki dolgozatomban köszönetet is mondtam. Erre a deoutrumra hivatkoztam 7. számú jegyzetemben, majd az azt megerősítő veszprémi adatokra 7a) szám alatt, mint Vevér Emil ottani megyei főlevéltárnok közlésére. Mindkét adatot a következőkben szószerint ideiktatom:

A). Másolat.

Tolna vármegye levéltára Nobilitaria (1749- évi)

reg. 5904. fasc. 5 : 116. sz.

Anno 1749. die 28.-a Mensis Aprilis in oppido Simontornya inclito comitatui huic Tolnensi adiacente penes generalem exmissionem nostram ad instantiam nobilium Francisci, et Josephi, Alexandri, Ladislai item, et Joannis, alterius Joannis Samuelis, et Stephani omnium omnino Vörösmarty, inquisitio praesens per nos infrascriptos iuxta subnexa de eo utri puncta peracta est modo et ordine sequentibus.

DE EO UTRUM.

1-mo.) Vallya megh a Tanu le tett hiti után tudgyae, s honnand, hogy Vörösmarty Ferencnek, aki köves Kálon lakik T. M. Szala vármegyében, atya Péter volt, aki néhai Vörösmarty Istvántul, ki Györgyel, Andrással, és Mihállal egy testvérek voltak, származott légyen, és mindenkor nemessi szabadbírák voltak, és curiát is birtak, és ármálissok mellett valóságos embereknék tartattak.

2-do.) Vallya megh a Tanu ugyan azon hiti alatt, ha tudgyae, s honnand, hogy Veszprémben lakozó Vörösmarty László, és atyja Gergöl volt, ki Györgyül, ki is ugyan Vörösmarty Istvánul, Andrással, és Mihállal egy testvér volt származottak.

3-ic.) Vallya megh ugyan tovább is azon hiti alat, tudgyae,

s honnand, hogy ugyan Vörösmarty Ferenc, Joseph, és Sándor Pálnak fiai, Pál pediglen ugyan fölleb említet Gergeltül, a ki ugyan Istvánnal, Andrással, és Mihállal egy testvér volt származot légyen.

4-to.) Vallya megh a tanu ugyan azon le tett hiti alat, hogy Vörös marty János, Sámuel, és Istvány akik N. Fehér vármegyében laknak Pátka nevő helységben Jánosnak fiait (sic!) ? aki ugyan néhai sokszor említet Vörösmarty Andrástul, ki Istvánnal, Györgyel, és Mihállal egy testvér volt származotnak és ugyan most említet Instánsak mind vér szerint való atyafiak é? és nevezet eleik mindenkor Armalissok mellet nemesi szabadságban éltek-é ?

Primus Testis Nobilis Martinus Egyenesy Miles Illustrissimi Domini Comitis Caroli a Lymburgh Styrum annorum circiter 45. deposito praevis corporali iuramento fassus est ad 1-um nihil. 2-um: Ezen Fatens Veszprémben nevelkedvén még gyermeki sorsában is jól ismérte ugyanot lakot Vörös Gergelt, s tudgya bizonyossan, hogy annak fiai legyenek Instans László, és János Vörös uraimék azt is júl tudgya, hogy most nevezet Gergöl Kádártán lakozot néhai Vörös Mihállal atyafias volt, mert sokszor hol edgyik, hol másik házánál gyakorta megh fordulván magoktul hallota, de hogy az Deoutrumban nevezet Györgytül származtak volna arra (réghy üdő lévén) nem emlékezik. ad 3-um, minek előte Veszprémben lakását Fehérvárbul vette volna, már akkoron ezen De eo utralis punctumban tett Vörös Pált jól ismerte, s nemes személynek leni tudta, és hogy Ferencz, Joseph, és Sándor annak fiai legyenek valóságossul tudgya, mert neveléseket is tapasztalta, de hogy Pál nevezet Györgynek fia lett volna arra nem emlékezik. ad 4-tum nihil. (Nem hiteles széljegyzetben: Authenticatus arrul jól emlékezik hogy Pál Gergölnek fia volt) I. aláírásnál a megjegyezést!

Secundus Nobilis Michael Rosos ex possessione curiali Sz. Királ Szabadgya inclito comitatui Veszprimiensi adiacente annorum circiter 61. adiuratus examinatus fassus est ad 1-um. Hogy ezen De eo Utrumban nevezett, s Köves Kálon lakozó Vörös Marty Ferencznek atya lett légyen Péter onand tudgya hogy Donatioikat és, pörfolta leveleiket nem eczer olvasa ugyan azon levelek olvasásából tudgya azt is, hogy Péternek atya Istvántul, ki Györgyel, Andrással és Mihállal testvér volt, származot a kik mindenkor nemesi szabadságban élvén, még N. Szala vármegyében, Méltóságos prémi akorbéli Püspökel törvénykeztek is. ad 2-um Instans László, és János Gyergölnek (ki Veszprémben és ot is holt megh) fiai legyenek jól tudgya, mert Gergölnek sokszor meghfordulván jó ismérőe volt, és

Gergől Györgytül, aki tudnia illik Istványal, Andrással, és Mihállal egy testvér volt, származot onnand tudgya, hogy Györgyöt szakálás e nber lévén Kádártán laktában jól ismérte. ad 3-tium. Hogy Vörös Marty Ferencz, Joseph, és Sándor Székes Fehérvárot lakot Pálnak fiai legyenek Pált jól ismérvén bizonyosan tudgya, és Pált Gergöltül ki is egy testvér volt Istványal, Andrással, és Mihállal azon pör folta levelek olvasásából tudgya származotnak leni. ad 4-tum. Hogy János, Sámuel, és Istvány T. N. Fehér vármegyében Pátka nevü helységnek lakosi Jánosnak fiai, jól tudgya mert most életben lévő megöregedet attyokat is jól ismeri, és hogy az fölleb irt Andrástul származot az leveleikből olvasta, és az régiektül is halotta, és hogy az fölleb megnevezet személyek mind vérszerint való attyafiai legyenek és eleik mindenkor nemesi szabaságban éltenek, mind maga tapasztalásából, mind levelek olvasásából jól tudgya.

Tertius Nobilis Stephanus Vörösmarty ex possessione Curiali Sz királ Szabadgya inclito comitatu Veszprimiensi adiacente annorum circiter 38. adiuratus examinatus fassus est ad 1-um. Hogy ezen punctumban nevezet Ferencz fia volt Péternek és Istványtul származot, aki Györgyel, Andrással, és Mihállal egy testvér volt édesanyátul Rusás Katátul halotta. ad 2-um. Hogy Vörösmarty László, és Jánosnak Veszprémben lakozot Gergől attya volt ismérvén eötet jól tudgya és hogy Gergől Györgytül aki egytestvér volt Istványal, Andrással, és Mihállal származot édes anyátul Rusás Katalinátul, és Vörös Orsiktul öreg nényétül halotta. ad 3-tium. Ezen punctumban foglalt s Székes Fehérvárot lakot Pált jól ismérvén tudgya hogy annak fiai legyenek Ferencz, Joseph, és Sándor de hogy ennek attya Gergől Györgyel, Istványal, Andrással, és Mihállal egy testvér volt azt édes anyátul, s nénjétül halotta. Ad 4-tum. Jánosnak, Sámuelnek, és Istvának attyát Vörösmarty Jánost Pátkán N. Fehér vármegyében jól ismeri, s vér szerént való attyafiának tartya, s vallya, onand tudgya ezen Instansokat is fiainak leni, és hogy most nevezet Pátkán lakozó Vörösmarty János valósággal az fölleb le irt Vörösmarty familiából való légyen azt mostoha attyátul Nemes Herbut (Herbat?) Andrástul is halotta nem csak édes anyátul, s nényétül, és hogy mindezen fölül ért Vörösmartyak vér szerént való attyafiai voltak, s az háboru üdők előtt nemesy szabadságban éltenek emlitet Herbat András mostoha attyátul réghy eöreg embertül halotta.

Super qua praevio modo per nosp erectae inquisitionis serie praesentes nostras extradeditus literas testimoniales anno die locove quibus supra.

L. S. Josephus Zichy I. Cottus Tolnensis Iudlium mp.

L. S. Andreas Nagy eiusdem I. Cottus. Iur. mp.

Quod praesentes fassiones Coram nobis ex I. Cottus. grali. congregatione specialiter exmissis confirmatae sint testamur addito eo in fassione primi testis, quod Paulus Gregorii filius fuerit. Simontornya, die 29-a Aprilis 1749.

L. S. Ignatius Döry de Jobaháza I. Cotus. Tolnensis tabulae iud-
riae assessor. mp.

L. S. Carolus Naszvady eiusdem Cottus. Iudlium. mp.

L. S. Gasparus Gaal eiusdem I. Cottus Iurassor.

Másolta: **Dr. Hadnagy Albert**
vm. főlevéltárnok.

B).

Act. et fragm. nob. V. II. 30.

Veszprémben lakó Vörösmarty László kiveszi a vm. levél-
tárából a Vörösmarty-cimert. Ez ellen felszólalnak a Szentkirály
szabadján lakók, kik nem akarják rokonokul elismerni a vesz-
prémieket. Idő: 1793. Mellékelve családi leszármazás:

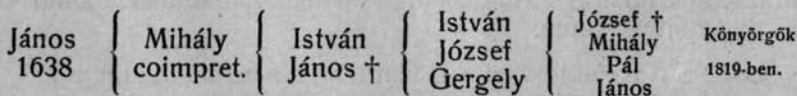
Vörösmarty János címerszerző 1683.

András coimpretat.

Mindezek nemességüket Tolna 1749. évi bizonyítványára építik. —

II. A Szentkirály szabadján lakó ág leszármazási tábláját 1818-ből ugyanazon jelzet alatt találjuk, így:

III. A nemesedési perek V. I. 4. sz. alatt 1785-ben.

János 1638.	{	András	{	János	{	Mihály Ajkán	{	István János Rátóton 1741- ben kapnak Test. Vesz- prémből	{	István Gergely József	Szentkirályszabad- ján 1785-ben Könyörgök.
----------------	---	--------	---	-------	---	-----------------	---	--	---	-----------------------------	--

IV. Nemesedési perek V. I. 5. sz. alatt a köveskáliai perlik nemességüket az I. tábla alapján. Itt már Vörös néven szerepelnek és lutheránusok.

Veszprém 1934. ápr. 20.

Vevér Emil.

Mármost az A). alatt közölt tanuvallomások egyhangúlag *Gergelyt* nevezik meg a fehérvári ág őseinek, míg a bizonyosság-levél másolata *Georgiust* mondja annak *Gregorius* helyett. Bizonyos homály és zavar tényleg van a deoutrumban már a bizottság által feltett kérdésben, mert eszerint a következő leszámazást lehetne levonni: György — Gergely — Pál — Ferenc, József, Sándor. Ebben az esetben Pál a veszprémi László és Istvánnak testvére volna, és Gergely ez esetben Veszprémben halt volna meg, (I. 2. tanu vallomása, ad 2-um) aminek ellentmond a fehérvári belvárosi plébánia halálozási anyakönyvének 1706 nov. 15-i adata, mely szerint »Generosus Dnus Gregorius Vörös aetatis suae annum 55. (mortuus et sepultus) ad coemeterium Parochiale.« Különben a tanuvallomások másodika (Rosos Mihály) »egy testvér«-nek mondja »Istvánnal, Andrással és Mihállal«; a harmadik tanu Vörösmarty István pedig György, István, András és Mihály testvéreinek vallja, amit a B). alatt közölt veszprémi leszámazási tábla is megerősít. *Mindhárom tanu tehát Gergelyt mondja a fehérvári Vörösmartyak őseinek*, aki is az adatok szerint nem azonos a veszprémi László és István apjával. A tanuk hitelességére elegendő annyi, hogy az első tanu »Nobilis Martinus Egyenesy« stb. 45 éves (1749-ben) a fehérvári pléb. anyakönyveiben szereplő Egyenesy Márton tricesimator Csikvarensis és Bende Éva fia (V. ö. Házassági anyakönyv 1708 jan. 19. Kereszt. anyak. 1709. márc. 10. bejegyzése), tehát kortársa volt Pálnak de »hogy Pál nevezett Györgynek fia lett volna arra nem emlékszik, ellenben arrul jól emlékszik, hogy Pál Gergölnek fia volt...« A harmadik tanu »Nob. Stephanus Vörösmarty« pedig a B) alatt közölt szentkirályszabadjai ág I. István nevű tagja, aki bár személyesen nem ismerte őket, de édesanyjától és öreg nénjétől Vörösmarty Orsiktól ismeri a rokonsági viszonyt.

Mindezek szerint világos, hogy egyedül Gergely lehet a fehérvári ág őse. Hogy mindemellett a testimoniálisban György

szerepel ez részint a bizottság feltett kérdésének folyamánya, mely a két Gergelyt egy személynek veszi, esetleg azonban ép oly elírás, mint amilyent az 1817. évi fejezmegyei testimoniális másolója követett el, mikor a jegyzőkönyvből V. Mihály, a költő nevét kihagyta, míg a fogalmazványból a költő János nevű testvére maradt ki. (v. ö. Sch. M.: A Vörösmarty család multja 10. l.) *ez esetben tényleg fatális elírásról van szó Georgius a Gregorius helyett, melyet azonban nem én, hanem az 1749. évi, esetleg 1817. évi másoló követett el.*

Különben Tolna vármegye levéltárának 1749. febr. 25-éről keltezett deoutruma is van, mely Dr. Hadnagy Albert közlése szerint így hangzik: »Vallya meg a tanu... stb., hogy Kádártán a nemes Vörösmarty familia, úgymint Gergell, András és István mindenkor nemesi szabadságban élvén, vérszerint való atyafiak voltak-e?« Itt is tehát Gergely szerepel és nem György. Kérdem tehát, szabad-e történésznek csak egyoldalúlag nézni az adatokat és tudomásul nem venni a más helyütt előforduló és több oldalról egybehangzó adatokat, mint azt a bíráló teszi. Mindezen adatok tudatával állítottam tehát, hogy a Fehérvárot a XVII. sz. végén és XVIII. sz. elején szereplő V. Gergely azonos a fenti genealogiában szereplő Gergellyel és állításomat továbbra is fenntartom.

Ami most már a címerkép kérdését illeti, ott a bíráló által készített pecsétlevonat képe egy *”kardot tartó”* állatalakot mutat (a címerleírásban kardot tartó egyszarvú), míg a pajzsban határozottan megállapítható a két rózsza (itt csillagformájú), az álló párdúc alakja azonban a pecsétlő kis formátumából kimaradt. A szimbolumok *tárgyi* feltételei tehát azonosak, *alaki* feltételeiben azonban eltérések mutatkoznak. *Döntő érvként tehát sem pro sem contra fel nem használható.* Hogy azonban a valószínűség az én feltevésem mellett áll, bizonyítja elsősorban Dr. Hajnal István egyet. tanár abbeli közlése, mely szerint »kétségtelen, hogy a címerábrázolásban előfordulhatnak az idők folyamán jelentősebb eltérések is.« Ilyen eltérés lehet például abban az esetben, amikor a vésnök nem kevesebb mint kb. 240—250 évvel azelőtt leírás, esetleg szóbeli közlés alapján készítette a pecsétlőt és nem az eredeti címerrajz szerint, ami jelen esetünkben fennforog, mert Vevér Emil közölte veszprémi adat szerint (I. B. alatt), V. László csak 1793-ban veszi ki a vármegye levéltárából a Vörösmarty-címet, míg az eredeti armalislevél illetőleg másolata bizonyára a zalai ággnál volt, mert ezek pereskedtek donatióik ügyében a veszprémi püspökkel (v. ö. A. alatt 2. tanu vallomása ad 1-um).

Még egy kétséget kell eloszlatnom, mely a bíráló füzetének 80. oldalán foglal helyet. Eszerint dolgozatomban Mihály egyszer testvére, máskor fia Gergelynek. A bíráló nem fogja rossz néven venni, ha humorosnak kell ezen állítását mondanom, mert itt is

két különböző személyről van szó. Idősb Mihály a Kádártán lakott, később állítólag Pátkára költözött Mihállyal azonos; ifjabb Mihály pedig Gergelynek 1796 szept. 20-án Székesfehérvárott született fia (v. ö. Belv. Kereszt. anyak. »Michael — patre Greg. Vöres senat. et Civis et matre Juditha. Patrin. Mich. Hiemer«).

Másik lényegbevágó kérdés a *költő atyjának és nagyatyjának családfája, melyet a bíráló ismét egyoldalúlag csupán a vármegyei nemesi anyagra való hivatkozással »képtelen«-nek jelentett ki.* Ezzel szemben legyen szabad a következőkben a székesfehérvári belvárosi és felsővárosi plébániák által kiállított családi értesítőket leközölnöm:

C).

Értesítés

belvárosi székesfehérvári plébánia keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvekből Vörös Ferenc családjáról.

Vezeték- és kereszt- vagy másik és egyéb melléknév	Születési év, hónap és nap	Esketési év	Vallás	Foglalkozás, kereset vagy más élethivatás	Netaláni elhalálozási év, hónap és nap	Észrevétel
1. <u>Vörös Ferenc</u>	—	1749 okt. 9.	rk.			
2. Elisabetha Simova	—	1749 okt. 9.	rk.			
3. <u>Vörös Ferenc</u>	1750 okt. 18.	—	—			
4. Vörös Mihály	1764 szept. 15	—	—			
5. Vörös István	1766 júl. 15.	—	—			
6. Vörös Erzsébet	1769 máj. 20.	—	—			

Kelt Székesfehérvárott, 1934. évi október hó 30-n.

Az anyakönyvekkel teljesen egybehangzó.

Bélyegző

Az anyakönyvvezető aláírása:

(Belv. pleb. pecsétje
Szívár)

Langhammer János
káplán.

D.)

Fenti Vörös Ferenc elsőszülött Ferenc fiának házasságlevele és családi értesítője.

Extractus ^{400/1984}

matriculae Copulatorum Ecclesiae Romano-Catholicae Albae Regiae intramoenial, in Dioecesi Albaregalensi de anno millesimo septingentesimo septuagesimo tertio.

Annus et dies	Nomen et conditio	Aetas	Status	Nom. et cogn. testium	Nom. Copulantis
1773 febr. 14.	Franciscus Vörös marti Nobilis. Civis	<u>23</u>	coel.	Liszi Mihály	P. Ignatius Szabó
	Rosalia Mikó	17	coel.	Horváth Mihály	

Presentem Extractum supramemoratae Copulatorum Matricae in omnibus rite conformem esse, hisce in fidem subscriptus testor.

Datum Alba Regia die 30 Octobris Anno 1934. Joannes
Langhammer coop.

Bélyegző: Belv. pléb. pecsétje. Székesfehérvár.

E).

Értesítés.

a székesfehérvári belvárosi plébánia keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvekből Vörös marti Ferenc családjáról.

Vezeték és keresztnév stb.	Szül. év stb.	Esketési év	Vallás	Foglalkozás stb.	Netáni halálozási... stb.	Észrevétel.
<u>Vörösmarty Ferenc</u>	—	1773 febr. 14.				
Mikó Rozália	—	1773 febr. 14.				
<u>Vörösmarty Ferenc</u>	1774 ápr. 19.					Ferenc és József nevű gyermekek mint Vörös Ferenc és Mikó Rozália gyermekei szerepelnek az anyakönyvben.
> József	1776 júl. 12.					
> Ignác	1779 júl. 18.					
> Anna	1781 aug. 26.					
> Terézia	1784 márc. 24.					
> Rozália	1786 aug. 21.					
> Paulus	1789 jan. 30.					
> Zsigmond	1791 márc. 23.					

Kelt Székesfehérvár, 1934. évi. október hó 31-én.

Az anyakönyvekkel teljesen egybehangzó.

Hiv. pecsét.

Az anyakönyvvezető aláírása.

A szülők házasságára vonatkozó adatok helyességét igazolom, Szfvár. 1934 okt. 31. Langhammer János káplán. Vörös Ferenc és József születési adatainak helyességét igazolom. Szfahérvár, 1934. XI. 15. Langhammer János káplán. Ignác, Anna, Teréz, Rozál, Pál, Zsigmond születését igazolja Bilkei Ferenc plébános. A székesfahérvári felsővárosi plébánia pecsétje.

A költő édesatyjának családjára vonatkozólag talán szükség-telen leközoínöm a családi értesítőt, az adatok Gyulai Pál élet-rajza és Brisits Frigyes adatgyűjtése folytán közismertek. Ezek szerint Vörös (marty) Mihály és Csáthy Anna házasságából: Mihály (a költő), János, Ferenc, Imre, Pál és István nevű gyer-mekek származtak. Ferenc futaki kasznár korában halt meg, István pedig még gyermekkorában költözött el az élők sorából.

A bíráló, a fejérmegyei levéltár 1816. és 1817. évi nemesi irataiból (L. i. m. Iratok 2. 3. 4. 5. 6. 7. 28—34 l.) és Vörösmarty Ferenc futaki kasznár nemesi bizonyáglevelé alapján azt állítja, hogy a költő apja, valamint Vörösmarty Ferenc, Ignác és Zsigmond édes testvérek. Megtévesztette őt pedig nevezettek má-sodik kérvénye 1816. aug. 11-ről, melyben magukat »egy testvér atyafiak«-nak vallják és írják alá. A bíráló is megjegyzi azonban, hogy benyújtott keresztleveleik nem voltak hitelesítve és az eredeti anyakönyvvel összehasonlítva, ezért a bizottság nem fogadta el őket (V. ö. i. m. 9. l.). Magyary Kossa Péter főszolgabíró ezt utólag pótolta. Azonban itt jön a dolog lényege, amelyet a bíráló nem vett, illetőleg nem akart észrevenni, mert a nemesi össze-írásban szereplő Vörösmarty Ferencet Ferenc, József, Ignác, Pál és Zsigmond fiával nem hajlandó a családfába beilleszteni, mivel erre a megyei levéltárban nincsen adat. (i. m. 10. l.), míg a hely-beli plébánia anyakönyveiben talált adataimat egyszerűen figyelmen kívül hagyta. Tudományos világban legalább az a szokás, »hogy ha a bíráló valamely pontot élesen bírál s az író eredményeit élesen kétségbevonja, nevezetesen azt, hogy forrásait nem kellő mó-don használta fel, úgy ezt csak e források újra átvizsgálásával teheti.«

Már most Magyary Kossa főszolgabíró egészen jóhiszeműen járt el, amikor a keresztleveleket átvizsgálta, mert a költő atyjá-nak Mihálynak is Ferenc volt az apja (anyja azonban Simogha Erzsébet); a kérvényező Ferenc, Ignác és Zsigmondnak is Ferenc az apjuk (anyjuk azonban Mikó Rozália). *E két Ferenc tehát a C), D) és E) alatt közölt iratok alapján két személy: apa és fiú.* Nem tételezhető fel azonban a kérvényezőök részéről sem a meg-tévesztés, hisz éppen az első Ferenc nemesi levelét ismerte el 1749-ben a megye. Valószínűbb inkább, hogy az »egy testvér atyafi« fogalom a múlt század elején már az unokatestvéri viszony ki-fejezésére is átnyúlott, mert e szó jelentésváltozása rövid idő alatt ment végbe, úgyhogy ma már egészen általános rokoni

kifejezés, sőt napjainkban már ennél is tovább megy és egyszerűen falusi embert jelent. (V. ö. Kertész Manó: Szállók az úrnak. Bp. 1933 29—32 l. és u. a. Nyelvőr 38. évf. 385. l.)

E változás különben az A). alatt közölt tanuvallomási j.-könyv tüzetesebb megfigyelése szerint már a XVIII. sz. közepén is végbement.

Amennyiben ezt el nem fogadjuk, úgy csak a kérvényezőök megtévesztési szándéka foroghat fenn, ami a multban genealogiai kérdésekben elég gyakori.

Ezekben ismertettem adataimnak valódiságát és az olvasóra bízom azok értékelését. Ami viszont a pátkai Vörösmartyak bonyolult elágazását illeti, itt fontos a bíráló azon adata, melyben a Tergovcsics-féle hamisításokra felhívta figyelmünket. Ebbeli adataim teljességét tehát ezután nem tarthatom fenn. Mindenesetre más megye esetlegesen felvetődő adatai erre vonatkozólag még mondhatnak egyet-mást.

Dormuth Árpád.

KÜLÖNFÉLÉK.

A Horthy Miklós téren feltárt falak. Horthy Miklós téren (Vásártér), a téli gazdasági iskolától délre, vele szemben új vízvezetéki csatornát ástak. Két helyen a föld alatt egy métertől lefelé hatalmas falat kellett átvágni. Ugy látszik ez a fal hidfője volt annak a hidnak, amely a török külvárost elkerítő palánk és vízárók felett vitt keresztül. (Lásd Philip István térképét Székesfehérvári Szemle 1933. 40. l.) Ettől nyugatra, ugyanennek az új csatornának vágása másik vékonyabb falat is metszett keresztül. Ebben figyelmet érdemelt az a pont, ahol a Horthy M. tér 17. sz ház kapujától húzott képzeleti merőleges a felsővárosi templom keleti tornya irányában keresztezi az új vízvezetéki csatornát a 34. lépésre. Itt a föld alatt 180 cm.-re a falba berakva és törmelékekkel bedobálva találtak: 1) vörös márvány töredéket $\frac{1}{4}$ négyzetméternyi, mely fekvő siremlékből származhatott, van köztük 2 db. karnak vagy lábszárnak megmunkált rész is; 2) nagyobb tömegben barna színű vastag burkoló téglákat, hasonlókat a Szent István bazilika környékén talált középkori téglákhoz; 3) egy csúcsives oszlopocska töredékét homokkőből.

Ugyanitt feltártak egy török téglával kirakott sírkamraszerű üreget is. A kibontott falakból a muzeumba került gotikus faragványok: 1) pillérrészlet háztetőszerűen kiugró lapokkal, 2) ívrészlet tompított gerinccel, piros festék nyomokkal, 3) töredék vályúszerű hornyolással, 4) köríves töredék vörösmárványból, 5) kisebb bordatöredék, 6) keretsarok pálcás díszítéssel (Lt. sz. 9032—9037). Török téglá 7 db. került a muzeumba (Lt. sz. 9038—9040). Érdekes lelet még egy hegyezett végű hengeres falcölöp, mely hegyezett végével felfelé állva találtatott (Lt. sz. 9041). E beépített gotikus töredékek, melyek az elpusztult középkori ke-

resztény épületekből kerültek a falakba és a téglák világos bizonyosságai, hogy a falak tényleg a török világból származnak. Hogy pedig a falak hidfőhöz tartoztak, azt az ugyanitt előkerült cölöp és deszkamaradványok igazolták.

Dr. P. I.

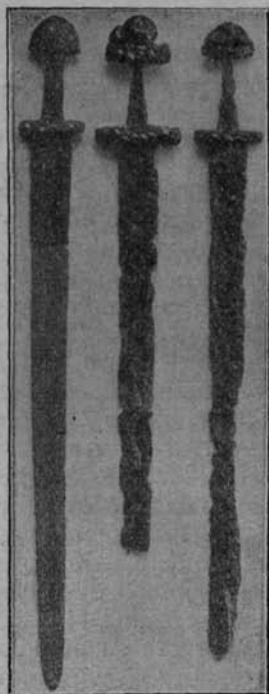
Középkori Szent Imre-szobor a püspökkert kövei között. Dr. Alföldi András, egyetemi tanár tanulmányozva a püspökkert köveit, műtörténelmünket igen becses felfedezéssel gazdagította. A püspöki kőtár egyik faragványa ugyanis egy kis fiút ábrázol, ki fején homlokdíszet visel, kezében ládikát tart. A mellette levő férfialakból csak törzse maradt fenn kézben tartott iratkerccsel. A faragvány értékét már Dr. Majovszky Pál is felismerte és ő volt az első, aki Szent Imre ábrázolást sejtett benne. A ruházat azonban annyira római, hogy első benyomását leküzdötte és azt mint római faragványt közölte (Magyar Művészet 1930, 397. l.) Dr. Alföldi, ki mestere a római faragványok felismerésének, a kis gyermek arkifejezését semmiképp sem tudta a római ábrázolások közé beilleszteni. Még inkább meglepte a fiú fejét díszítő koronának csüngő homlokdísz, annak a bizánci császári udvarnál divatos jellege, amit csak Szent Imrével kapcsolatban tudott megmagyarázni. A köről fényképet készítve, azt bemutatta Dr. Nagy Lajosnak, az őskeresztény emlékek jeles kutatójának, továbbá Dr. Gerevich Tibornak, középkori művészetünk szaktekintélyének, a kik teljesen igazolták Dr. Alföldi meglátását: hogy a dombormű csakugyan Szent Imrét ábrázolja, még pedig valószínűleg Szent Gellérttel és kora a XII. századra tehető. A felfedezés eseményzámba megy műtörténelmünkben, miután Szent Imrének ily korai ábrázolásáról eddig nincs tudomásunk.

Fejér megye gazdasági és népességi viszonyai a XVIII. század elején. Metzner Károly: A Dunántúl gazdasági és néprajzi leírása a XVIII. század elejéről című cikkében (Föld és Ember, 1930 évf. 166. l.) ismertette egy minden valószínűség szerint 1720—21-ből származó összeírást, melynek eredetije a bécsi Udvari Kamarai Levéltár 1722. febr. 4. alatt található, és Fejérmegyéről a következőket közli: területe 765.000 hold, ebből terméketlen 7.800, termékeny 687.000, megművelt föld 187.000, szőlő 5.000, a többi a legjobb legelő, erdő, cserjés. Néprajzi és vallási adatok: Községek száma 45, elpusztult helységek száma 44, harc képes férfiak száma 9.000, a lakóság $\frac{1}{3}$ része katolikus, a többi luteránus és kalvinista. Zsidót nem említ. Összehasonlítás végett érdekes tudni, hogy az összeírásban szereplő hold német hold, ami egyenlő egy kataszteri holddal (1600 négyszögöl). A szőlőket negyedholdakban számítja az összeírás. Fejér megye területe új adatok szerint 716.207 kataszteri hold, amiből kitetszik, hogy az összeírás meglehetősen nagyít. A népesedésnél csak a harc képes férfiakat veszi számba, valószínű azért, mert az összeírás elsősorban hadicélokra készült.

Muzeumi értesítő.

A székesfehérvári honfoglaláskori kardok.

Székesfehérvárról eddig öt honfoglaláskori kard ismeretes. Közülök kettőt a M. N. Múzeum, hármat a Székesfehérvári Múzeum őriz. Az első 1892-ben a Demkóhegy ma már házakkal beépített homokbányájában került felszínre. Ugyaninnen származik a N. Múzeum másik kardja is, melyet Lichtneckert József ásott ki 1903-ban. A Székesfehérvári Múzeum példányai közül egy a sárkereszturi országút mentén 1916-ban feltárt temetőből, kettő az 1924-ki rádiótelepi ásatásokból való.

Az 1892-ben talált kardot Nagy Géza ismertette először az Arch. Ért.-ben (1892, 302—304 l.), majd a Fejérvármegyei és Székesfehérvár Városi Tört. és Rég. Egyesület 1893-ki évkönyvében (275 l.). Utána Hampel közölte (Alterth. I, 485. k. és II. k. 580. l.) Legújabbban Fettich N. emlékezett meg róla. „Adatok a honfoglaláskor archeológiájához“ c. dolgozatában (Arch. Ért. 1931, 48—112. l.), ahol ismertette a kenézlői kardot (U. o. 83. l. 56. k.), mint vele azonos típusú és eredetű szablyát, a demkóhegyit is megemlíti. (U. o. 103. l.). A két kard ugyanis nemcsak formailag, de technikailag is megegyezik egymással, amennyiben keresztvasuk a demkóhegyié bronz-, amazé ezüstberakásos. Ugyanilyen a hevesmegyei Csák-Beregrólszármazó szablya is (Hampel :I. m. II. 849. l.) E féंबरakásos diszítés Fettich szerint tulajdonképp a skandináv vagy normann kardok technikájának átvétele. Eréven a székesfehérvári kard rokon a bécsi Schatzkammer-ben őrzött, u. n. „Nagy Károly-kard“-dal (Hampel: I. m. I. 490 á, Arch. Ért. 1931, 41. és 42. k.), ami egyben származását, korát is elárulja. Fettich ugyanis oroszországi anológiák alapján kimutatja, hogy e kardok a magyarság lebediai tartózkodásával függnek össze.

A most ismertetett demkóhegyi kard egyélű kissé hajlott pengéjű, tehát szablyatípus kissé előre görbülő markolattal. Ezzel szemben az 1903-ban talált demkóhegyi kard pengéje kétélű

egyenes, középen széles vércsatorna nyomaival. Markolata is egyenes, melynek végén három cikkelyű, oldalát összenyomott gombja van külön tagozatú talpazattal. Megvan hüvelyvége is, 10 cm. hosszú bronzpánt domború növénydiszítménnyel. Részletes leírását és rajzát Nagy Géza közli az Arch. Ért.-ben (1906, 130. l. 5. k. és 134. l.), Hampel József pedig „Újabb tanulmányok a honfoglaláshoz emlékei“-ről című művében foglalkozik vele (29 l, 200 l. és 83.-t) Hampel e kardot „frank“ kardnak tartotta, mely „vagy a külföldön vívott csaták diadalmi jele gyanánt ide jutott idegenföldi fegyver, vagy nem is volt a demkóhegyi pallos már egészen külföldi fegyver“ (Hampel J.: l. m. 29. l.) Fettich szerint pedig: „A honfoglaló magyarság katonai szervezkedésének közvetlen emlékei ezek, melyek a honfoglalást megelőző nagy gazdasági és vele együtt katonai fellendülés idejére, a levediai korszak második felére vezetnek vissza.“ (Fettich N.: A levediai magyarság a régészet megvilágításában. Századok 1933, 396. l.)

Ugyanilyen egyenes pengéjű és gombos fejű pallosformája van a Székesfehérvári Múzeumban őrzött, honfoglaláskori kardoknak is. Részletes leírásuk és képük az Arch. Ért.-ben (1923-26. évf. 245-257. l.) és a Hadimuzeumi Lapokban (1926, 5—7. sz.) jelent meg összehasonlítva azokat a prágai Szent-István, a varsói Krazsinszki-könyvtár és a kievi Kanenkó-féle gyűjtemény Dnjeper-melléki kardjával. Ez egyenes kardokat, szemben Hampel frank-elméletével, Fettich ezüst borításos disztítésük alapján, ami az egyik székesfehérvári kardon is kivehető, skandináv típusú normann kardoknak mondja és Lebédiával hozza összefüggésben. (Arch. Ért. 1931. 62. l.) Egyrésztüket még onnan hozták magukkal, miként a görbe pengéjű szablyát, talán mint ennek tovább fejlődött alakját. A szablya-típus azonban lassan-lassan kivész és Szent-István korától fogva miként nyugaton, a magyarságnál is az egyenes, két-élű, gombos markolatú pallos-alak lesz az uralkodó típus.

A Székesfehérvári Múzeum e három normann kardjából Fettich a Századokban fentebb említett közleményében is megemlékezik (396 l.) mint publikálatlan példányokról. E megállapítása azonban téves, mert miként fentebb jeleztük, ismertetésük, képük már megjelent és csak kettő származik a rádiótelevízió temetőből, a harmadik a sárkereszturi utmentén feltárt ősmagyar sírokból való. Új azonban Fettich ama felfogása a Hampel-féle felfogással szemben, ki e kardokat frank típusnak mondta, hogy ez egyenes kardok normann kardok és miként a kievi kard, még a levediai időkből valók, és „Magyarország területén a honfoglalást megelőző időktől kezdődően a X. és XI. századokon át állandóan divatosak.“ (Fettich N. l. m. 396. l.)

Az Archeológia Hungarica XII. kötetében (Paulsen Péter: Magyarországi Viking leletek) szintén szó esik a N. Múzeum szé-

keszfehérvári, egyenes pengéjű kardjáról, még pedig mint viking leletről (35. l.). Főleg hüvelyvégével foglalkozik (39 és köv. l.). Képét is közli (XIII. t. 3. k.). E fajta kardhüvely végek Oroszországban, Bulgáriában, Lengyelországban és a Baltikumban (Észt-, Lett-, Kelet-Poroszország) fordulnak elő. Ebből Paulsen azt következteti, hogy az olyanforma kardok, mint a magyarsági, egyenes pengéjű, honfoglaláskori kardok, valószínű a gotlandi vagy dániai fémművességi központok egyikében készültek. Innen kereskedelmi uton kerültek Kelet-Poroszországba. Ugyanezen központok másik fémművességi központjában a kardokhoz szükséges hüvelyvégeket gyártották (42. l.). Hogyan kerültek a vikingkardok Kelet-Poroszországból Magyarországra, erre a Gnesen, Prága, Krakó, Lemberg melletti leletek és helynevek adnak feleletet, mint mindmennyi viking kolónia és ezek közvetítették Magyarországra felé a kereskedelmet.

A Székesfehérvári Múzeum egyenes honfoglaláskori kardjairól Paulsen nem vesz tudomást, bár az Arch. Ért. 1923—26. évfolyamából ezt ismerhette volna, hol több képen is megjelentek (81, 83, 86. kép). Pedig a rádiótelepi ásatás háromdudoros markulatú kardja méltó társa a budapesti, a váci és beszteci kardoknak (Paulsen 35. l. IX. 1: XI, a-b; XII. l.). Teknősbékát utánzó markolatgombja, ezüstsodronyos markolatja, a rajta kivehető ezüstborítások nagyon megérdemelték volna, hogy említés történjék róla.

Marosi Arnold.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Ősmeradványok Kislángon.

A kislángi jegyzőség a tavasz folyamán egy masztodon-zápfogat küldött be a múzeumnak jelentve, hogy annak lelőhelyén egyéb őslénymaradványok is találhatóak. A lelőhely a község déli végén nyitott községi homokbánya. A helyszíni szemle alkalmával tartott megbeszélések szerint a masztodon fog és a vele talált leletek a felszíntől mintegy négy és fél méternyi mélységben sárgás-vörös homokrétegből kerültek elő, mely alatt agyagréteg következik. A víz hordta össze egy halomra az összefüggés nélküli különféle csontokat. A községben széthordott csontokból a következőket sikerült a múzeum számára megmentenünk: 1) masztodon zápfog egészben, 2) masztodon

zápfog töredékekben, 3) az előbbiektől eltérő színű gumós zápfogtöredékek, 4) zápfogtöredékek tekervényes zománcreteggel, 5) zápfog félhaldalakú és párhuzamos zománcclemezekkel, 6) okkersárga masztodon-csontváztröredékek, 7) masztodon-agyartöredékek, 8) vadkan agyar, 9) teljesen átkövesedett őslényvázrészek, 10) agancs és állkapocstöredék a felszínhez közel fekvő kavicsrétegből. (Lt. sz. 341—344/1934.) Egyéb a múzeumban őrzött masztodonleletek: egy-egy zápfog Füléről (240/1933) és Polgárdiról (425/1929).

Kőkori leletek Nagylángról.

Ifju Ferenc, nagylángi igazgató tanító két ékalakú (Lt. sz. 9046—50). és négy törött fejszealakú kőeszközzel

ajándékozta meg a muzeumot. A leleteket a Nagylánghoz tartozó Dombi-, másként Kispusztán találták, de a közelebbi lelőhely megjelölése nélkül. Ennek kiderítésére 1934 szept. 25-én kiutazva Nagylángra a puszta területén több helyen is akadtunk őskori nyomokra. Így a halastónak a puszta melletti partjain őskori cseréptöredékeket látunk. Szombath József a csicsókás-tábla felső részén talált bronzlándzsát adott át a muzeum számára, és egy a puszta közeléből származó szép szerpentin kőbaltá töredékét sikerült megszerezniünk. A többi kőeszköze azt a felvilágosítást kaptuk, hogy azok a Dinnyedombról valók, ahol ülő helyzetben fekvő csontvázok is kerültek felszínre. Ez adatok alapján helyszíni szemlét végeztünk azzal az eredménnyel, hogy a Dinnyedomb tényleg tele van őskori cserepekkel. Különösen megörültünk annak, mikor a felszínen heverő cserepek között néhány olyan töredéket is találtunk, melyek díszítése megfelel a fenti kőeszközök korának. Ilyen egy szalagdíszítményes és egy újbonyomáson bütykös töredék (Lt. sz. 925 0-52). Ezek a többi adatokkal együtt azt a benyomást keltik, hogy a Dinnyedomb, mely a környék legmagasabb pontja (107 m. magassági pont), kőkori telephely és értékes ásatási területnek kínálkozik. Ugyane tájról más régebbi adatunk is van. A Muzeumgyesület 1912. év jelentése szerint (22. l.) „Az intéző állítása szerint a nagylángi határ „kinder“ nevű dülőjében sok kovasilánk található és a közelben két magányosan álló domb, melyből a gőze-ek ember csontvázat vetett ki.“ Ez is tulajdonképp a Dinnye-dombra vonatkozik, amely szomszédos a „kinder“ nek nevezett birtokrészre.

Adatok Iváncsa régészetéhez.

Iváncsáról, melynek neve Ivancsuk kun nemzetség nevétől származik (Bátky Zs.: Föld és Ember, 1929, 196. l.) eddigi régészeti adatunk két római mérföldkő. (Hazai tudósítások, 1898, 337. l.) Részletes leírásukat Dr. Polgár Iván közölte a Székesfehérvári Szemleiben (1932, 1—3. sz. 6. l.). Ujabb Schwaner Jenő, muzeumunk buzgó munkatársa szíves közreműködésével sikerült leleteket szerezniünk: a község

határában gyűjtött edénytöredékeket. A cserepeket átvizsgálva egyrészt őskorinak bizonyult. Különösen érdekes köztük egy kis kőkori, szalagdíszítményes fenéktöredék, hasonmása az Arch.-Hungarica-ban közölt ócsanaídi edénykének (V—IV. k. 44. t. 13. sz.) A legtöbb cserép római eredetű a terra sigillata-któl az V. század silány, benyomáson díszítésű edényekig ugyanolyan mintákkal, minők a ták-fővenyi őskeresztény templomból származó cserepeken láthatók. Néhány kemény, fehér anyagból készült cserépdarab árpád-kori keramikánk eddig kevés számú emlékét gyarapítja. Egy piros festésű fül- és peremtöredék ugyanolyan edény maradványa lehet, mint a N. Muzeum pilini edényéé (Arch. Ért. 1930, 157. l. 102. k., Magy. Művészet 1931, 464. l. 2. k.). E leletek nyomán aug. 30-án helyszemlét tartottunk és megállapítottuk, hogy lelőhelyük a Duna közvetlen szomszédságában húzódó földhát. Kezdődik az iváncsai uttal szemközt a Dunába ömlő pataknál és innen északfelé tartva három alacsonyabb dombbal végződik. Eombok egyikén feltűnt a felszínen heverő sok, ökölnagyságú mészkö. A velünk levő munkások szerint valamikor cselédház állott e helyen. A próbaátás azonban mást eredményezett. Kutató árunk alig egy negyedóra múltán 50—60 cm. vastag alapfalakat jelzett római vakolattal. Római peremes téglatöredékek is kerültek elő. A falak nyomán haladva egy 4 méteres négyzetalakú épület alapfalai bontakoztak ki, mi nem lehetett más anyagánál, méretei- és magasabb fekvésénél fogva, mint a Dunapartot végigkísérő római őrtornyok egyike.

Római telepnymok Székesfehérvár határában.

Székesfehérvárról eddig biztos római adataink nem voltak. Az itt talált faragványos kövek a bazilika és egyéb régi épületek falaiból kerültek elő, tehát eredeti lelőhelyük bizonytalan. Sírok, épületnyomok nem fordultak elő. Csak most bukkantunk olyan leletekre, amelyekről római telepre következtetünk. A nyár folyamán ugyanis a Kisbasarét-dülőben,

ahol forrás is van Héger József és Mészáros Ferenc földje körül vízlevezető árkokat húztak. Az árkok mentén falszerű kórákások, égetett agyag tapaszok, római téglatorédek, egy kézi malom, cserépből készült szűrőedény kerültek elő. A leleteket Horváth Ferenc munkás jelentette a múzeumnak, amiket aztán be is szállítottunk. Később a tüzetesebb helyszíni szemle alkalmával római domborműves kőtörödéket is találtunk, ami megerősítette sejtelmünket, hogy a leletek római eredetűek, egy kisebb római telepnek maradványai. A nagyobb arányú feltárást az őszi vetési munkálatok meggátolták, a jövő aratás utánra kellett azt halasztanunk.

Csákerényben római alapfalakat ástak ki.

Csákerény és a hozzá tartozó Orond pusztá nevével többször találkozunk az Arch. Értesítőben (1894, 1895, 1903, 1906, 1907, 1913). A Felsővármegyei és Szekesfehérvári Múzeumegyesület 1913-ik évi jelentése si megemlékezik róla feljegyezve, hogy Dr. Szőke Károly 1886-ban Orond-pusztá határában vagy hat római épület falát ásta ki. Nem volt tehát újság előttünk, midőn Szécsény Ferenc, csákerényi ref. tanító jelentette, hogy alapfalakat tártak föl. Szóbeli előadásából és a bemutatott vázlatból úgy látszott, mintha fürdőről volna szó. A kérdés tisztázása végett szept. 8-án Dr. Polgár Ivánnal és Joachim Józseffel helyszíni szemlélt tartottunk. A feltárt falak tényleg egy fürdőhelyiséggel felszerelt nagyobb épület maradványainak bizonyultak. Ezt igazolták a római fürdőben szokásos padozattartó oszlopocskák. Az oszlopocskák 4 cm. vastag 18x118 cm. nagyságú téglákból állottak egy négy-szög alakú helyiségben, amelyhez 1-35 cm. sugárú félkör alakú vízmedence csatlakozik. A törmelékből festett valoklatdarabokat gyűjtöttük és hoztunk magunkkal. A falakról Joachim József volt szíves alaprajzot készíteni. Az uradalom intézősége hallsadtkori bronzborotvát, középkori sarkantyút, bárányjelző fadaragványt ajánlott föl múzeumunknak és egyben támogatást a falak esetleges további feltáráshoz.

Szásrosdi árpádkirályok korabeli temető.

A sárosdi jegyzőség értesítése szerint 1934 április havában a községi legelőn két embersontvázat és egy edényben régi pénzeket találtak. Egyéb elfoglaltság miatt a leletet csak augusztus 28-án szemlélhettük meg. Az egyik combcsonton látható zöld folt elárulta, hogy a csontváznak mellékletei is voltak. Ezek a pénzekkel együtt, amelyek azonban a csontvázoktól távol kerültek elő, ugyan elkallódtak, de elég alapot szolgáltatottak az ásatás megkezdésére. Az ásatás színhelye a község északi végén elterülő sertéslegelőn felvezető út széle volt, ahol az út a szőlők felé elágazik. Kutatás felfelé menve csak a jobboldali úttesten volt, a szomszédos szántóföldek és az úttest baloldalára nem terjedt ki.

Az ásatás által feltárt sírok száma 15. A csontvázak közül 7 teljesen, 2 csak részben volt megmenthető és beszállítható. A többi egészen elkorhadt. Mellékletek: 2. sír. A nyakcsigolyáknál bronzlemez. A lemez köralakja, a rajta kivehető körvonalak szerint római érem, mely átlukasztva nyakcsüngőként szerepelt. 3. sír. Két ezüst gyűrű egymáshajlító végekkel. 4. sír. Vascsat töredéke a jobb medencéről. 6. sír. Vascsat töredéke a bal medencéről. 7. sír. Két halántékkarika ezüsből, a balkéz újján fontos ezüstgyűrű. 9. sír. Két fülbevaló a koponya két oldaláról. Végük nyitott, az egyik fehér fém, a másik bronz. 11. sír. A koponya baloldalán halántékkarika fehér fémből. 12. sír. Két halántékkarika ezüsből a koponya két oldaláról. 13. sír. Vascsat töredéke a bal medencéről. 14. sír. Egy halántékkarika a koponya mellől, két gyűrű az ujjakról, hármasonatú nyakperc bronzból. 15. sír. Két halántékkarika a koponya mellől. A beszállított csontvázak száma 9. (Lt. sz. 9205, ^{300/1934})

E szegényes mellékletű temető az első árpádkirályok korabeli temetők közé tartozik és így csontváza értékes adatok ama kor embertani megismerésére. A temető a hallottak szerint kiterjed az út bal oldalára is, sőt minden valószínűség szerint a szomszédos szántóföldekre is. Feltárasunkat jobb időkre kellett halasztanunk.

FELJEGYZÉSEK.

Ritka madártani jelenség. Nagy László, a muzeum ügybuzgó madártani munkatársa egy ritka kékvércse példánnyal gazdagította a muzeumot. A vércse hermaphrodita, amit tollazata árul el. A him tiszta tollazata sötét palaszürke, a nősténynél a szárnyak és farkok fehéren foltosak. Ennél a példánynál ez a két tulajdonság együtt van: szárnyában és farkában palaszürke és fehér foltos tollak váltakoznak egymással. A kir. Magy. Madártaniintézet megállapítása szerint ez az eset a legnagyobb ritkaság és a muzeum madárgyűjteményének ornithologiai szempontból igen becses szerzeménye. A madarat Nagy László Dinnyésen lőtte július 1-én.

Árpádkori éremlék. Bossányi I. szfvári lakos egy kis ezüstérmét adott át a muzeumnak, melyet Attila u. 23. szám alatti háza kertjében talált. A fillér nagyságú kis ezüstérmé felirata szerint Aba Sámuel korából való (C. N. H. I. 10). Ugyaninnen már egy V. László korabeli (C. N. H. II. 171) aranyforintosunk is van (Szfehérvári Szemle, 1933, 64. I.). Az érme lelőhelyén csontvázak is kerültek elő. Valószínű a kis ezüstérmé a csontváz melléklete volt. Rajta ugyanis két lyuk van, ami azt mutatja, hogy felvarrva

ruhadiszként szerepelt, lelőhelye pedig középkori temető volt

Néprajzi gyűjtőút Szabadbattyán községben. A céhemlékek rendezése közben arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a fejérmegyei céhek irataiból még okvetlen kell be nem szolgáltatott anyagnak lennie a megye egyes községeiben. Lévén Szabadbattyán a sármelléki céhek középpontja, ide vezetett első utunk. F. é. aug. 24. én felkerestük *Harmati István* közs. főjegyzőt, kinek utánjárására *Makk Alajos* egykori takácsmesterhez látogattunk, akinél a sármelléki takács-céh ládáját meg is találtuk. A láda maga erősen megviselt, egyszerű keményfaladé, tartalmát (céhpecsét, jegyzőkönyvek, artikulusok) azonban kiemeltük és a muzeumba el is hoztuk. Ugyanakkor a padlásán megtaláltuk a sármelléki takács-céh zászlaját, három igen szép festett rokkát és egy szétszedett, de minden darabjában egész szövőszéket. Ezekből a zászlót behoztuk a muzeumba, egy rokkát kiválasztottunk szintén a muzeum részére, a szövőszékre pedig ígéretet kaptunk, hogy alkalomadtán behozzák és idebenn összeállítják. Ugyanonnán régi cserép-tésztaütőt hoztunk be, míg egy sajtászövésű len abroszt és régi cselédgatyát csere-vétel útján szereztünk meg a muzeumnak.

Hivatalos tudósítások.

A Muzeumegyesület közgyűlése 1934. jún. 3.

Titkári jelentés.

a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Muzeumegyesület 1933. évről.

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Amikor egy idegen szemlélő körültekint egy városban és keresi azt a szellemet, mely annak multjából, mint örökké jelenvaló ott lebeg az ódon

emlékek látszólag hideg kövei és az ősi kulturák maradványainak tárlókinccsei között; ott lebeg csendben, némán a régi templomok szárnyaló bolt-

ivei alatt, ott a százados utcák hangulatos csöndjében, — mondom — keresi annak a városnak genius loci-ját és utalca a Városház-tér, Szent István utca, Megyeház utca, festői silhouettjein keresztül magába szívta a XVIII. század levegőjét; Maulbertsch, Sambart, Fischer, Cymbal esetlenség és Bebo vé-sőjén keresztül a jezsuita vallásos élet művészi emlékeivel betelt, s most a múzeum emlékei közt egy egykori kereskedő arcképe előtt megáll s abból kiindulva korszakok levegőjét érzi a négy fal között, melyért elismerését, köszönetét fejezi ki azoknak, akik azt létrehozták, — akkor ez a legszebb dicséret, amely intézményt érhet s büszkén jegyzi fel a krónikás is évi jelentésének homlokán. Az Új Idők jun. 3. számában Nyilas Jenő cikke az, amely büszke örömmel töltheti el az egyesületet, mert évtizedes munkásságának elismerését láthatja benne. Nem ver dobot, hangos reklámot, hanem ismeretlen szemlélődő őszinte megnyilatkozását veti papírra, amikor az egyesület rendezte várostörténeti kiállítás nyomán impresszióit írta meg.

Igen. Egyesületünk célkitűzése nem holtkorok halott emlékeit elskatulyázni, hanem az örökre élő és változó kultúra értékeit megőrizni, és a jelenben is továbbélő multat megszólaltatni, multat, melyben költészet a valósággal ölelkezik, multat, melynek szelleme ihletőerőként lebeg a jövő új kikezdéseiben, a jövő haladás útjaiban is. Ezt a célt szolgálta az egyesület a *Várostarténelmi és kulturális kiállítással*, melyet városunk agilis polgármestere és egyesületünk alelnöke dr. Csitáry G. Emil kérésére a Szent István ünnepi hét alkalmával 1933. aug. 11—27-ig rendezett. „Várostarténelmünk sötét háttéréből ki kell emelnünk, újból fényessé téve magunkévá kell tennünk a fehérvári lelket, — mondotta megnyitó beszédében a polgármester — nemcsak azért, hogy a nagyon szomorú horizont dacára rendületlenül bizakodóbbá tegyen bennünket a magyar jövő és a város sorsa iránt, hanem, hogy multunk tőkéletes ismeretében, az ezeréves szellem erejével felfegyverkezve, szilárd alapokra rakhassuk le életünk munkáját!” — A kiállítás fényes sikere bizonyította,

hogy egészséges közszellem él e városban, mely a tudományos és kulturális értékeket ép oly szerető gonddal ápolja, mint az élet praktikus javait: a gazdasági és anyagi lét eszközeit. De nemcsak a város, hanem Fejér megye szelleme is itt élt ez ősi város falai között, hol a megyei élet keretén belül a szentistváni gondolat először talált biztos támpontot Árpád véreinek és a magyarrá vált idegeneknek ez első közjogi bástyája körül. — Szent István, a nagy országalapító lelke örökdió ősi alkotása mai intézményei fölött. Szent István izzó magyar lelkülete, rendíthetetlen vallásos génusza lengi át e föld minden rögét, Szent István jövőbe látó erkölcsi megújítást és ezerévet ígérő újmagyar-sága él ennek a városnak szívében, honnan új erőnek kell szétáradnia a mai csonka országtörzsbe is!

Ezt a gondolatot érezte meg a magyar mult tudós művelője, az új magyar történetírás megalapozója dr. Hóman Bálint vallás és közoktatásügyi miniszterünk is, amikor egyesületünknek 1933. április 30-án tartott választmányi gyűlésén megjelenvén, bekapcsolódott az egyesületünk által megindított és 1938. évben tartandó *Szent István centenáriumi* gondolatkörébe, mely ünnepségek részére országos viszonylatban is az ősi Alba Regia van hivatva középpontul szolgálni. A centenáriumi gondolat a két testvér törvényhatóság is magáévá tette ép úgy, mint az egyházi tényezők s most kultuszminiszterünk, mint városunk képviselője, vette kezébe és viszi megoldás felé az egész tervezetet.

A Muzeumegyesület azonban, nemcsak külső dekoratív szerepléssel vesz részt a város kulturális életében hanem helyet követel magának az irodalmi, művészeti és tudományos élet terén is. Irodalmi téren a „Székesfehérvári Szemlé”-ben immár harmadik esztendeje számol be városunk és megyénk történeti multjának egy-egy eseményéről, közöl adatokat tud. kutatásokról, ismerteti egy-egy év kulturális eseményeit, feldolgozza a helytörténet szempontjából a napilapok és tud. szakfolyóiratok idevonatkozó cikkei, egyszerűen felölel mindent, amivel szűkebb hazánk ismeretét, annak sze-

retétét előmozdíthatja. Az elmúlt esztendőben ugyan sok nehézségbe ütközött a kiadvány megjelentetése, de sikerült áthidalnunk a paragrafusok támasztotta akadályokat s fennállása, mely a tagok áldozatkészsége folytán addig is biztosítva volt, immár teljesen megalapozva néz a jövő elébe. — Cikkjeinek indományos értékét illetőleg — szemben a kákán is csomót keresés kicsinyes aggályain — mutatja az az érdeklődés, mellyel szakfolyóiratok kezelik lapunkat és az a külföldi érdeklődés, mely egyes cikkek fordítását, kivonatát kéri tőlünk. Tudományos és művészeti téren sem maradt el az egyesület a mult nemes hagyományaitól. Közül huszonöt esztendőre rendező a Múzeumegyesület fáradhatatlanul és töretlenül *őszi tudományos előadássorozatát*. Elmúlt esztendőben is folytat a hagyományos előadások nov. 7 és dec 17. között a reáligmn. dísztermében. Közönsége, ha az elmúlt egy-két évben számban talán kisebb is volt, de állandó, magas szellemi intelligenciájú, fegyelmezett közönség volt, mely ezévből ismét két, sőt háromszorosára nőtt. (1256). Első előadásában Volkmann Róbert emlékének hódolt az egyesület. E zenetörténeti előadást *Sonkoly István* a városi zeneiskola tanára tartotta. Két előadásban a modern építészet és városrendezés problémáival foglalkoztak előadóink. *Molnár Tibor* építészmérnök Európa mai építészetét mutatta be, *Schmidl Ferenc* városi műszaki tanácsos: Városrendezés és a közönség címen tartott előadást, melynek kapcsán rámutatott Fehérvár mai városképének kialakulására. A modern festőművészeti irányokat *dr. Décsy Géza* műkritikus ismertette vetített képek kíséretében. A művészet kérdései iránti érdeklődés szülte a következő két előadást is: *Marosi Arnold* múz. igazgató a Bécsből visszakerült műkincesket ismertette hozzákapcsolva azok fehérvári vonatkozásait; *dr. Fejes György* a pécsi múz. igazgatója pedig Tuth-ank-amonról és az egyiptomi művészetéről tartott előadást. Előadásorozatunk utolsó előadásaként pedig *gróf Széchenyi Viktor* főispán, egyesületünk elnöke a Széchenyi nemzetiség történetéből közölt érdekes ada-

tokat lenyűgöző közvetlen előadásában.

Egyesületünk ezirányú, mint általános működését városunk közönsége meleg elismeréssel és pártolással fogadta. A sajtó is készséggel nyitotta meg hasábjait az egyesület kérésének. Napilapjaink részéről mégis mint ha valamelyes antagoizmust éreznénk irányunkban, tudományos és kulturális tevékenységünkkel szemben. Nem minősítjük rosszakaratnak, inkább érdeklődéshiánynak, közönbösségnek, ami a mai kornak sajátja sok komoly tudományos törekvással szemben.

Az egyesületi élet keretein belül meg kell még emlékeznünk tagjaink számára történt változásról is. A súlyos gazdasági helyzet okozta anyagi nehézségek miatt többévi tagdíj-tartozás miatt törölnünk kellett 42 vidéki tagunkat, míg 7 új tagot vettünk fel sorainkba. Az alapító tagok száma 59, a rendes tagoké: 263, helybeli és 122 vidéki: tehát 385 rendes tag: összesen 444 tag.

Rendes közgyűlésünket 1933. jún. 11-én tartottuk, amikor a választmány körében megüresedett helyekre *dr. Korniss Elemér* árvaszéki-ülnök, tb. főszolgabíró, *Stréda Antal* a Nemz. Bank helyi igazgatóját és *Streit Ferenc* prelátus-kanonokot választotta a közgyűlés. Választmányi ülésünk négy volt.

Egyesületünket ezévből is támogatták jötevőink adományaikkal: Székesfehérvár város 1800 P., Fejérvár-megye 3000 P., Népműv. Bizotts. 50 P., Nemz. Bank 20 P. Fogadják e helyen is az egyesület köszönetét.

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Száraz adatok, kikapott megmozdulások, apró mozaikok ezek az egyesület életéből, semmiesetre sem az élet maga, mely annyi színű, mint a természet a május-júniusi nap ragyogó sugárözöne alatt. Élet, elevenség sokszor kifelé; de élet: csendes erőgyűjtés, szorgalmas anyagfeldolgozás az év legnagyobb részében befelé. Amint a növény bimbózik, kihajt, virágba fesel, aztán termését érleli, úgy a tudományos egyesületek élete is hosszú, fáradtságos, szorgalmas munka, melynek gyümölcse annak értékesebb, minél alaposabb munka előzte meg an-

nak napvilágra jöttét. Nem hálás munka a világ szempontjából, elismerem, mert annak ragyogás, pillanatnyi élvezet, sokszor blöff kell, de igazi érték annak szemében, annál részére, aki az isteni alkotó erő mélyíhletű akkordjait érzi benne, azét az erőért, mely ott él a kis virágban ép úgy, mint a hatalmas sziklabérc energiájában, akár az emberi ész alkotta gépszerkezetben, akár

a költői lélek lehelletszerű finomságában. Ez az amit a szemlélő mély megérzéssel átértzett Fehérvár utcáin, templomaiban, ott a múzeum levegőjében, ez az amit ápolnunk kell közös erővel mindnyájunknak, akik e város kulturájáért dolgozunk.

Dormuth Árpád.

A Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum igazgatói jelentése az 1933 évről.

Az anyagi helyzet.

Az élő szervezet igazi erőpróbája, mikor nehézségekkel kell megküzdnie, akadályok gördülnek útjába és azokat legyőzve élettevékenységében nem gyengül, sőt megerősödve halad a fejlődés útján. Hála az isteni gondviselésnek, hogy bár az elmúlt év sem gazdasági, sem kulturális szempontból nem volt kedvezőbb a megelőzőknél, a székesfehérvári múzeum le tudta küzdeni az akadályokat, és életképességének bizonyóságaként eredményben nem maradt el a többitől, sőt fölülmulta. Fenntartói minden erejükkel igyekeztek neki a szükséges anyagi erőt megadni, munkatársai megszorodtak és fokozott munkásságot fejtettek ki, hogy ne csak színvonalon maradjon, hanem fejlődjön is. A székesfehérvári múzeum a társadalom és a helyi törvényhatóságok közös gyermeke, mindkettő gazdasági válsággal küzd, de a múzeum érdekébe mindegyik igyekezett annyit tenni, amennyire képes volt, a munkatársak pedig ideális önzetlenséggel végezték el azt a munkát, amit magukra vállaltak. Hálás köszönet nekik is, jötevéinknek is.

Anyagi ellátóink között a legmélyebb tisztelet és köszönet illeti meg Dr. Hóman Bálint, vallás- és közoktatásügyi minisztert, szeretett országgyűlési képviselőnk, mert kegyes jóindulata a 600 P-re előirányzott államsegélyt fölemelte 1300 P-re és ezen felül vagy 800 P. értéket képviselő

képanyagot helyezett el állami letétként művészeti gyűjteményünkben. A város 2000 P. segélyt utalt ki, ezenkívül fedezte mintegy 800 P-vel a múzeum-épület tatarozási költségeit. A várm. nemcsak a rendes évi 3000 P. segélyt folyósította, de az előző évekből hátralékos⁷ 5000 P-ből kifizetett 2500 P-t és a Székesfehérvári Szemle kiadásához is hozzájárult 200 P-vel. Az egyesületi tagdíjából 1587 P. volt a bevétel. A múzeum célját szolgáló összes kiadás 8357-08 P. Ezen összegben 2079-71 P. személyi illeték, a gyűjtemények fenntartása, gyarapítása biztosítása 1993-73 P., berendezés 2638-45 P-vel szerepel a kiadásokban.

A múzeum személyzete és munkatársai.

A múzeum igazgatója *Marosi Arnold*, ciszt. r. reálgimnáziumi tanár, m. kir. kormányfőtanácsos, az Orsz. Magy. Gyűjteménygyűjtemen Tanácsának tagja, a Műemlékek Orsz. Bizottságának I. tagja. *Dormuth Árpád* áll. reáliskolai tanár, múzeumőr és múzeumegyesületi titkár, a könyvtári osztály vezetője. *Joachim József*, elemi iskolai tanító, tb. múzeumőr, az éremgyűjtemény kezelője. *Mayer Lipót* és *Radeczky Dezső*, elemiiskolai tanítók, tb. múzeumőrök a természetrajzi gyűjtemény kezelői. *Dr. Say Géza*, festőművész a képtár rendezésével, *Nádas József* reáliskolai tanár céh-emlékeink tanulmányozásával, *Andor Lóránt*, reáliskolai tanár rajzkészítésével, *Nagy László*, államrendőrségi

titkosrendőr a madárgyűjtemény fejlesztésével és gondozásával kapcsolódtak bele a muzeumi munkába. A muzeum rendszeresített altisztje *Lencsés József*.

Belső munkálatok.

A belső munkálatok kiemelkedő pontja a város felkérésére a muzeum helyiségében rendezett *várostörténelmi és kulturális kiállítás*. Evégből a muzeum négy termét teljesen le kellett szerelni és az e célra megfelelő kiállítási anyagot a muzeum raktári anyagából, a város és a nagyközönség által beszolgáltatott tárgyakkal kiegészítve újból be kellett rendezni. A két hónapot igénylő előkészítő és rendező munkálatokban *Marosi Arnold* igazgató vezetése mellett *Dormuth Árpád*, *Nádas József*, *Joachim József* és *Lencsés József* vettek részt. A kiállítás augusztus 12-én nyílt meg, szeptember végén záródott be, mely idő alatt a nagy múltú város emlékekben gazdag történelme, ipari és kulturális élete 3800 látogatót vonzott a kiállítás megtekintésére.

A kiállítás leszerelése után annak tanúságaként a muzeum gyűjteményeinek várostörténelmi része új, a régieknél egységesebb, áttekinthetőbb és esztétikai szempontból is megfelelőbb elrendezést kapott. Székesfehérvár történelmének bemutatása nagy középkori szerepének hangsúlyozásával külön termet kapott, ahol a főbb események körül csoportosítva időrend szerint elevenedett meg a szemlélő előtt a múlt idők élete.

Egy másik terem a céhemlékek vezetésével a város fejlett ipari és kereskedelmi viszonyairól nyújt összefüggő képet. A terem hatását nagyban fokozták a háboru után feloszlott helybeli ezredeknek emlékképei. Az új beosztásban sikerült elérni, hogy szépművészeti tárgyaink külön helyiséget kapva zavartalan környezetben éreztetik hatásukat. Ugyanitt állítottuk ki szín és zeneművészeti emlékeinket is. A néprajzi gyűjteményben a pásztorfaragásoknak tudunk bővebben helyet biztosítani.

A muzeum gyűjteményeit, mint az iskolán kívüli népművelésre nagyon alkalmas tényezőit, e szempontból is

iparkodtunk kihasználni nemcsak feliratok bővítésével, hanem tárlatmágyarázó előadásokkal is. Előadók voltak: nov. 19-én *Dormuth Árpád* Székesfehérvár zenei és színházi életéről a kiállított nyomtatványok alapján (53 hallgató); nov. 26-án *Marosi Arnold* az őskori gyűjteményt ismertette (72 hallgató); dec. 3-án *Joachim József* a pákozdvári bronzkori leletekről (46 hallgató); dec. 10-én *Fekets Gábor* a mithologikus római emlékekről (61 hallgató); dec. 17-én *Nádas József* a céhemlékekről (26 hallgató). Ezenkívül *Dormuth Árpád* a történelmi kiállítás keretében még a székesfehérvári nyomtatványokról is tartott külön bemutató előadást.

A gyarapodási anyag leltározása és beosztása mellett az egyes gyűjteményekben végzett nagyobb munkálatok: A könyvtárban állványok beszerzésével a könyvanyagot teljesen átcsoportosítottuk és muzeális szempontok alapján a következőleg osztályoztuk: gyűjtemények kezelésénél szükséges kézikönyvtár, fejmegyei és székesfehérvári vonatkozású művek, antiquák címén értékesebb régi kiadványok, hírlapok és folyóiratok, vegyes anyag. Emellett *Dormuth Árpád* feldolgozta Dr. Kepes János értékes könyvadományát, elkészült az »Ipar-és Kereskedelem«, a »Prohászka O. és különféle ünnepélyek« apró nyomtatványainak rendezésével, *Nádas József* pedig megkezdte az iratok rendezését.

A régészeti gyűjteményben a Sárkeszi Mithras-emlékeiből rendeztünk külön csoportot, a népvándorláskori anyagot teljes egészében sikerült kihelyeznünk, várostörténelmi és kulturális emlékeink pedig, miként már fentebb jeleztük, teljesen új elrendezést kaptak. *Marosi Arnold* feldolgozta az előszállási és bicskei ásatások eredményét, a székesfehérvári őskori leleteket, Fejér vármegye avarokori régiségeit; folytatta az éremgyűjtemény rendezését és új feliratokat készített. A természetrajzi részben *Mayer Lipót* a raktári lepkeállomány fejlesztése mellett külön gyűjteményt állított össze kiállítás végett, *Radeczky Dezső* és *Nagy László* a madárgyűjtemény rendbentartásáról gondoskodtak. Ezen

kívül *Nagy László* preparálásokkal, kiváltkép pedig egy hatásos velencei biológiai csoport összeállításával is közreműködött a múzeum fejlesztésében. Szépművészeti képeink szak szerű elrendezése *Dr. Say Géza* festőművész érdemes munkája. A raktári anyag kezelésében, a kiállítási termeknek a látogatók tetszését megnyerő tisztántartásban, a konzerválási munkában *Lencsés József* altisztünk fejtett ki elismerésre méltó ügybuzgóságot és folytatta a cédula katalógus összeállítását.

Külső munkálatok.

Külső munkásságunkat nagyban elősegítette az a körülmény, hogy a vármegye az esedékes segély hiány nélküli kiutalásával lehetővé tette a vidéki kiszállásokat, az ásatások költségét pedig nagyrészt fedezte jótevőink áldozatkészsége. Így az előszállási ásatáshoz a Zirci apátság, az adonyihoz és bicskeihez a községi előjáróság adott munkásokat és nekünk csak a kiutazási költségeket kellett fizetnünk. Segítségünkre volt az a körülmény is, hogy *Alföldi András* egyetemi tanár megbízást kapván a római feliratokat összefoglaló Mommsen-féle mű új kiadásában való közreműködésre, e feladata megoldásában Fejér megye területén muzeummunkal lépett összeköttetésbe. Ekként módunkban lesz nagyobb kiadás nélkül kiváló szaktekintély vezetésével az egész megyét beutazni és összes kintlevő római emlékeinket számbavenni. Ezt a célt szolgálta szept 17-én *Várpalotán, Szabadbattyánon, Tácon* és *Nagylángon* végzett kutatásunk, szept. 19-én *Szolgaegyháza, Sárosd, Cece* és *Vajta* felkeresése. Gyűjtő úton voltunk március 26-án *Mányon* régiségek, néprajzi tárgyak szerzése és az ottani régészeti lelőhelyek bejegyzése végett, március 28-án *Rácalmás*on a Füller-tanyán feltárt bronzkori urnatemetőt tekintettük meg és beszállítottuk az ottani leleteket, május 25-én *Mohát* és *Sárkeresztést* kerestük föl néprajzi tanulmányozásból, május 30-án *Érd*en végeztünk eredményes kutatást és gyűjtést. Ásatásunk volt június 6. és 9. között *Székesfehérvárott* a szedresker-temető melletti homokbányában,

ahol bronzkori urnatemető maradványai kerültek felszínre, június 13 és 14-én átkutattuk *Adonyban* a Böndi-tó melletti bronzkori telep meg nem bolygatott részét, augusztus 21—26 között *Előszálláson* a bajcsihegyi avartemető fel nem dult részén tártuk fel sírokat, szeptember 18-tól október 28-ig *Bicskén* a galagonyáshegyi neolitikori temető átkutatásán dolgoztunk, értékes leletekkel gazdagítva muzeummunkának eddig hiányosan képviselt kőkori anyagát, melyek reánk nézve azért is nagybecsűek, mert Fejér megye ezidő szerint egyetlen szakszerűen feltárt neolitikori telepéről származnak. Egyéb külső vonatkozású tevékenységünk tanúi a budapesti tavaszi nemzetközi vásáron való részvételünk, amennyiben a város által ez alkalommal rendezett kiállításra tárgyakat engedtünk át. Sajnos, a kellő felügyelet híján egyik legértékesebb cin-céhkorszónk megcsonkítva érkezett vissza, ami elegendő ok arra, hogy máskor tartózkodjunk tárgyak kiadásától. A soproni Szt. Benedekrendi reálgimnázium cserkészcsapatának bemutatására átengedtük *Prohászka O.* életét szemléltető diapozitív képsorozatunkat azzal a kikötéssel, hogy a bevételből valamit juttassanak a *Prohászka* templom céljaira. Ily módon 25 P-vel járultunk a hemes cél megvalósításához. A székesfehérvári Szent István-napi ünnepekben a várostörténelmi kiállítás megrendezésével és a múzeum egész napon át való nyitvatartásával vittük ki részünket, melynek sikere érdekében a múzeumot fenntartó egyesület kézséggel hozta meg a butorzat kiegészítéséhez szükséges áldozatot.

Irodalmi munkásság.

A múzeum irodalmi munkássága a muzeumegyesület költségén kiadott »Székesfehérvári Szemle« körül központosult, mely »Múzeumi Értesítő« című rovatában negyedévenként közölte a múzeum gyarapodását és hozott ismertető cikkeket a gyűjtemények anyagáról. *Marosi Arnold* itt megjelent közleményei: *Dr. Hóman Bálint* és a múzeum. Városunk és a katonaság. A székesfehérvári országzászló. Ásatás *Sárkeszin*. Adatok *Mány* régészetéhez. A *rácalmási* urnatemető

és mérföldkö. Erd régiségi. A fülei masztodon lelet Csosz mint római lelőhely. A polgárdii kastély régiséggyűjteménye. Szabadbattyáni leletek a népvándorlás korából. Római telepnyomok Rácalmáson. Adonyi, duna-ptelei és sárosi leletek. A felső-cikolai sírhalmok. A szászhalombattai sírhalmok. A budai kapu tornyának méretei. A sárpentelei római oltárkö. Emelett időközönként a helyi lapokban tájékoztatta a közönséget a muzeális ügyekről, megtekintette Budapestet a Bécsből visszakerült múkincseket és a Ráth muzeum kiállítását, a N. Muzeum újonnan berendezett hadtörténelmi gyűjteményét, a sárvári kastély székesfehérvári vonatkozású freskóját, a veszprémi muzeum várpalotai ásatását, rendezte a muzeum-egyesület szabadtanítási előadását és ennek keretében ismertette a Bécsből visszakerült múkincseket, áttanulmányozta a városi levéltárnak a székesfehérvári királysirokra való okmányait. *Dormuth Árpád* a »Szemle« nyomdai munkálatainak irányítását mellett szerkesztette annak »Kultura, irodalom és művészet« c. rovatát, leköszölte »Prohászka Ottokár és az új magyar költészet« c. tanulmányát, hírlapi közleményeket írt a muzeum működéséről és a Vörösmarty-Társaságban Székesfehérvár irodalmáról tartott előadást. A muzeummal kapcsolatos irodalmi tevékenységet fejtettek még ki mint a Szemle munkatársai: *Schoen Arnold*: Székesfehérvár 18. századi mesterei. *Fischer V.* festő levelei a Szent István főoltárképről cikkeivel. *Philipp István* Városunk múltjából, és *Albensis* (Dr. Juhász Viktor) Székesfehérvár mult századának tüzbiztonsága c. közleményeikkel. *Dr. Alföldi András* egyik népvándorláskori edényünket, mint hun leletet ismertette az *Archelogia Hungarica* 4. hun em lékekről szóló füzetében, *Dr. Márton Lajos* ugyanitt a La Tène-kulturáról kiadott művében kelta leleteinket dolgozta föl, *Szilágyi János* A pannóniai bélyeges téglák c. dolgozatában római feliratos tégláinkról emlékezik meg, *Dr. Tompa Ferenc* útján a »Deutsches Archeologisches Institut« kiadványa számára küldtünk adatokat őskori gyűjteményünk újabb gyarapodásáról.

Látogatók.

A muzeum látogatóinak ismeretelésében a legmélyebb köszönettel kell megemlékeznünk arról a magas megtiszteltetésről, amidőn *Dr. Hóman Bálint* vall. és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága, városunk képviselője január 15-én meglátogatta muzeumunkat, ezzel a legmagasabb és legilletékesebb elismerésben részesítve szerény működésünket. Tudományos tanulmányozás végett keresték föl muzeumunkat: április 17-én *Dr. Kuzsinszky Bálint* egyetemi tanár, a magyar régészet e kiválósága szemlélte végig gyűjteményeinket, *Dr. Márton Lajos* a N. Muzeum régiségtárának igazgatója kelta leleteinkről készített felvételt, *Dr. Alföldi András* egyetemi tanár római feliratos köveinket tanulmányozta és fényképezte, *Dr. Varju Elemér* a N. Muzeum történelmi osztályának igazgatója november 27-én látogatta meg gyűjteményeinket és az ország »legtisztább muzeuma«-ként dicsért meg bennünket, *Dr. Zsivny Viktor* a N. Muzeum ásványtani osztályának igazgató öre a muzeum megtekintése közben főleg őslénytani anyagunk iránt érdeklődött, *Dr. Fejes György* a pécsi muzeum igazgatója szemlélte meg új elrendezésünket, *Török Gyula*, egyetemi hallgató germán leleteinket, *Gonda Béla* egyetemi hallgató néprajzi anyagunkat tanulmányozta, *Nyilas-Kolb Jenő*, az »Új Idők«-ben való ismertetés végett kereste föl a muzeumot és régi játékkártyáinkról adott felvilágosítást, *R. Radford* angol tudós őskori régiségeinkről készített jegyzeteket és rajzokat.

A muzeum összes látogatóinak száma 10356, ebből 6671 ünnep és vasárnapra, 3694 a hétköznapokra esik. A csoportos látogatók száma 3451, ebben szerepel a helybeli honvédegyesület 40, a tiszamenti gazdák 32, a M. Kir. Testnevelési főiskola 28 látogatóval.

A gyűjtemények gyarapodása és törzsalománya.

Adományokkal gyarapították a muzeumunkat:

Dr. Alföldi András Budapest, vit. Angyalffy Nándor, Alba Regia Polgári Lövészegegyesület, özv. Adám Istvánné Mány, Béri Balogh Gyula Cece, özv.

Báró Jenőné, Dr. Bezdek József, Bánfi Ödön, Bilkei Ferenc, Bajcsi Erzsébet, Gróf Battyhány Lajos Polgárdi, Bibliografiai Nyomdavidálat B.-pest, Csitány G. Jenő, Csitány-nyomda, özv. Csitány G. Emilné, Csucs István, Dr. Czapári László Tósokberénd, Dauner János Mány, Dudar József Hercegfalva, Dormuth Árpád, Debreczeni István könyvnyomda, F. Diebala Mária, Darabas Balázs Mány, Déri Múzeum Debrecen, Endrez N. Csákvár, Fejérmegyei Napló kiadóhivatala, Fejérmegye alispánja, Dr. Fábíán Gáspár Budapest, Füller József Rácalmás, Frank József, Dr. Fröhlich József Vál, Fülöp György, Faller Jenő Várpalota, Gerencsér János Adony, Grünfeld Géza, Geiszt József, Havranek-család, Horváth Imre Bicske, Bogáti Hajdu Gyula Nagykanizsa, özv. Heteyi Ferencné, Dr. Holly Géza, Joachim József, Kerekes József, István és János, Kotvici lovag Igoszki Lászlóné, Krizsek Kálmán, Kelemen Béla, Kelemen Árpád, Kozma Miklós Budapest, Kovács Miklós, vit. Kovács József, Orsz. Könyvforg. és bibliografiai Központ, Dr. Kepes János, kir. közjegyző, Kisteleky honv. százados, Dr. Klautz György hagyatéka, Kösztlér Évi, Közgyűjtemények Orsz. Felügyelősége, László István, Luttor János, Lits Ferenc, Macher Miklós, Matusek István, Marosi Arnold, Dr. Mohai Lajos, Magdics István, Márkus Imre Csósz, Majer Imre, Mudri János Adony, Miklós Sándor, Gróf Merán Jánosné Csákberény, Nagy László, Dr. Nagy Zsigmond, özv. Nagy Alfonzné, Nyakas András, ifj. Obermajer Imre, Oberhammer ny. posta felügyelő, Philipp István, Pfinn István, Pfinn József, Pfinn Józsefné, Pongrácz Ferenc, Pék Gyula Kápolnásnyék, Dr. Potyondi Imre, Prónay Gyula, Dr. Pajer Jenő Kápolnásnyék, Pannónia-nyomda, Rauscher Béla, Ruisz István, Rehorska Vilmos Tárnok, Roediger Melanie, Radetzky Dezső, Dr. Straub János, Dr. Schwanner Jenő Adony, Schiffer József, Sudi Mihály Mány, Schlamadinger Gyula, Schwarzbach Flóra, Dr. Sebestyén József Budapest, Schoen Arnold Mezőkeresztes, Dr. Say Viktor, Stoffer Mária Budapest, Schultz István, Szluha Pál, Szluha György, Békef,

Szaller István, Gróf Széchenyi Viktori Szfvári felsőkereskedelmi isk., Szfvári téli gazdasági isk. Szfvári ipar és k. Szfvári Goldziher e. isk. igazgatósága, Szent István Akadémia, Szauder Ferenc, Szebenyi István, Szfvár város polgármestere, Szalai István, Tóth János, Tarján Ernőné, Tóth Károly, Tóth Alén, Tavy Lajos, Volf József, Gévai Volf Károly, Varga Hermann, Dr. Vass Bertalan, Wertheim Pál, Veichardt Valdemár, Varga Gábor, Vörösmarty Kör, Vörösmarty-nyomda, özv. Völgyi Gusztávné, Gróf Zichy Aladár Vajta.

Letéteket helyeztek el: a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a művészeti gyarapodásban felhozott képeket és Székesfehérvár szab. kir. város.

Vételre fordítottunk: a gyűjtemények gyarapítása címén 1728-59 P., fenntartására 118-26 P., berendezési tárgyakra 2638-45 P., gyarapításból 758-70 P., a berendezésből 562— P., államsegély.

A) Könyvtár. Gyarapodás könyvekben, füzetekben 631 drb, törzsállomány 5227 drb. Első helyen kell megemlítenünk Dr. Kepes János adományát. A 82 kötetes adományban ott találjuk Alb. Magn. orvostud. művét 1580; Oct. Mirandola anthológiáját 1549-ből, Jac. Raevardus könyvét 1564-ből, Aristoteles műveit: velencei nyomtatvány 1568-ból. A XVII. század hiresebb kiadványaiból Barclay: Argenisét és annak XVIII. sz. magyar fordítását; Hildebrand: Magia naturalis-át, Myltus: Basilica philosophia-ját. A magyar nyelvű nyomtatványok közül Hatvani prof. műve 1757-ből; Pápai Páriz szótárának első kiadását, Széchenyi: Kelet népe, Údvidek c. műveit; Kossuth: Válasz Széchenyinek első kiadásait stb. Másik nagyobb adomány Dr. Sebestyén József nevéhez fűződik, ki 66. drb. történeti könyvvel, forrásgyűjteménnyel gyarapította könyvtárunkat: Fraknói Oklevéltára, Nagy Imre Anjoukori okmánytára, Bruckner: Oklevélgyűjt. a szepesi városokról; Középkori krónikások (Menander Protector, Monaci); Leunclavius: Historiae Musulmanae Turcorum 1591-es kiadása, Ulrich Obrechtus: Alsatia-rum rerum prodromus 1581-es kiadása, több XVII—XVIII-as kiadás és

a Lex Vass II. előkészítő munkáit és Wertheim Pál 70 drb. ritka fehérvári egyesületi kiadvánnyal gazdagította gyűjteményünket. Varga Gábor: Táncsics Mihály: Munkások ujságának 2 évf. ajándékozta könyvtárunknak. Vétel útján 45 drarabbal szaporítottuk állományunkat. Darvas antikváriumából egy szép fehérvári kiadványgyűjteményt szereztünk meg, köztük a fehérvári gimn. értesítőt 1792-1797 és 1828: a Vörösmarty-kör első alapszabályait 1867-ből és az első székesfehérvári napilap a „Székesfehérvár“ 6 évf. 1871-1876. Megvettük Lyka Károly: Művészetek története; Szádeczky Lajos: Iparfejlődés és céhek története Magyarországon c. művét; Homann—Szekfü VII. kötetét. Huszár Procopius: Medaillen Plaketten kunst in Ungarn; Abafi—Aigner: Magyarország lepkéi c. munkákat. Folyóiratok közül Magyar Iparművészet XXXVI.; Numizmatikai Közlöny XXVIII—XXXI. évf. Etnographia és Népelet XLIV. évf. A Nemz. Múz. Néprajzi Társának Értesítőjének XXV. évf.

Apró nyomtatványokban a gyarapodás 1009 drb, törzsállomány 3955 drb. A nyomtatványok legnagyobb részét a helybeli nyomdavállalatok szolgáltatták, melyek az évben immár negyedévenként megküldötték a kiadásukban megjelent nyomtatványok példányait. Csitáry G. Jenő nyomdája 344 drb, Debreczeni István könyvnyomda 79 drb, Pannónia nyomdaváll. 77 drb, Vörösmarty nyomdavállalat 90 drb. nyomtatvánnyal járult hozzá anyagunk gyarapításához. Stoffer Mária 133 drb. Prohászka Ottokárról szóló nyomtatvánnyal; Dr. Fröhlich József 56 drb. (Przemsli vár: Tábori Ujság).

Térképgyűjteményünk 21 darabbal gyarapodott, törzsállomány 93 drb. A gyarapodás oroszlanrészre Tóth János adományából származik (20): Érd község régi birtoktérképei 1783-ból, 1830, 1838-ból.

Kézirateink 99 darabbal gyarapodtak, törzsállomány 433 darab. A kéziratok legnagyobb része Wertheim Pál adományából gyarapodtak (98) drb; ezek közül legértékesebb Hindenburg levele, melyet a Vértes Vitéz leleplezése alkalmával küldött a szorbizottsághoz. Ott látjuk Lyka Döme,

Széchenyi Viktor gróf Szögyény Marich Julia levelezését stb.

Oklevélananyagunk 13 darabbal gyarapodott, törzsállomány 3490 drb. Adománnyal gyarapították gyűjteményünket Wertheim Pál (3). Vétel útján bicskei céhokiratokat szereztünk meg. Letétként Fiáth György 4 drb. okiratot helyezett el gyűjteményünkben.

Vegyes könyvtári anyagban a szaporulat 281 drb, törzsállomány 3103 drb. A gyarapodást főleg fényképek, klisék, diapositívek teszik Székesfehérvárról és művészeti tárgyokról.

B) Régiségár. Az őskori gyűjtemény gyarapodása 339, törzsállománya 48437. Lelehelhelyek szerint: Adony bronzkori tálka két fülel, egy kisebb fazék-töredék, tölcseralakú tál, füles bögre és pohárka Szent-Mihály pusztáról 8691—92, 8746—48); agyagkorsó fülel a rác tplomom mellől (8745); leletek a Böndi-tó melletti bronzkori telepről; agancsbalta, 2 csontsimító, 3 csontár, csüngő homokkőből, csiszolókö, kovaszilánk, lyukas agyagkarika, bronzkarperec töredéke, gyöngyszem kagylóhéjból, füles pohár töredéke bütyökkel, mészbetetes füles pohár és edénytöredékek, edénytöredék három bütyökkel, agyagkarika, kis tál féltöredéke, talpas edény talptöredéke, körömben nyomásos edénycserép, edénytöredékek, vesszőben nyomásos agyagdarab, kovafűrész, kőek töredék (8751—8777, 8835—36). Bicske galagonyáshegyi csiszolt kőkori telepen végzett ásatásból: pattingatásnál használt kőmagok és kovatóredékek, obszidián kőmag, gyalukó alakú, fűrészszélű, késpengeszzerű, lyukfurásra alkalmas és nyílhegyalakú kovaszekélyek, 6 db csiszolt kőszekély töredék, 2 csiszolókö (8864—71); 6 db fejszés agancsból faragott agancsdarabok, 2 simításra használt állatborda, fűzfalevel alakú csontlemezzel 4 csonttű, csontár, ívalakú csiszolt csontlemezzel, hornyolt csonttöredék, gyöngyösen tagolt csontpálcika, ékalakú csontdarab (8872—85); 20 db csontgyöngy a 2. sírből, 12 db az 5 sírből, kauzicsiga, megmunkált fogtöredék (8886—89); három fülű edény piros festéssel a 4. sz. sírből (8890), csésze három bütyökkel, a 2. sz. sírből (8892), csésze három bütyökkel, piros festéknyomokkal a 2. sz. sírből (8893), kehelyszerű

edény három lábbal és három bütyökkel, (8894), kétfülű bögre a 3. sírból (8895), kisebb edény fenéktörödéke 4 bütyökkel, piros festéknyomokkal (8896), gömbalaku edénytörödékek (8897—99), két edénytálc (8900—901), különféle edénytörödékek (8902—21), 2 db emberlábfejes edénytálc (8922), átfürt madárfejes edénytörödékek (8923), gyermekjáték-edény töredéke (8924), 10 db. csillagalakú átfürt csüngő díszek agyagból (8925—34), piros festék töredékek, hálónéhezék (8935—38).

Dunapentele leletek a Kosziderről: füles pohár hasán három bütyök, füles pohár spirális árkolással, pohár mészbetétes füllel (8713—15). Kápolnányék 13 db. edénytörödékek, csontváz és agyagpiramis a Payer-féle gyümölcsös területéről (8946). Mány, lyukas kőfejsze, lyukas kőbalta töredéke, kőbuzogány, kőék, orsógomb (8761—75). Nagyhantos, 2 agyagpohár (8784—85). Polgárdi, 4 db. csiszolt kőeszköz, bronzkarperec töredéke, orsógomb agyagból (8723—28). Rácalmás leletek Füllertanya bronzkori temetőjéből: 61 cm. magas urna, 26 cm. magas fenék pereme alatt négy bütyökkel, két füllel, 2 talpas pohár füllel kis füles tál, 5 db füles pohár, bronzkarperec (8679—90). Vajta, csiszolt lyukas kőbalta szerpentinből (8831). Fejérmegye területén kívül: Sarkad (Biharm.) bronzbuzogány és díszítéses füles pohár (8778—79).

A római gyűjtemény gyarapodása 25, törzsállománya 3653. Lelethelyek szerint: Adony emberfejet ábrázoló terracotta dombormű (8667), mészkőből faragott oszlop (6893), terraszigillata cseréptörödékek (8750). Csősz, két agyagkorsó és bögre (8818—20). **Dunapentele** oroslánvadászatot ábrázoló mészkő faragvány, faragványos kötöredék indás szőlőfürtökkel és két madárral, férfi szobor töredéke (8894-96), bronzfibula (8716). Mány, díszítéses cseréptörödékek (8676). Nagyhantos edény (8686). Pusztaszabolcs 4 edény a felsőcikkolai elromiasodott kelta sírokból (4741—44). Sárosd bronzfibula (8652). Sárkeszi 2 db. agyagmecsés a Mithras-émlék lelethelyéről (8669—70). Tárnó., 3 darab edény (8947—49). Tác füles pohár (8830).

Közép- és újkori tárgyak gyara-

podása 194, törzsállománya 4914. Népvándorláskori leletek: 37 sírmelléklet az **Előszállás-Bajsihegyen** feltárt avartemetőből (8821—28), 18 melléklet Bicskén a Ráti-dűlőben felásott sírokból (8940—43), 1 bögre Adonyból Szent-Mihály pusztáról (8749), és két edény Vajtáról (8832—33). Faragványos kővek Székesfehérvárról: két gotikus töredék a Bástya-u. 1 sz. telkéről (8254—55), a városi mérnöki hivatal anyagraktárából középkori vörösmárvány sírkőtörödékek kigyótartó madárfejjel (8802), pillérrészlet a XIX. századból (8803), középkori oszloptörödékek (8953). Egyéb régészeti emlékek 11 db. régítégia és babérleveles vasrács díszítés (8814).

Középkori emlékeink értékes gyarapodása Béri Balogh Gyula adományából egy a menyődpusztai középkori templomromok között talált román keresztcseska a XII. századból (8834) és Gróf Batthyány Gyula ajándéka folytán Polgárdin a Somlyó hegyről származó leletek: két gotikus vaskulcs, egy áttört művű gotikus bronzkulcs, vaskés, csatkarika töredéke bronzból, füles bronzcsörgő, ezüst karperec, négyszög alakú csontérszlet, fejes bronzgyűrű, hajgyűrű, gyöngy-sor üveg, kristály és borostyán szemekből. 8729—8739).

Hadtörténeti anyagunk kovás-pisztoly (8704), középkori nyilhegygyel (8717), V. Ferdinánd korabeli huszárcsákkal, törökklándsával (8841), és régi ágyugolyóval (8854) gyarapodott. Keramikai gyűjteményünkbe két törökös edényt és egy Bicskén vásárolt hordóalakú edényt (8852) osztoztunk be. Céhemlékek: a fejérmegyei mohai céh pecsétlője 1722-ből (8787), a vétesaljai molnárceh pecsétlője 1888-ból (8788), a bicskei takács céh korszója és ládája (8848, 51), a székesfehérvári csifaragócéh ládája (8952), a csákvári csizmadiacéh behívó táblája 1760-ból (8719). Egyéb ipari-emlékek: négy cintányér (8677), Szent háromságot ábrázoló faszobor Adonyból (8697), gyöngyszemes csengőhúzó (8781), rézgyűrű (8703), három mérőpálca (8800, 8801, 8844), kártyalap a XVI. századból (8817), az egykori karmelita kolostor feliratos táblái (8837—38), táncrend 1848-ból

(8956), Obermayer-féle vendéglő régi korcsma cégére (8854).

Kegyelei tárgyai között szerepelnek III. Béla és neje sírjában talált mellékleteknek a muzeum által elkészített másolatai (8791—99), Gróf Batthyány Lajos letétjeként nagy atyjától, a 48-as szabadságharc vértanu miniszterétől származó ruhák (8956—63). Prohászka emlékek: Mozaikkövekkel kirakott nyakkereszt, „Liederkrantz“ c. harmonium kíséretéhez írt énekkönyv, Lendvai István „Ottokár virágai“ c. verse díszírásban (8707—9). Városi letét Hindenburgnak a volt 69. gyalogezred hősi emlékére küldött koszorújának szállaga (8788). Egy kis szövetekből összeállított kép I. Ferenc József és Erzsébet koronázásának emléktét őrizi (8839), egy kis szövetrészlet Thököly Imre kismárki temetésének ravataláról való (8847) és babérlevelek nagy halottaink koszorúiból (8846).

Világháborúból és az utána következő forradalmi időkben való egy olasz golyószóró (8850) és négy pecsétlő (8653—54, 8700, 8816).

Az éremgyűjteménybe beosztottunk 14 darabot, törzsszállománya 4802 db. A beosztásban szerepel V. László aranyforintos, találtak székesfehérvárott Attila-u. 23. sz. alatt, Rudolf ezüsttallérja 1593, I. Ferenc József arany forintos 1869, millenium ezüst 1 koronás hozzátartozó tokkal. Emlékek: az 1867-iki koronázás emléke, I. Ferenc József és Erzsébet királyné 25 éves házassági évfordulójának ön- és rézempléke 1879, József nádor 100 éves születési évfordulójának ön emlékére 1876-ból. Négy darab székesfehérvári sportérem, Grecek László fényező nevét viselő kiöntetű bronzérem az 1896-iki évi kiállításból és a XII. kat. nagygyűlés jelvénye 1903-ból. Az éremtár értékes szerzeménye Pínn Józsefnek 1366 db. féméremből és 209 papírpénzből álló gyűjteménye, mely feldolgozás után jelentős számmal fogja gyarapítani beosztott anyagunkat. Dr. Kepes János a Klautz György hagyatékából vásárolt arany és ezüst emlékérmekkel járult hozzá éremtárunk gazdagításához.

C.) A néprajzi gyűjtemény gyarapodása 32, a törzsszállománya 1034.

A gyarapodásban szerepel: barok támlásszék Mányról (8679), sarágyás villa fából Bakonsárkányból (8655), kosfejű juhászbot Sárkeszi-Alsómajorból (8656), ürfegőző Hercegfalváról (8657), palotai agyagkorsó (8698), berakásos tölgyfeszekrény (8699), keresztalakú fafaragvány Iszkaszentgyörgyről (8705), fesütartó, virágtartópolc, özagancsos bot Sárkereszt-Györgymajorból (1710—12), kancsóalakú mázas edényke Adonyból (8781), juhászfaragásos bot Holmi-Felsőcikoláról (8782), víztartó edény cserépből (8783), bábsütő minták (8789—90), kulacs üvegből (8829), remekbe készült kétfülű nagyfazék (8842), kaloda Csókakőről (8843), régi asztalterítő Bicskéről (8849), takácscsévéző Bicskéről (8850), szivalakú hamutartó zöld mázas cserépből (8853), kukoricafejből készült lőszórhurkos fácánfogó Székesfehérvárról (8854), kukoricalevelből készült baba Gárdonyból (8855), kutyát ábrázoló fapipa (8856), sóórló kő Székesfehérvárról (8857), patkóalakú kovácscégér Bicskéről (8859), színezett pásztorfaragásos tükör és képkeret Polgárdiról (8862—63), képkeret zöldmázas cserépből (8939), szőlőmetsző kő Bicskéről (8244).

D.) Természettajzi gyűjtemény gyarapodása 83, törzsszállománya 6928. A gyűjtemény embertani részébe beosztottunk 4 db. csontvázleletet a bicskei kőkorszaki sírokból 633—635/1933), 14 csontvázat az Előszállás-bajcsishegyi és öreghegyi avar temetőből (207—208/1933). A madárgyűjtemény gyarapodása: sarkibuvár (190/1933), kercsensólyom (53/1633), havasi partfűtő és széki lile (433—34/1933), kabasólyom (479/1933), egy velencei tavi madárbiológiai csoportot (655/1933) és 6 fészekaljából 27 db. tojás (656/1933). Gróf Merán Jánosné Csákerényből 25 rendellenes szárnyas és 5 özagancsot, 1—1 korcs őz és szarvasláb (658-58/1933) ajándékozott.

E.) Művészeti csoportba beosztott tárgyak száma 18, törzsszállománya 678. A gyarapodásban szerepel: a Vörösmarty-társaság kiállításán a vallás- és közoktatásügyi miniszterium által megvásárolt és letétként átengedett következő képek: Heller András: Antibes főtere, olajfestmény; Fenyves Sándor:

Csendélet, tempera; Barla-Ikus Henrik: Hajósok, vízfestmény; Matusek István: Borulás, pasztell; Pallay Imre: Kompozíció, Nyomortánya, krétarajz; Bence (Binder) László, Öreg paraszt, krétarajz; Kerekes József: Nádorcsatorna olajfestmény (8659–8666). Államsegélyből vétel: Végh Gusztáv: Szent Imre emléklapja, szinezett rézmetszet (8965). A »Kéve« tagilletménye: Boldizsár rézkarca, Tájkép (8815) Matusek István Vörösmarty Mihály édesatyja velencei szőlőjének hajlékáról egy pasztellkép (8860), gróf Batthyány Lajos Polgárdiból a kép felirata szerint régi fejérmegyei népviseletet ábrázoló német metszetet (8740), Tóth Károly a székesfehérvári városház-térről készült bronzolaj-nyomatot (8706) adományoztak. Letétként került a muzeumba a Szent-Anna kápolnából egy régi olajfestmény (8964). Prónay

Gyula Maucks Gyulának a világháború alkalmával készült gipsz-szoborcsoportját: A hazatérő katona családjában, ajánlotta fel a muzeumnak. (8945).

Berendezés. A berendezési tárgyak gyarapodása: 1 db. 1'20 m. és 3 db. 2 m. tölgyfatárló, 2 középvitrin tölgyfából, 1 db. középvitrin puhafából, 2 db. 1 m. és 4 db. 2 m. puhafatárló, 1 db. lépcsős állvány, 8 kisebb és 2, nagyobb tábla puhafából, 5 magas és 1 alacsony könyvtartó állvány, 10 fedeles fadoboz a raktárba, 2 rovargyűjtő doboz, 2 üvegezett fadoboz kisebb tárgyak kiállítására, 1 polirozott, három ajtós, díszes könyvszekrény, 11 képkeret üvegezve, 12 üveglap képkeretbe, 4 fedeles lemezpapír doboz nyomtatványok számára, 47 üvegezett felirat, 2 vitrinállvány behúzása szövettel és 2 vaskályha.

Összegezés:

A) Könyvtár gyarapodás	2058,	törzsszállomány	16301
B) Régiségtár	> 582,	>	18216
C) Néprajz	> 32,	>	1034
D) Természetrajz	> 83,	>	6928
E) Művészet	> 18,	>	678
Összen	2763,	>	43157

Kelt Székesfehérvár, 1933 dec. 31.

Marosi Arnold
muz. igazgató.

A Fejérmegyei és Székesfehérvári Múzeum-egyesület Zárószámadása az 1933. évről.

A) Törzsvagyon.

Hadikölcsönkötvényekben: n. é. K. 18.000, Kényszerkölcsönkötvény: n. é. 250.000, Székesfehérvári és Fejérmegyei Tkpénztári részvény: 3 darab, E törzsvagyonhoz hozzájárultak: Fiáth István 1915-ben: K. 1.000, Wertheim Pál 1918: 1.233-48 Egyesületi Pénztár 1918-ban: 2.766-52, Dr.

Polgár Iván 1924-ben: 3.000, Magdics István 1925-ben: 250.000, Múzeum-egyesület fenntartott alapja: 10.000, K.

Wertheim Pál 1926-ban öt darab Székesfehérvári Takarékpénztári részvényvel. A részvények 1927-ben 50 P. felülfizetéssel kicseréltettek két darab Székesfehérvári Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank 25 pengő névértékű

új részvénnel, 1928-ban 55 pengő felülfizetéssel a részvények száma háromra emelkedett.

B) Folyószámla.

Bevétel:

Maradvány a multévi zárószámolásban: 989-90 P., Államsegély: 1.300, Városi segély: 2.000, Vármegyei segély: 5.500, Tagdíjak: 1.587, Népművelési bizottság segélye (100) és adományok (20): 120, Előfizetés a Székesfehérvári Szemlére: 532, Előadások: 51-40, Belépődíjak és kiadványok: 214-60, Kamatok folyószámlán (103-84), takarékkönyvben (23-64): 127-48, Maradvány a mult évről az államsegélyszámlán (márc. 31.) 11-66.

Összesen: 12.434-04 P.

Az egyesület vagyoni állása 268.000 K. névértékű kölcsönkötvény, három darab Székesfehérvári és Fejérmegyei Takarékpénztári részvény, egy darab 10 koronás arany, 2523-64 P-ös betétkönyv a Székesfehérvári és Fejérmegyei Takarékpénztárnál, pénztári maradvány 1518-37 P.

Kiadás:

Muzeumigazgató tiszteletdíja: P. 800, Titkár tiszteletdíja: 300, Altitzi illeték: 840, Örököségi díjak: 66, Társadalmi biztosító: 73-71, Gyűjtemények biztosítása: 146-88, Gyűjtemények gyarapítása: 1.728-59, Gyűjtemények fenntartása: 118-26, Berendezés: 2.638-45, Épületfenntartás, építkezés: 150-76, Világítás (71-94) fűtés (481-66) vízdíj (224): 777-60, Posta (86-66) iroda (82-04) vegyes (130-30): 297-00, Kiadványok (Székesfehérvári Szemle 367-38, lev. lapok 52-50): 419-78, Pénztári költség a folyó számlákon: 35, Egyenleg az egyesületifolyószámlán: 1.480, Egyenleg az államsegély számlán: 10, Takarékpénztári könyvben betét, mint építési alap: 2.523-64, Kézípenztári maradvány: 28-37.

Összesen: 12.434-04

Székesfehérvár, 1933. december 31.

A számadásért felelős:

Marosi Arnold
muzeumi igazgató.

Az egyesület tisztikara és az 1934. évi választmánya.

Elnök: gróf Széchényi Viktor főispán.

Alelnök: Dr. Havranek József alispán.
Dr. Csitáry G. Emil polgármester.

Ügyvez. alelnök: Dr. Kepes János korm. főtan. kir. közjegyző.

Muz. igazgató: Marosi Arnold korm. főtan., ciszt. r. reálímn. tanár.

Igazgató helyettes és titkár: Dormuth Árpád reálisk. tanár

Titkár: Dr. Say Géza festőművész.

Ügyész: Dr. Szüts Gedeon várm. t. főügyész.

Ellenőr: Ruff Béla bankigazgató.

Választmány: Dr. Bezdek József reálisk. igazgató, Dr. Berzsenyi Zoltán egészségü. korm. főtan., korh. igazg.-főorvos, Csikós Andor korm. főtan., pénztint. vezérigazg., Jancsó Sándor Hadiárva-int. igazg., Dr. Kaltenecker Viktor felsőházi tag, ügyvéd, Klöckner József könyvkeresk., Dr. Korniss Elemér árvaszéki ülnök, Magdics István pápai protont., Márton Jakab ny. teálisk. tanár, Dr. Mészöly József egészségügyi korm. főtan., várm. t. főorvos, Mátrai Rudolf tanker. kir. főjg., Pflinn István vállal. igazg., Dr. Polgár Iván reálímn. tanár, Rauscher Béla ny. Máv.

főfelügyelő, Schmidl Ferenc vár. műszaki tanácsos, Streda Antal Nemz. Bank igazgatója, Streit Ferenc pápai prelátnak, vit. Dr. Szarka Géza leánygimn. tanár, Weichard Valdemár pénzügyi tan., Wertheim Pál magánzó. Számvizsgáló bizottság tagjai: Almássy János bankigazg., Manger Emil realisk. tanár, Polczer Gyula bankigazg. — *Munkatársak*: Radeckzy Dezső tanító, ornithologus, Mayer Lipót tanító, lepkegyűjtő, Joachim Ferenc tanító, tb. muzeumőr, numizmata.

Választmányi ülések.

A május hó 17-án tartott választmányi ülésen Dr. Kepes János elnökle alatt résztvett Marosi Arnold, Dormuth Árpád, Dr. Bezdek József, Dr. Korniss Elemér, Manger Emil, Pfinn István, Streit Ferenc, vit. Dr. Szarka Géza, Dr. Say Géza, Dr. Szüts Gedeon, Wertheim Pál, Weichard Valdemár, Joachim József, Radeckzy Dezső.

Új tagok sorába felvétettek: Dr. Brunner István (Lovasberény), Dr. Hirschler Pál (Szfehérvár). Dormuth Árpád titkár indítványára az egyesület elhatározta, hogy 100 P. költségen belül emléktáblát állíttat Simor János hercegprimás emlékének és Vörösmarty Mihály szüleinek fehérvári házára.

Belső munkálatok során a muzeum revíziós kiállítását rendezett, feldolgozta a bicskei neolitikori leleteket és tárlatbemutatókat rendszeresített, melynek folyamán Dormuth Á. Marosi A., Radeckzy D., Joachim J., Nádas J., Mayer L., Fekets G. tartottak előadást vasárnaponként a látogató közönségnek.

Külső munkálatok folytak Lovasberényben, ahol Dr. Brunner István szakavatott régészeti feltárásai értékes bronzkori telepet hoztak felszínre. Székesfehérvárott a Horthy Miklós téren a régi vár külső erődítmésinek nyomaira akadtak a csatornahálózat lerakásánál. A sz. Anna kápolna renoválási

munkái a kápolna ősi történetére derítették némi fényt, ahol törökkori freskók és irásokkal találta. Legértékesebb azonban az a nagyszerű lelet, mely a fővenyi ásátás folyamán került napfényre, ahol t. i. egy ókeresztény háromhajós bazilika alapjait sikerült feltárni.

Ezen ülés keretén belül történt továbbá a közgyűlés előkészítése, melynek dátumát máj. 27. illetve jún. 3-ában rögzítették meg.

Az okt. 27-én tartott őszi választmányi ülésen jelen voltak Dr. Kepes János elnökle alatt Marosi Arnold, Dormuth Árpád, Dr. Berzsenyi Zoltán, Jancsó Sándor, Klöckner József, Magdics István, Márton Jakab, Dr. Mészöly József, Pfinn István, Dr. Polgár Iván, Schmidl Ferenc, vit. Dr. Szarka Géza, Dr. Szüts Gedeon, Joachim József, Mayer Lipót és Radeckzy Dezső.

A titkári jelentés kapcsán Dormuth Árpád meleg szavakkal emlíkeztet Dr. Kepes Jánost ér magasrangú kitüntetésről, akiben ismét érdemes ember munkássága nyert elismerést.

Új tagokul vétettek fel: Kárpáti Elemér, ifj. Dr. Kaltenecker Viktor, Dr. Mészáros Ervin.

Marosi Arnold jelentései során megemlíkeztet Szt. István nejeinek bold. Gizeának síremlék másolatáról, melyet a V. K. Min. a muzeumnak engedett át. A Szt. Anna kápolna munkálatai során a padló alatt sírok kerültek elő, többek között a Zichy grófi család két, a XVIII. század első felében elhalt tagjának sírboltja. A muzeum építkezésének anyagi alapját is sikerült megvetni, mert a vármegye is megszavazott 10.000 P-t az építés költségére, így kb. 23.000 P. áll eddig rendelkezésre.

A muzeum belső munkálatai során Dormuth Árpád a könyvtár és irattár rendezési munkálatairól adott jelentést. A munkálatok a nyári vakáció folyamán folytak Juhász József középisk. tanár bevonásával, ki fáradhatatlan szorgalommal és szaktudással állt bele a nagy munkába. Marosi A. a fővenyi-ásátás eredmé-

nyeiről és az azzal kapcsolatos látogatásokról tett jelentést. A feltárt leletek műemléknek nyilvánítottak és immár állami védelmet élveznek; a további ásatások a Műeml. Orsz. Felügyelősége gondjai mellett történnek, múzeumunk azoknál az ellenőrző szerepét tölti be. Ásatások folytak ezenkívül Iszakszentgyörgyön, Sárosdon és Csákszerényen is, ahol római épület maradványai kerültek elő.

A Múzeum Megyei Oszi Szabadtanítás sorozatának bemutatása után Marosi Arnold indítványt terjesztett elő a Székesfehérváron tartott országgyűlések megőrkítése ügyében.

Gyarapodás.

A múzeum gyarapodását az alábbiakban ismertetjük.

Ajándék útján gyarapították gyűjteményünket *Knazovitzky Béla* gotikus homokkő faragványokkal Nádorutcai házának falzatából (4 drb.) *Ifju Ferenc* ig. tanító (Nagyláng) őskori kőeszközökkel (6 drb.) *Dr. Szűts Antal* (Tolna-Némedi) 3 drb. őskori tárggyal. *Söréd* község *Nero, Claud. Drusus Germanicus* nagybronzával. *Nagy László* egy madárpreparatuma; *Wolf László* egy pásztorfaragású bottal; *Szfvár város* 1 drb. középkori téglával a Szt. Anna kápolnából; *Pálfi* vízvezeték szerelő egy mammut zápfog töredékkel Szfvárról; *Joachim József* egy régi csoroszlyavassal; *Balázs József* (Tác) néprajzi eszközökkel (2); *Andráskovics J.* a főveny-táci római telepről származó római edényekkel (6 drb.); *Neubart Ignác* régi fehérvári viseletről származó ezüstgombokkal és csaital (8 drb.); *Fejér István* egy régi hangszerrel; *Szing Ignác* (Mór) Traianus ezüst dinárjával; *Rákos Ignác* bronzkori tárggyal a szedreskerti homokbányából (16) *Pintér Zoltán* 1 római mécsessel; *A Műeml. Orsz. Bizottsága* a fővenyi római bazilika lelettárgyaival 250 drb.; *Dr. Schwanner Jenő* Adonyból származó római és őskori leletekkel (53 drb.); *Miklós N.* (Polgárdi) őskori baltatöredékkel; *özv. Say Károlyné* Samassa érsek plakettjével; *özv. Nagy Alfonzné* Prohászka

Ottokár emléktárgyakkal (3 drb.) *Falvay István* néprajzi tárgyakat (6 drb.) *Horki András* egy fehérvári török edénnyel; *Csernay Vilmos* egy római sríktőredékkel; *Héger József és Mészáros Ferenc* a Szfvár kisbasa-réti düllő római leleteivel (11 drb.) *Halász N.* (Csákszerény) különböző tárggyal (3 drb.); őskori leletekkel Tabajdrol (3 drb.); újkori bélyeges téglákkal Szfvárról (6 drb.); *Harmati István* (Szabadbattyán) egy néprajzi dísz tárggyal; *Vancsay László* egy damaszki csövű vadászfegyverrel; *Merán Fülöp* gróf (Zámoly) középkori sarló és sarkantyúval *Nemes Ferenc* vasbékélókkal; *Dr. Schwanner Jenő* Dunapentelei római emlékekkel (4 drb.); *Mózes Ábrahám* (Miskolc) 1860-as szükségpénzekkel; *Veres József* római érmekkel (3 drb.); *Bossányi István* *Aba Sámuel* pénzével (Szfvár Attila-u. 23); *Dr. Schwanner Jenő* Iváncsáról kőkori, római és árpádkori edénytöredékekkel (116 drb.) *Alumíniumérc bánya Rt.* (Gánt) kövületekkel és ásvány mintákkal (50 drb.); *Perényi Sándor* (Sárkeresztúr) egy rabláncsal és Nagysurány község régi tót feliratú pecsétlőjével *P. Baté József* (Sárkeresztúr) kelta-kori tárggyal (6 drb.); *Dr. Balázs Tibor* 1 drb. veleneci aranyforintossal és különböző dinárokkal (5 drb.).

Letétként került múzeumunkba *Székesfehérvár város részéről* a Horthy Miklós-tér 19 sz. ház előtt csatornázás közben feltárt török időből származó falakból gotikus faragványok, török téglák, facölöp (összesen 16 drb.) Az alapfalak a budai külvárosból kivezető Budai-hídfőnek alapépítményei voltak; a szfvári kommunista tanító szövetkezet pecsétlői 1919-ből (6 drb.); középkori és XVIII. sz. bélyeges téglák a Szt. Anna kápolnából és a Bástya-u. 3 sz. házból (6 drb.); *Az Orsz. Képzőművészeti főisk.* (Bpest) *Gizella királyné* passauai síremlékének gipszmásolata.

Vétel útján beszereztünk néhány Fehérvár környéki madár preparátumot (5 drb. 18 P. értékben); a fővenyi római telepen feltárt őskeresztényi bazilika területéről származó leleteket 506 drb.) a margittelepi vincellérház környéki leleteket (87 drb.); A veleneci tó madárvilágának 9 egyedét (25

P-ért). Régi takács munkákat (2) népi konyhaszerszámot (1) a sármelléki takácscéh zászlaját és pecsétjét; a sárosdi középkori temető leleteit (26 drb.); néprajzi tárgyakat Iszkaszentgyörgyről (7 drb.); egy oroszánfejet ábrázoló római márványtörredéket Fövenyről; csákberényi római épületmaradványokat (16 drb.) az iszkaszentgyörgyi római telep és népvándorláskori temető leleteit (99 drb.) a nagylángi kőkori leleteket (28 drb.); a kisapostagi bronzkori urnatemető leleteit (25 drb.); 2 drb. néprajzi korsót (2 P.)

Csere útján gyarapodott éremgyűjteményünk II. Lajos Szfvári koronázásának ezüst emlékérmével 1508 (175 P. értékben); ugyancsak fenti esemény aranyérmével 1544. évi veret.

Adománnyal gyarapította könyvtári anyagunkat *Havranek Lajos* úr H. Ferenc 1841. évi polgárlevelével; *Klöckner József* (1), *K. Kovács Béla* (4), *Dr. Polgár Iván* (1), *Marosi Arnold* (10), *Vörösmarty Kör* (1), *Dr. Morvai Béla* (39), *Szfvári Friss Ujság* (4), *Pannónia* (4), *Vörösmarty ny.* (4), *Miller József* (1), *Flögl Karolin* (2), *özv. dr. Say Károlyné* (1) könyvvel és 6 drb. családi okirattal, *Shvoy Lajos* megyéspüspök 7 drb. régi nyomtatv. *Csendes Géza* nyomtatványokkal Szfvár forradalmi idejéből (12), *Dr. Juhász Viktor* 19 drb. különböző nyomtatvánnyal, *özv. Nesztorné* egy töröknyelvű okirattal. *A Vörösmarty nyomda* 79 drb. *Debreczeni István könyvnyomda* 79 drb. nyomtatvánnyal, *Székesfehérvár iskolái* 4 drb. értesítővel, *Szfvár város levéltára* 66 drb. régi nyomtatvánnyal, *vit. Angyalffy Nándor* 5 drb., *Orsz. Bibliogr. Közp.* 3 drb., *leveldi Kozma Miklós* 2 drb. könyvvel, *Pannónia nyomda* 6 drb. könyvvel és 49 nyomtatvánnyal, *Weber Gilbert* 2 levéllel, *Dormuth Árpád* 3 drb. nyomtatvánnyal. *Proh. Emléktempl. Bizotts.* egy fényképpel, *Alapi Nándor* 1 könyvvel, *Dr. Berzsenyi Zoltán* kéziratokkal, *Vidovich Ernő* 2 drb. kézirattal, *Joachim József* egy közs. jegyzőkönyvvel 1867–1868.. *Dr. Brunner István* 1 drb. könyvvel, *Zala várm. alispánja Zala vármegye történetével* (2 k.) *Lovassy Andor* 1 könyvével, *Joachim József* 2 rajzzal, *Dr. Brunner István* 5 fényképpel a lovasberényi leletekről, *özv.*

*Nagy Alfonz*né Prohászka Ottokár emlékét megörökítő fényképpel, *Stoffer Mária* 2 drb. könyv, *Csitáry G. Tibor* 2 könyvvel és 26 kézirattal, *Sárkány Anna* 2 könyv és 18 nyomt. *Szabó Imre* esp. 1 könyv *Perényi Sándor* 4 drb. kézirat, *Tóth József* 1 okirat, *Csitáry G. Jenő* 11 könyv és 132 nyomtatvánnyal, *Dr. Potyondai Imre* 1 könyvvel.

Vétel útján 4 drb. rézmetszetű arcképet szereztünk be. (Gr. Nádasdy Ferenc, gr. Zichy Károly és gr. Battyhány József) 5 P. értékben, *Fejér megye koronaőrző nemesi vitézének metszetét* 1790-ből, 6 P. értékben, *Banner János* egy művét, *Baresai-Amant Z.* művét (2 drb.) *Fényképfelvételeket* csináltattunk a környék néprajzilag érdekesebb épületeiről (36 és azok lemezei 18), *Székesfehérvár néhány emlékérről* (5 + lemez 12), a *Várkörút* néhány részletéről (2 drb.) és Gr. Battyhány Ádám *Székesfehérvár visszafoglalójáról* (2 drb.) *Néhány fehérvári nyomtatványt* (2), a sármelléki takács céh artikulusait 1840-ből, s célh. protokollumat 1791–1886. és egyéb csehokirattokat, *Hóman-Szekfű: Magyar Tört. III. és VIII. kötetét*, az Arch. Hun. X. és XII. tört. és Schneider M. egy könyvét.

Letétként helyeztek el könyvtárunkba anyagot: *Barcsay-Amant Zoltán* főhadn., a M. Kir. Hadimuz. osztályvezetője *Lipthay Ferenc* nemesi oklevelét, *Székesfehérvár város* részéről kiállításra helyezték el a város kiváltságlevelét 1703 (Dipl. Leopold.), a város címerlevelét 1835-ből, a Landesgerichts ordn. 1657. és 1678. évi kiadását, *Szfvár város tisztújítási névsorait* 1814, 1819 és 1830-ból, a *Conventio Rakoczia* 1711-es példányát, egy 1816-os elemi isk. értesítőt és a magyar cipészek céh szab. másolatát 1758-ból. (Összesen 10 drb.) *Ferenczy Kálmán* Kossuth László levelét 1837. máj. 6-áról, a *Magyar Kegyes Tanítórend* (székesfehérvári polgármester útján) a szt. Anna kápolnában talált arabfeliratú papírfoszlányokat és a feltárt falfestmények feliratait (2 drb.) *Leveldi Kozma Miklós* a német lovasság 1934. évi júl. 7–9. ünnepségeinek albumát és 19 drb. nyomtatványt.

Csere útján szereztük be az Arch. Hung. XI. kötetét.

GAZDÁK BIZTOSÍTÓ
SZÖVETKEZETE

Altrista alapon működő színmagyar biztosító intézet.

MAGYARORSZÁG LEGNAGYOBB
BÍZTOSÍTÓ SZÖVETKEZETE.

A legelőnyösebb feltételek mellett köt:
tűz, jég, betörés, lopás, baleset, szavatosság,
gépjármű, élet és állatbiztosítások.

Igazgatóság: Budapest IX. Üllői-u. 1. szám.

Székesfehérvári vezérképviselet: Szent Korona (Bank) u. 7.

Főképviselet minden vidéki városban!

Helyi képviselők minden községben!

Férfi Női divatcikkek

Gyermekek és bábé áruk

Cipők, utazási sport felszerelések

legolcsóbban

KNAZOVITZKY

divatáruházában.

Karl
Kajofi
Rum

ALAPÍTÁSI ÉV 1855.

SZÉKESFEHÉRVÁRI
ÉS FEJÉRMEGYEI
TAKARÉKPÉNZTÁR

KÖZPONT:

NÁDOR-U. 17. LELEFON 43.

BAZILIKA-TÉRI PÉNZTÁR:

BAZILIKA-TÉR 1/3. TEL. 19.

FIÓKOK:

ADONY, SÁRBOGÁRD.

SAFE - DEPOSIT.

FOGLALKOZIK A BANKÜZLET MIN-
DEN ÁGÁVAL.